

ТАТАРСТАН

1920 елдан
нәшер ителә

Президент
программалары.
Реаль нәтижәләр

Суарда чыннан да
бөөк хәрби көчләр
очраша

Чулпан Жәлилова:
«Сугыштан соң
йортыбызны күпләр
читләтеп үтә иде»

БАТЫР ЕГЕТ –
ИЛ КҮРКЕ

16+

Редакция:
420066, Казан,
Декабристлар ур., 2,
тел. (843) 222-09-79
tatarstan@tatmedia.com

Баш мөхәррир: Татьяна Николаевна Вафина,
vafina@tatmedia.com

Шеф-редактор: Әсхәр Сабиров,
sabirov@tatmedia.com

Баш мөхәррир урынбасарлары:
Нияз Әхмәдуллин, ahmadullin@tatmedia.com
Рөстәм Шакиров

Чыгарылыш мөхәррире:
Фәрида Әхмәтжанова

«Икътисад» бүлгә мөхәррире:
Владимир Матылицкий

«Мәдәният» бүлгә мөхәррире:
Ольга Туманская

Әдәби мөхәррир: Луиза Янсуар

Веб-редактор: Олеся Бондаревская,
bond@tatmedia.com

Авторлар: Динә Аляутдинова, Әлфия Арсланова,
Рәсимә Галиева, Линар Закиров, Дарья Малахова,
Владимир Мамонтов, Июлдыз Миннуллина, Ксения
Семина, Наталья Урейская, Айсылу Хажиева, Гадел
Хәеров, Дилара Шкурко

Фотографлар: Солтан Исхаков, Ната Смирнова,
Александр Эшкинин

Производство бүлгә җитәкчесе:
Виктор Шуматов,

shumatov.tatarstan@tatmedia.com

Дизайн-макет: Леонид Гобәйдуллин

Вёрстка: Виктор Шуматов, Игорь Глушков

Препресс: Игорь Глушков

Корректор: Айсылу Корманова

Офис-менеджер: Ләйсән Әхмәрова

Тышлыктагы фото: Солтан Исхаков

Журнал 1920 елдан нәшер ителә

1979 елда Халыклар дуслыгы

ордены белән бүләкләнә

Журнал Элемент, мәгълүмати технологиялар
һәм массакүләм коммуникациялар өлкәсендә
күзәтчелек буенча федераль хезмәттә теркалган.
Теркалу таныклыгы ПИ №ФЦ77-37630, 01.10.2009.

Тираж: 3500 данә,
шул исәптән татар телендә – 1000.

Бәяс ирекле

Редакциянең язма рөхсәтеннән башка «Татарстан»
журналындагы материалларны күчәрәп бастыру тыела.
Күчәрәп бастырганда, журналының исемен күрсәтү
мәҗбүри. Автор фикере редакция фикере белән туры
килмәскә мөмкин. Реклама материалларының эчтәлеген
өчен редакция җавап бирми. «Промо» һәм «Медиа»
рубрикалары материаллары реклама-коммерция
нигезендә басыла.

Журнал «Татмедиа» АҖ филиалы «Идел-Пресс»
полиграфия-нәшрият комплексы типографиясендә
басылды:

420066, Казан, Декабристлар ур., 2

Заказ № М-276

Басарга кул куелды: 15.02.2016

Дистрибуция:
Милияуша Байрашева,
milyaushanb@tatmedia.com

Коммерция директоры:
Нина Әхмәтшина, nivlana@tatmedia.com,
тел. (843) 222-09-76

Коммерция директоры урынбасары:
Айваз Диндаров, aivazid@tatmedia.com

Үсеш буенча директор:
Гөлнәз Сабитова, gulfazas@tatmedia.com

Максус проектлар бүлгә җитәкчесе:
Юлия Фәсәхова, тел. (843) 222-06-05

Максус проектлар бүлгә белгече:
Жәмилә Әхмәтшина, ahleva5@mail.ru

Бухгалтерия:
Ольга Басаркина, тел. (843) 222-09-80

АЛАР ВАТАННЫ САКЛЫЙ

Ватаныбызга даими куркыныч яный – сугыш игълан итүне кирәк дип тә тапмыйча, эзлекле рәвештә, иртәнге сәгәт 4тә, йә булма-са теләсә нинди башка вакытта, караңгы чырай белән ана мәкерле, аяусыз дошман һөҗүм итеп тора. Исәбе-хисабы юк бронетехника чикләрдән үтә дә безнең тыныч йортларыбызга, фатирларга, аш бүлмәләренә, хәтта йокы бүлмәләренә дә бәрәп керергә маташа. Әмма аларның бу явыз ниәтләре тормышка ашмаячак, чөнки ба-тыр йөрәкле Россия ир-атлары, кайчак юнылп киенергә-юнырга-кырынырга да өлгермичә, танкларга сикереп менәләр дә көтелмәгән явыз кунакны «По танку вдарила болванка» жыры астында шунда ук тар-мар итәргә керешә.

Кыенга килә ул фидакарлырга, ә гаиләләренә – тагын да кыенга-рак... Ату вакытындагы гөрселдәүләрдән чүгә-чүгә, тракторның шалтыравыннан өрки-өрки, танкистларның хәрби лексикасы аһәңеннән колакларын каплый-каплай, тугры хатыннар һәм нарасый бала-лар сугыш тамашасы барган «сөхнә»гә таба атлый. Алар каһарман яугирларга азык-төлек, тәмәке, сугышта җиңеп, тизрәк гаиләсә коча-гына әйләнеп кайтуларын теләп язган хатларны илтәләр. Әмма бар-лык яуларда җиңеп чыгып та, кырыс танкистлар сугышның үзен от-тырырга мөмкиннәр, чөнки дошманның көче исәпсез. Кайчак, соңгы көчен җыеп, дошманга каршы берүзе торган фидакар туганыбыз – «утыз дүртенче» көрәшкән тар гына фронт чигеннән дөнья үзе үтәп керергә отмыча, дигән шомлы уй да тугалый...

Улларының язмышлары өчен борчылып, тавыш-тынсыз гына аналар елый. Ир назыннан бизеп барган хатыннар, фермада кәбестә үстәрәп, ялгызлыктан, сагыштан котылырга тырыша. Балалар әтиләренә көнләшеп карый – аларның да танкист буласы һәм, нәкъ әтиләре ке-бек, «тигр»ны боргына тидергән икенче снаряд белән үк егып сала-сы килә. Бары кайналар гына, сугыш вакыты булуга карамастан, элеккечә сукрануын дәвам итә, прицелга сарышкан кияүләрен тирги әбиләр, көчен, энергиясен сугышка сарыф иткәнчә, имин тормышта куллансалар иде, диләр... Хәер, алар бит әбиләр, нишлисән.

Бөрелешләр арасындагы кыска гына ял вакыты эчендә бик аз нәрсәгә өлгереп була шул: бер-ике эшлекле мәсьәләне хәл итеп алырга, узып барышлы гына хатынынны пәп итәргә, балаларның инде тәмам үсеп бетүенә гәҗәпләнәргә, һәм дә дошманны Киев читеннән чигенергә мәҗбүр иткән соңгы эпик контратака хакында танкист иптәшләренчә белән деталләр, тәмләр фикер алышырга.

Ә аннан сагатылар кабат төнге уникале күрсәтәчәк тә танкчының «байбак көне» башланачак. Чөнки илгә World of Tanksның килүенә һәм, солдатка алынуучыларның элеккегә хәрби белгечлекләренә ка-рамастан, барлык ирләрне бронетанк гаскәренә срогы чикләмәгән хәрби хезмәткә җыеп алуларына инде биш ел тулды. Һәм менә бу ирләр булдыра алганча Ватанны саклайлар, билгеле, моның өчен аларга күп нәрсәләр гафу да ителә (изге эш бит, өстәвенә – айнык та әле). Еллар уза, хәрби техника камилләшә, дошманнар һәм стратегик бу-рычлар алмашынып тора, ә хәлиткеч жинү, яуның башындагы кебек, һаман да күл җитмәстәй ерак булып кала бирә. Әмма 23 февраль көнне гена булса да, параллель чынбарлыктан әйләнеп кайтып, баштан шле-мофонны салып атып, гаилә кочагында Ватаныбыз һәм аның тугры сакчылары исәнлегенә, шулай ук компьютерга булган бәйлелектән тулаем савыгу хакына тостлар күтәрү – ярый торган эш.

Бәйрәм белән сезне, сакчыларыбыз!

СЕЗНЕҢ РЕДАКЦИЯ

Редакция советы:

АЛАЕВ Юрий Прокопьевич
АЛЕКСАНДРОВСКАЯ Ирина Алексеевна
ӘХМӘТШИН Рәвил Кәлимуллин
БЕЛЯКОВ Роман Юрьевич
БИКЧӘНТӘЕВ Фәрит Рафкатович
БОЛЬШАКОВ Андрей Георгиевич
ВӘЛИЕВА Зилә Рәхимжановна
ГАЛИЕВ Марат Гадыевич
СӘЛӘХОВ Мәгъзүм Кәлимуллин
ФӘЙЗУЛЛИН Рәвил Габдрахманович
ХӘКИМОВ Рафәль Сибгатович
ХОМЕНКО Вадим Васильевич

Гамәлгә куючы:
«Татмедиа» АҖ
Нәшер итүче:
«Татмедиа» АҖ

420097, Казан,
Академическая ур., 2

Республика матбугат һәм массакүләм
коммуникациялар агентлыгы ярдәме
белән чыгарыла

«Татарстан» журналына язылу барлык
элемент бүлекләрендә кабул ителә
Индекс 73377 – татар телендә
Индекс 73947 – рус телендә

2016 елның 6 аена татар телендәге
журналга язылу бәяс – 840 сум 00 тиен

ЮГАРЫ ОСЛАН РАЙОНЫ

ЭЧТӘЛЕК

А КЫЛ ЛЫ Г А М Ә Л Л Ә Р

- 4** Татарстан-2016.
Гыйнварның иң
якты вакыйгалары
- 6** «Алабуга» МИЗ:
төвәккәлләргә һәм отарга
- 10** Чын күңелдән бәйрәм
итә торган көн
- 12** ТРнда эшләнгән.
«Блэк Джек» – ачуы
чыккан «Аккош» ул»
- 18** Президент программалары.
Нәтижәләр
- 20** Дөбяз авылында
бәйрәмнәр ничек үтә
- 24** Ни өчен Европа архитектор-
лары Казанны сайлый
- 28** Ташландык авылларны
ничек күтәргә:
Азнакай рецепты
- 34** Ветераннар сүзе
- 38** Тәмле, арзан, сыйфатлы.
Санкцияләргә безнең
жавап

И Г Е Л Е К Л Е Э Ш Л Ә Р

- 44** Батыр егет – ил күрке.
Ватанны ничек сакларга
- 48** Муса Жәлил истәлегә яши
- 51** Кев Салихов: «Кеше уй-
ларында ирекле булырга
тиеш»

М Ә Н Г Е Л Е К К Й Й М М Ә Т Л Ә Р

- 56** «Мин ирләрне сайлыйм»
- 58** Чын мәхәббәтне мавыгудан
ничек аерырга
- 64** Суарны сагыну
- 68** Казан антиквар кибетендә
без нәрсәләргә тап булдык
- 72** Татар китабы: кемнәр
сатыла, кемнәр укыла?
- 76** Марат Кәбиров.
Тавышсыз моң
- 78** Иң тәмле бәләшне
кем пешерә
- 88** «Мәхәббәт ул – йөрәк эше»

Татарстан

ИЖТИМАГЫЙ-СӘЯСИ БАЛМА

16+

protatarstan.ru

Республика тормышы турында

АКЫЛЛЫ ГАМӘЛЛӘР

БУ САНДА ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Президент программаларының
нәтижеләре тормышыбызда **НИЧЕК** чагылыш
таба

Сүриядә кулланылган хәрби техника **КАЙДА** эшләнгән

Махсус икътисадый зоналар **НИЧЕК** үсәләр

Азнакайлылар **НИ ӨЧЕН** ташландык
авылларны
барлыйлар

ТАТАРСТАН-2016 ГЫЙНВАРНЫҢ

5

ЯКТЫ ВАКЫЙГАСЫ

18 гыйнвар

Татарстан Президенты Рөстәм Миңнеханов Яр Чаллы дәүләт педагогика университеты каршында йөзү бассейны белән яңа спорт-сәламәтләрү комплексын ачты. Объект «Бердәм Россия» партиясе тарафыннан РФдә тормышка ашырыла торган «500 бассейн» проекты кысаларында төзелде.

11 гыйнвар

«КАМАЗ-мастер» командасының Антон Шибалов экипажы «Африка Эко Рейс» узышында җиңү яулады. Чаллы КАМАЗлары автомарафонда йөк машиналары классында һәм гибриды транспорт чаралары арасында (газ-дизельне КАМАЗ) берьюлы ике беренче урынны яулады.

29 гыйнвар

Казанда Татарстан Республикасы һәм «Кече һәм урта эшкүарлыкны үстерү буенча федераль корпорация» АҖ арасында үзара хезмәттәшлек турында килешүгә кул куелды. Документ төбәктә кече һәм урта эшкүарлыкка ярдәм күрсәтүне яхшырту мөмкинлегенә бирәчәк.

10 гыйнвар

Муса Җәлил исемендәге Татар дәүләт академия опера һәм балет театры солисткасы Гөлнора Гатина Италиядә яшәү опера җырчыларының Concorso Per Giovani Cantanti Lirici D'Europa дип аталган абруйлы бәйгесен җиңүчәсе булды.

10 гыйнвар

Монте-Карло филармония оркестры Монакода яшәү татар композиторы Эльмир Низамовның «Күк хәрәкәте» әсәрен башкарды. Оркестрга ТР Дәүләт симфоник оркестрының сәнгать җитәкчесе һәм баш дирижеры Александр Сладковский дирижёрлык итте.

ЛУЧШИЙ ИНТЕРНЕТ- БАНК

по версии

GLOBAL BANKING & FINANCE REVIEW

Авангард интернет-банк – это полнофункциональная, удобная и безопасная система дистанционного банковского обслуживания для вашего бизнеса.

Открытие расчетного счета – **online**.

Подключение и обслуживание интернет-банка – **бесплатно**.

Банк основан
в 1994 году

Более 100 тыс.
корпоративных
клиентов

Более 1 млн
частных
клиентов

300 офисов в
75 городах
России

www.avangard.ru
8 (800) 555 99 93

БАНК АВАНГАРД

«АЛАБУГА»: ТӘВӘККӘЛЛӘРГӘ ҺӘМ ОТАРГА

Әңгәмәне
Дарья Малахова
алып барды

Быел «Алабуга» Махсус икътисадый зонасы (МИЗ) үзенең унъеллыгын билгеләп үтәчәк. Ул рәсми рәвештә 2007 елның 20 ноябрендә ачылды. Әмма нәкъ менә 2006 елда биредә тәүге резидент – «Северстальавто-Алабуга» компаниясе теркәлгән иде.

Тимур
Шаһивәлиев:
«Алабуга»
МИЗның
уңышы – барлык
кызыксынган
структураларның
килешеп эшләү
нәтижәсе».

«Алабуга»ның Россиядәге иң эре житештерү-сәнәгать тибындагы махсус икътисадый зона статусына беренче адымнарының нинди булуы турында аның генераль директоры Тимур ШАҺИВӘЛИЕВ сөйли.

– Тимур Наилевич, «Алабуга»га кайбер башка МИЗлар белән бер үк вакытта нигез салынды. Шуңа карамастан, ул, башкалардан аермалы буларак, Россия МИЗлары арасында лидерга әйләнде. Моңа ничек ирешелде?

– Мин «Алабуга» МИЗның уңышы барлык кызыксынган структураларның килешеп эшләве нәтижәсе булуын һәрчак искәртәм. Махсус икътисадый зона үсешенә үз өлешен федераль үзәк тә, Татарстан Республикасы да, жирле хакимиятләр дә кертте. «Алабуга» МИЗ төзүдә төп этәргеч көч ул чакта ТР Премьер-министры вазыйфасындагы Рөстәм Миннеханов тарафынан ясалды. Зона төзүдә катнашкан барлык дәүләт органнары вәкилләре жыелган киңәшмәләрнең берсендә ул: «МИЗга каршы кеше миңа да каршы!» – дип белдерде.

Фото: Ната Смирнова

Россияда әле беркемнең дә махсус икътисадый зона төзү тәжірибәсе юк иде, әмма Татарстандагы көчле администрация, ныклы төбәк вертикале республикадагы бөтен хакимият системасын әлеге проектны гамәлгә кертүгә мобилизацияләү мөмкинлегә бирде.

– Беренче федераль акчалар кайчан һәм күпме кертелде, һәм ул вакытка республика үз көче белән нәрсәләр эшләргә өлгергән иде?

– МИЗлар, шул исәптән «Алабуга»ны төзү турында карар кабул ителсә дә, махсус зоналарны финанслау механизмы башта формалашмаган иде. Махсус икътисадый зоналар белән идарә итү Федераль агентлыгы

житәкчесе итеп Михаил Мишустин билгеләнгәч, вазгыять системалаштырылды, һәм беренче федераль акчалар килеп житте.

Рөстәм Миңнеханов МИЗ төзелешен башлап жибәрә алды. МИЗның 165 гектар мәйданлы беренче комплексы төзелде. Анда инфраструктураның бик мөһим элементлары – таможня посты һәм терминалы, контейнерлар мәйданчыгы, административ эш үзәге һәм тәүге резидентларны кабул итү өчен кирәкле шартлар булдырылды. Бу зонаны жанландырды, аны үстерү өчен база хасил итте. Алга китеш башланды, «Алабуга» башка МИЗларга караганда ике елга алданрак үзләштерелүгә иреште.

– Проектны гамәлгә кертүнең башлангыч чорында республика нинди кыенлыklar кичерде?

– Законнарны оптимальләштерү буенча зур эш эшләргә туры килде. Әйе, база законы кабул ителгән иде, әмма законга караган актларның күпчелеге эшләнмәгән. Мәсәлән, закон буенча, махсус икътисадый зона ирекле таможня зонасы санала, анда жиһазларны импорт пошлинасыннан башка кертәп булырга тиеш. Әмма законны кабул иткәндә, ул әле чиле-пешле эшләнгән иде. Атап әйткәндә, шунысы аңлашылмады: махсус икътисадый зона территориясенә кертелә торган газ импортмы ул, әллә юкмы? Икътисадый зона чиген

**«СТУПИНО КВАДРАТ»:
БЕЗ «АЛАБУГА»ДАН
ӨЙРӘНДЕК**

**Екатерина ЕВДОКИМОВА,
«Ступино Квадрат»
МИЗ (Мәскәү өлкәсе) идарәче
партнеры:**

– «Ступино Квадрат» – Россия махсус икътисадый зоналарының иң яше һәм бердәнбер хосусые. Без проектны бик тиз башлап жибәрергә тиеш идек, шунлыктан иң яхшы тәжірибәгә тукталдык. «Алабуга» – коммуникацияләре булган мәйданчык кына һәм салым-таможня ташламалары гына түгел ул. Ул, беренче чиратта, инвесторларга «хезмәт күрсәтүгә» комплекслы якын килү: персоналны табу һәм өйрәтү, социаль инфраструктура, салым һ.б. Без әлеге тәжірибәне үзбездә – Мәскәү өлкәсендә уңышлы кулландык һәм шундый укытучыларыбыз булуга рәхмәтлебез!

ган барлык төп норматив-хокукый актлар эшләнә һәм кабул ителде, шул исәптән мин алданрак тукталган мәсьәләләр дә хәл ителде. Ә «Алабуга» Россиядәге махсус зоналар арасында төүге карлыгач булганга, яңа документлар һәм кагыйдәләр эшләнәндә нәкъ менә безнең тәҗрибә исәпкә алынды, без пилот мәйданчык идек. Һәм мин Михаил Владимировичка 2006–2007 елларда, «Алабуга» МИЗ һәм тулаем Россиядәге махсус икътисади зоналар системасына нигез салынгачта, бергәләп эшләгән эшебез өчен бик рәхмәтлемен. Ул МИЗ проектының гомуми уңышына да зур өлеш кертте, дип уйлыйм.

кичеп чыга бит. Ә кире якка аккан канализация – экспортмы? Хәзер бу сораулар мазәк тоела, эмма таможня өчен алар әһәмиятсез тоелмый иде, резидентлар да моңа бик җитди карады.

Гомумән, МИЗда таможня теркәвен ничек оештырырга кирәклеге аңлаучылар юк иде диярлек. Законда язылган буенча, МИЗлар федераль чиктә урнашкан һәм йөзләгән бер көнлек фирмалар өлгә чикләргә бозарга маташа кебек килеп чыга иде. Аңлашыла ки, ул чакта закон чыгаручылар илебез икътисади пространствоһының бөтенлеген якладылар. Хәзер без аңлайбыз инде – Россия үзәгендә урнашкан предприятие барыннан да бигрәк кагыйдәләр бозмауны кайгыртачак, бозган очракта ул «су асты көймәсе»ннән кая чыгып кача ала соң? Бу бит гаять зур завод! Димәк, куркуларыбыз кирәгеннән артык булган.

– «Алабуга»да беренче резидент 2006 елда төркәлә. «Северстальавто» җитәкчелеген өлгә карарны кабул итәргә нинди дәлилләр инандырды?

– Минемчә, беренче резидентны «Алабуга» МИЗна керергә бүгенге яңа инвесторларны да кызыктыраторган факторлар җәлеп иткәндер – салым һәм таможня ташламалары, зур үсеш алган инфраструктура, уңайлы географик шартлар һәм хакимият органнарының хуплавы. Аерма шунда гына: «Алабуга»да өлгә аңарчы уңышлы бизнес мисаллары булмый, шуңлыктан махсус икътисади зонага керу турында карар кабул итү шактый катлаулы булгандыр. Билгеле, яңа проектың уңышлы булуын кайгырткан федераль үзәкнең ярдәме

дә сизелә, МИЗ территориясендә әзәр җитештерү бинаһы – Алабуга трактор заводы төзелешеннән калган бердәнбер цехның булуы да карарның уңай булуына йогынты яһамый калмагандыр.

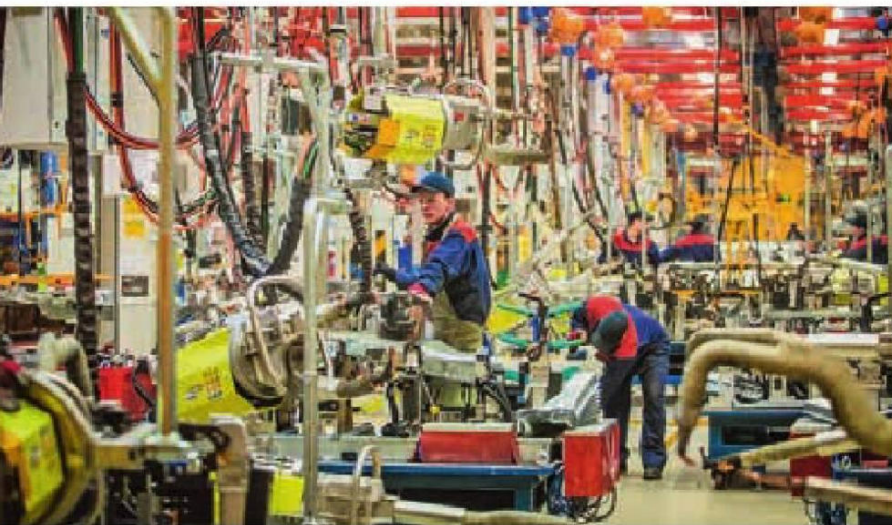
– «Индустриальләштерү 2.0» китабында Махсус икътисади зоналарны үстерү Федераль агентлығы җитәкчесе Михаил Мишустинның аерым роле дә билгеләп үтелә...

– Шулай килеп чыкты ки, Мишустин әфәнде Россия МИЗ җитәкчесе булган чакта махсус икътисади зоналарның эшчәнлеген көйли тор-

– «Алабуга» территориясендә нигездә эре җитештерүләр эшли. Сәнәгать гигантларын җәлеп итү МИЗ үстерү стратегиясенә баштан ук көртөлгән идеме?

– Әйе, МИЗ стратегияһе баштан ук эре инвесторларны җәлеп итүгә юнәлдерелде, «Алабуга»да төзелгән масштаблы инфраструктура һәм салым-таможня ташламалары нәкъ менә алар өчен аеруча актуаль.

Мәсәлән, мисалга Rockwool заводын алайык. Ул 50 гектар мәйдан били, аңа 15 мВт электр энергияһе кирәк, ә Россияда МИЗ чикләреннән читтәге электр чөлтөрөнә тоташтыру гына да һәр мВт өчен 6 дан 30 мил-

лион сумга қадар тора. Югары технологияле жиһазлары 50 миллион доллар тирәсе торган эре завод импорт пошлиналарында шундук 5 миллион доллар экономияли (стандарт 10%). Әгәр заводның бөтен мөлкәт комплексы 150 миллион доллар торса, мөлкәткә салына торган салымнан ел саен, кимендә, 3 миллион доллар экономияленә. Житмәсә, заводка үзенә газы, үз тимер юллары кирәк. Шунлыктан МИЗ шартлары нәкъ менә эре житештерүчеләр өчен аеруча кызыктыргыч.

Сүз уңаеннан, былтыр МИЗда индустриаль парклар – резидентларга арендага бирергә әзер житештерү майданнары пайда булды. Әмма алар да кече бизнеска түгел, бәлки төрлө сәбәпләр буенча үз биңасын төзөргә әзер булмаган яки житештерүне бик тиз арада башларга теләгән компанияләргә исәпләнгән.

Хәзерге моментта МИЗга керүнең минималь бәясе 120 миллион сум тәшкил итә – махсус икътисади зона резиденты булып өчен, компания үз бизнес-планында инвестицияләрен шулкадәр күләмен күрсәтергә тиеш. Кагыйдә буларак, безнең барлык резидентларыбыз да әлеге суммадан күпкә арттырып түли.

– Бүгенге геосәяси шартларда инвесторларның «Алабуга» белән кызыксынуы кимдән курыкмыйсызмы?

– «Алабуга» МИЗ командасы эшләргә генә түгел, үсәргә дә сәләтле булуын исбатлады. Без яңа резидентларны жәлеп итәбез – 2015 елдан да РФ Икътисади үсеш министрлыгы экспертлар совети резидентларның якынча 35 миллиард сумлык яңа проектларын раслады. Әйе, Көнбатыш инвесторлар-

рын жәлеп итү кыенлашты, әмма без Көнчыгышка күз ташладык – Кытай яңа өстенлекләребезнең берсенә әйләнде. Инде хәзер үк бездә кытайлар катнашында ике резидент теркәлгән, һәм без 2016 елдан алар үз проектларын гамәлгә кертә башлар, дип планлаштырабыз.

Бер үк вакытта гамәлдәге житештерүләр дә кинрәк колач ала – KASTAMONU компаниясе үзенә МДФ-панельләр житештерүче заводының икенче чиратын төзүне төгәлләп килә, шул рәвешле үзенә «Алабуга»дагы инвестицияләрен икеләтә арттыра. «ИНТЕРСКОЛ» резидентыбызның да яңа проекты бар.

Дәрәс, кайбер резидентларыбыз үз проектларын «пауза»га куйды, әмма безнең кире мисалыбыз да бар: Бельгиянең «Драйлок Технолоджи» компаниясе 2015 елдан бер ел элек туктатылган проектны кабат эшләтеп жибәрде, «Алабуга»да подгузниклар быел жәй житештерелә башлар, дип планлаштырыла.

– «Алабуга» резидентларының шактый өлешен автомобиль төзелешкә белән бәйле компанияләр тәшкил итә. «Алабуга» территориясендә нинди тармак предприятиеләрен күрергә теләр идегез?

– Без МИЗ үсешенә мультикластерларча якын килү яклы. Безнең карашка, махсус икътисади зона сәнәгәтнең бер генә тармагына «бәйләнгән» булырга тиеш түгел, кризис шартларында юнәлешләрне диверсификацияләү күбрәк тотрыклылык бирә. Мисалга, хәзер, автосәнәгәт катлаулы чор кичергәндә, «Алабуга» резидентлары барыбер житештерү

«КАЛУГА» «АЛАБУГА»ДАН ҮРНӘК АЛА

Евгений ВЕСЕЛКОВ, «Сәнәгый-житештерү тибындагы «Калуга» МИЗ» АЖ генераль директоры:

– Махсус икътисади зонаның инициативалары һәм киләчәккә планнары ТР Президенты тарафыннан һәрьяклап хуплау таба, бу бик мөһим, шуның нәтижәсендә республика һәм МИЗ житәкчеләге бердәм команда булып эшли. Табигый ки, теләсә кайсы тәҗрибә кабатлануы белән кыйммәтле. Илебездә иң яшьләрдән булган «Калуга» МИЗ өчен алабугалылар тәҗрибәсе аеруча кыйммәт, һәм без аны максималь файдаланабыз. Кем отыштамы? Бөтен ил, ә бүген аның муллыгы бигрәк тә мөһим, чөнки сәнәгәт чыннан да көндәшлеккә сәләтлөгә һәм югары технологияләгә әйләнергә тиеш.

«ТИТАН ҮЗӘНЛЕГЕ» «АЛАБУГА» БЕЛӘН КИҢӘШЛӘШӘ

Артемий КЫЗЛАСОВ, «Титан үзәнлеге» МИЗ (Свердловск өлкәсе) генераль директоры:

– «Алабуга» – тармактагы тәүге карлыгач. Аның беренче тәҗрибәсе «Россия Федерациясенең махсус икътисади зоналары турында»гы законның нигезенә салынган, Россиядәге 32 МИЗ хәзер шул закон буенча яши. 2006 елдан соң төзелгән сәнәгәт-житештерү майданчыкларының күбесенең житәкчеләге «Алабуга»да киңәшләнүчән һәм тәҗрибә уртаклашуын давам итә. «Титан үзәнлеге» хезмәткәрләре тәҗрибә уртаклашу өчен «Алабуга»га махсус килделәр.

күләменә үсүен күрсәтә – башка тармаклар хисабына. Шунлыктан без агач эшкәртү сәнәгатенә дә, полимерлар эшкәртүчеләргә дә, санитария-гигиена продукциясе житештерүчеләргә дә шат. Мөгаен, без барыннан да бигрәк үз резидентларыбызның икътисади уңышын, шуңа бәйле салымнарны һәм эш урыннарын күрергә теләбездер. Ә бу уңыш, үз чиратында, югары технологияле линияләрдә заманча, сыйфатлы, импортны алыштырырдай продукция житештерү нәтижәсе булып тора. Безнең «Алабуга»да нәкъ шундый резидентлар тупланган да инде.

ЧЫН КҮҢЕЛДӘН БӘЙРӘМ ИТӘ ТОРГАН КӨН

«Говорит Москва» радиостанциясенең генераль директоры Владимир МАМОНТОВ кирза, күн һәм мылтык маеның аңа ни өчен кадерле булуы турында сөйли.

Әлбәттә, хәзер миннән Ватанны саклаучы – помидордан дары ясау кебек кенә. Һәрнәрсәнең үз вакыты, кагылыгсыз запастагы тушенканың да үз вакыты булган кебек, минем дә яшем чыккан инде. Ниндидер бюрократик хәҗәт килеп чыгып, хәрби комиссариатка барланырга кәргән идем, ә анда миннән көлделәр генә: булды, хәрби вазыйфалы түгел син хәзер, пионерларга автоматның берәр өлешен бер селтүндә жыеп күрсәтсәң генә, диделәр.

Әмма Ватанны саклаучылар көнен бәйрәм итәм үзем. Хисләргә бирелеп, тәмләп. Никтер моңа хахым бар дип уйлыйм. Гәрчә армиядә хезмәт итмәдем. Бөтен әзерлегем – югары уку йортындагы хәрби кафедра һәм жыеннар. Ләкин шундый гына хәрби әзерлекнең дә тормышында кирәге чыкты. Гомер буге кулымда – кәгазь-каләм, аннан соң ноутбук булды, беркайчан да пулемет тотарга туры килмәде – аның миңа ничек кирәге чыккандыр, белмим. Ләкин бөтен барлыгым белән кирәге чыкканын тоям.

Менә, мәсәлән, БТРның ике тапкырдан кабызылганын беләм. Аның ике двигателе бар. Ә йөртүченең күз күрмәе начаррак, анда бөләкәй генә тишек. Ләкин анысы мөһим түгел: бәтәрдә икәнсең, бу синең проблема түгел инде. Син борылырга һәм артка таба хәрәкәт итәргә өйрәнгәндә, курсташларың елгырлыгын күрсәтсәң – авыр итек кигән аякларың берәз селкетсеннәр әйдә. Хәзер «Арма»-та экипаж, гомумән, бронь капсулада монитордан гына карап утыра. Ул мөһимнән двигателе дә икән генә түгелдер әле.

Мин портянка урый беләм. Тагын... Берничек тә бетереп булмый торган кирза, күн, тупас яшел постау һәм ак җәймә, мылтык мае һәм дары төтенә исеннән борын җыермыйм. Җыермыйм һәм вассалам. Белмим, тормышта моның

миңа нинди ярдәмә тигәндер, чөнки пинжәк-күлмәктән башканы кигәнем юк. Ләкин ярдәмә тиде һәм шуның белән бетте.

Хәзер инде портянкалар да юк. Оеклар гына киеп йөриләр, ди. Итеклар да юк. Һәм Ватанны саклаучыларның яна буынына нинди ис сеңеп калыр – әйтә алмыйм. Иң мөһиме – куркаклык исе булмасын. Беләсезме ул исе? Аны этләр сизә: эттән куркасың икән, ул борыны белән эзләп таба да ташлана. Этнең иске сизгерлегә көчле. Курыкмасаң, ул селкенми дә. Импералистлар белән дә шулай.

Әмма минем белгәннәремнен иң зурысы шул: бөтенләе белән туарылып марш-бросок биргәндә, ниләр кичергәнне беләм мин. Ярты юлда «Газы!» дигән команда бирелә. Һәм син шыбыр тиргә баткан, мылтык мае исе беркеп торган көйгә противогаз киясәң. Һәм алга таба чабасың. Ә бросок төнлә әле җитмәсә. Күз күрмәе дә бәтәрдә гыдан әллә ни аерылмый. Двигателдә бердүгенә – ул да шундый итеп әйләнә ки, төтенә кушылып, гадәти вакыттагы бөтен нәзберек кыланмышларын чыгып бетә. Һәм яңадан керми инде ул нәзбереклек сиңа. Аннан соң нарат төбөндә ятасың, еш-еш сулысың, хәтгәтәмәкә дә тартасы килми. Әйләнә-тирә дөнья бөтенләй башка: йолдызлар иләктәге тишәкләр кебек. Һәм сиңең белән бергә хәтгәтә тыны да кысылмыйча чабып барган космик фамилияле майор Титов 1968 елда Чехословакиягә ничек гаскар кертүләре турында бәйнә-бәйнә сөйли. Анда аның, имеш, немец кызлары белән шундый хикмәтләре булган, әт-тәтә. Син, журналист буларак, сорыйсың инде: ә нигә немочкалар? Чех кызларыдыр, бәлки? Ә ул көлә генә: образлы итеп әйтүе икән. Менә син әдәбият белемдә бу турыда өйрәнгән идеңме?

Һәм боларның барысы да миңа киләчәк тормышыма ярдәм итте. Әлегә марш-бросоклы төн. Андагы барлык кичерешләр. Өстәң кигән шинелдә колбаса кебек эленеп торган мизгелләр. Котелок. Һәм, билгеле инде, автомат. Син противогаз эчкәндә, ә өстәңдә иләк. Ничек ярдәм иткәннән төгәл әйтә алмыйм, ләкин ярдәм итте.

Мин әле тагын сафта йөри беләм. Йөрмичә дә беләм. Болар икесе ике нәрсә, һәм аларны тормышта берничек тә бутарга ярамый. Монысына безне Шагиния фамилияле икенче бер майор өйрәтте. Без командирга ничек итеп мәрәҗәгать итәргә икәннән аңыбызга киртләр куйдык: «Здравия желаю, товарищ майор» һәм башка шундый командаларны. Мин килеп басам, кулымны пилоткага куям, «Исэнмесез, иптәш майор», дим. Уставча «здравия желаю» урынына. Үзеннән үзе шулай килеп чыкты, күңелемнең гадәти вакыттагы тирәнлегеннән калыктымы шунда. Ә Шагиния миңа тирән сагыш белән карады һәм, мыекларын селкетеп, Фрунзик Мкртчянның искиткеч тавышы белән: «Ну здравствуй, жопа, новый год», – диде.

Тормышыма ничек ярдәм иткәннән болай гына әйтеп бирә алмыйм, ләкин кирәге чыкты – анысын тоям. Һәм әле бер генә тапкыр да түгел. Менә бер мисал: Мин Ватанны саклаучылар көнен чын күңелдән бәйрәм итәм. Чын офицерларча, солдатлар һәм башкомандующийлар кебек түгел, әлбәттә, әмма бер сафта. Югыйсә, хәзерге ирегетләрнең кайберләре чалбарының каптырмасы уң якта булса, үзен Ватанны саклаучы дип саный, һәм кызлар аңа 23 февральдә скраб бүләк итәргә тиеш, дип уйлый. Ирләр бәйрәме бит.

Өметләнмәсеннәр әле!

«БЛЭК ДЖЕК» – АЧУЫ ЧЫККАН «АККОШ» УЛ»

Автор:
Әскәр Сабиров

Безнең Хәрби-космик көчләрнең Сүриядәге хәрәкәтләре турындагы мәғлүматлар кыска һәм ышандырғыч. Каспий диңгезе акваториясендәге боевикларга кинәт ясалган һөжүм турындагы хәбәрне генә искә төшерик, анда 26 канатлы ракета җибәрелгән урыннарыннан мең ярым километр ераклыктагы 11 ноктаны юк иткән. Яки икенче берсе – Сүриянең берьюлы дүрт провинциясендәге ИГИЛ объектларын чәлпәрәмә китергән стратегик ТУ-160 һәм ТУ-22МЗның үрнәк булырдай һөжүме. Ачыклык кертик: теге очракта да, монысында да дошманга һөжүмне Татарстанда эшлэнгән техника ясаган. Сүзебез – шуның турында.

ЗУРЛЫГЫ ӘНӘМИЯТЛЕ ТҮГЕЛ

«Дагестан», «Град Свияжск», «Углич» һәм «Великий Устюг» – Россия территориясендәге сулардан боевикларга каршы сугыш алып барган корабльләр менә шулар инде. Алар барысы да Яшел Үзән Проект-конструкторлык бюросында конструкцияләнгән. Шушында ук, Казаннан илле километр ераклыкта, Горький исемендәге заводта аларны төзегәннәр дә.

Беренчесенә, «Дагестан» дигәнәнә, инде 1991 елда ук нигез салынган булган, һәм ул үзгәрешләр чорында дөньяга килгән. Авыр булган аның тууы – төзү һәм сынап караулар дистә елга сузылган. Аның каравы, корабль 90нчы елларда флотта хыяллана да алмаганча коралландырылган. Ул югары төгәлектәге «Калибр-НК» канатлы ракеталары белән тәмин ителгән беренче Россия корабле булып чыккан. Өч ел элек, «Дагестан» бортына беренче тапкыр журналистларга керергә рөхсәт ителгәч, вице-адмирал Сергей Александровский шундый хәрби серне ача:

– Бу – Россия флотының иң көчле су өсте корабле. Ракета комплексы диңгездәге максатларына – 375 кило-

метр, ә ярдагыларына 2600 километрга кадәр ераклыктан тидерә ала.

Корабль «баштанаяк» коралланган. «Калибрлар»дан тыш, тиз атучы тутлар һәм зенит уты системасы бар. Көймәләргә каршы кораллары гына юк, хәер Каспийда ул кирәкми дә – биредә су асты көймәләре һәм торпедалар гомумән тыелган.

«Дагестан»ның гади кешегә – һәм аңа гына да түгел – сизелми торган тагын бер мөһим өстенлеге бар. Хәрби шартларда ул күзгә күренми диярлек.

– Төзегән чакта, аны дошманның эзләү системалары өчен мөмкин кадәр сизелмәслек итә торган стелс-технология кулланылган, – дип аңлатты Яшел Үзән ПКБның генераль директоры Виталий Волков.

Сүз уңаеннан, мәсьәләне хәл итүнең берьюлы берничә ысулын кулланып, конструкторлар шактый катлаулы эшнә башкарып чыккан. Ысулларның берсе – архитектурада: бортлар һәм өске корылмаларның махсус «сындырып» ясалган урыннары корабльнең чын контурларын яшерә. Ә магнит кыры, үз чиратында, махсус өслекләрен бозып күрсәтә.

Бөтен өстенлекләрен искә алганда да, «Дагестан» – гигант корабль түгел, озынлыгы йөз дә ике метр гына. Ә аның коллегалары, «Град Свияжск», «Углич» һәм «Великий Устюг» исемле иғезәк-туғаннары тагын да кечкенәрәк. Футбол кыры кадәрле акваториядә, бортын бортка терәп, мондыйларның

бер дистәсен урнаштырып була. Атамасы ук әйтеп тора – кече ракета корабльләре. Әмма бу аларның дөһшәтле мөмкинлекләрен һич киметми. Дошманның шәһәр районы зурлыгындагы бер территориясен тар-мар итәр өчен югары төгәлектәге канатлы ракеталарның бер залпы жите... Хәрби диңгез флоты баш командующисының кораллану буенча урынбасары, вице-адмирал Виктор Бурсук әйтүенә караганда, «сукуышлыгы буенча шундый кечкенә корабльләрдә «Калибр» кебек дөһшәтле корал урнаштырып булуы турында беркем дә уйламаган иде».

Шулай да иң заманча коралга да ахыргы бәяне бары тик аны хәрби шартларда тикшереп караганнан соң гына бирергә була. Бөтен цельлар юкка чыгарылды, гади гражданнар зыян күрмәде, дип хәбәр итте оборона министры Сергей Шойгу Югары башкомандующийга 2015 елның 7 октябрендә. «Әлбәттә, бу оборона-сәнәгать комплексы предприятиеләренең яхшы әзерлегә һәм шәхси составның яхшы өйрәтелгәнлегенә турында сөйли», – дип җавап бирде Башкомандующий.

«КҮСӘК»НЕ КОТЫРТСАҢ – ҮЗЕҢӘ КЫЕН

Тавыштан тиз очучы Ту-160 стратегик бомбардировщикгы матур гына түгел, ул искиткеч матур. Ә мәгнәсе шунда: потенциал дошманга аның канатлы ракеталарыннан һәм югары төгәллектәге бомбаларыннан качып котылу мөмкинлегә калмый. Ихтимал, шуның өчен дә НАТО экспертлары, самолётка исем эзләгәндә, аның нәфис линияләренә игътибар итмичә, жимергеч көчен генә күргәннәрдер. Һәм аны «Блэк Дже́к» дип атаганнар, гади телдә бу «күсәк» булып чыга инде. Аның каравы, үз пилотларыбыз «туполев»ның грациясен һәм дәһшәтле матурлыгын шунда ук бәяләгән – «Аккош» дип исемләгән һәм бетте-китте!

«Аккош» – хәрби авиация тарихында тавыштан да тизрәк очучы һәм канат геометриясен үзгәртә алучы иң зур һәм иң көчле самолёт, һәм шулай ук дөньядагы иң авыр хәрби самолётта – мондый очу массасына ия булган бомбардировщиклар бүтән беркайда да юк. Ул тәүлек дәвамында һавада кизү тора ала, берьюлы 18 мең километр юл үтәргә сәләтле һәм планетаның теләсә кайсы почмагына стратегик корылма – идеаль исәпләнгән атом-төш тоткарлау коралын илтәп житкәрә ала. Шунисы гажәп: 90нчы елларда бездә «Аккош»ларсыз да яшәп була дигән фикергә киләләр. 1998 елның ноябрендә Украинаның Прилуки аэродромында беренче Ту-160 тупраклап ташлана – моның өчен акчаны рәхәтләнеп юмарт американнар бүләп бирә.

Бәхеткә, вакытлар үзгәрә. 2008 елның апрелдә Казанда әле 90нчы елларда ук жыела башлаган Ту-160 төзеләп бетә һәм Россия ХҗКнә тапшырыла. Аңа әлегә дәһшәтле машина биредә серияләп житештерелгән чорда эшләгән завод директоры хөрмәтенә «Виталий Копылов» дип исем бирәләр. Бу әлегә соңгы «Аккош», диләр пилотлар, тик ничтә иң ахыргысы түгел. Бер ел элек

Казан авиация заводы цехында оборона министры Сергей Шойгу болай дип белдерде: «Инде бүген үк Ерак авиациянең авиация паркы төзеклеген саклау һәм үзгәртеп кору буенча гына түгел, Ту-160 ракета йөртүчеләрен житештерүне яңарту мәсьәләләрен дә хәл итәргә керешергә кирәк».

Машина искермәгәнме соң? Шойгуның сүзе кыска булды: «Тавыштан да тизрәк класста әле беркемнең дә яхшырак самолёт уйлап тапканы юк». Шул ук вакытта Казан заводында «Аккош»ны житештерүне яңарту аны тирән модернизацияләү белән бергә алып барылачак. С.П.Горбунов исемендәге Казан авиазаводының житештерү буенча директоры Борис Найшуллер әйтүенә караганда, бу эш тулысынча 2019 елда төгәлләнәчәк. Машинага яңа радиоэлектрон борт жиһазлары, модернизацияләнгән НК-32 двигателләре, корал белән идарә итүче яңа системалар һәм радиоэлектрон көрәш комплексы куелачак. Асылда, бу инде өр-яңа самолёт, ул элгәресенә тышкы яктан гына охшашчак – аның нәтиҗәлелеге 2,5 тапкырга артчак.

Шойгуның сүзе кыска булды: «Тавыштан да тизрәк класста әле беркемнең дә яхшырак самолёт уйлап тапканы юк». Шул ук вакытта Казан заводында «Аккош»ны житештерүне яңарту аны тирән модернизацияләү белән бергә алып барылачак.

ЖЭЗАГА – «ЖАВАП УТЫ»

«ИГИЛны үтерүче» – Ту-22М3 еракка очучы бомбардировщигы Көнбатышта бу исемгә берничә ай эчендә лаек булды. Тавыштан да тизрәк очучы бу самолёт Россия хәрби-космик көчләренә боевикларга каршы операциясендә узган елның ноябренән бирле катнаша. Кушылган исеменә караганда, бик тә уңышлы катнаша.

Боевикларның позицияләренә һөжүм итү өчен бомбардировщикка Сүрия территориясендә яшәү мәжбүри түгел. Беренче хәрби очышларны уника Ту-22М3 бомбардировщигы Төньяк Кавказдагы Моздок аэродромынан ясады – очыш ераклыгы мондый мөмкинлекне бирә иде. Ә «тушка»ның һөжүм ноктасына сәгатенә ике меңгә якын километр тизләп белән җиткәргән канатлы ракеталары һәм бомбалары цельләренә ювелир төгәллек белән җимереп барды. Максималь тайпылыш – өч метрдан да артмады.

Сүз уңаеннан, Ту-22М3 – хәрби карьерасының чәчәк аткан чорында ук һәйкәлгә әверелеп өлгергән самолёт. Машина С.П.Горбунов исемендәге Казан авиация заводы анында постаментка куелган, димәк, бүген дәһшәтле ерак очышлы бомбардировщик фонында теләгән һәр кеше фотога төшә ала. Дөрөс, һәйкәлнең тарихы бик үк сөөнечле түгел: 1993 елда Татарстан башкаласында төзелгән соңгы, исәбе буенча 268 нче Ту-22М3 кинәт беркемгә дә кирәкми булып чыга. Хезмәтләре өчен завод эшчеләренә акча түләнми, ә бер генә хәрби очышка да чыкмаган өр-яңа

самолёт музей экспонатына әверелә – чарасызлыктан...

Ә бүген Ту-22М3 – Россия ХККндә иң зур ихтияҗга ия самолетларның берсе, Казан авиазаводы цехларында элек чыгарылган машиналарны тулысынча яңарту белән шөгыльләнәләр. Заводның житештерү буенча директоры Борис Найшуллер аңлатканча, 2018 ел ахырына кадәр әлеге еракка очучы бомбардировщикларның барысын да тулысынча модернизацияләп бетерү күздә тотыла (Россия ХККндә 50гә якын Ту-22М һәм аның модификацияләре исәпләнә – ред. иск.). Самолетның яңа версиясен уңайлы яңа кабина, заманча авионика һәм тагында көчләрәк кораллар белән тәэмин итү каралган.

P.S. НАТОда Россиянең Ту-22М ракета йөртүчеләренә үз вакытында бик тә төгәл билгеләмә бирелгән: Backfire – «Жавап уты». Бу дөрөс. Безнең самолетлар, ракеталар һәм корабльләр беренче булып һөжүм итми. Әмма жавап уты инде дошманга котылу мөмкинлеген калтырмый.

Ә бүген Ту-22М3 – Россия ХККндә иң зур ихтияҗга ия самолетларның берсе, Казан авиазаводы цехларында элек чыгарылган машиналарны тулысынча яңарту белән шөгыльләнәләр.

... Гомуми белем биру
мәктәпләре белән тәэмин
итү Мәктәп һәм ба-
лалар бакчала-
рын капиталъ ре-
монтлау Яшь гаиләләренә
торақ белән тәэмин итү Ба-
лалар савыктыру ла-
герьларының капиталъ
төзекләндерү Яшүсмерләр
клубларының капиталъ ремонтлау
Спорт майданчыклары
төзү «Унайлы мохит» программасы
Социаль хезмәт күрсәтү
стационар оешмаларының
капиталъ ремонтлау
Авыл клублары
төзү Мәдәният объектларының
капиталъ ремонтлау ФАПлар
төзү, сәламәтлек саклау объ-
ектларының капиталъ ремонтлау
Ветеринария хезмәтә күрсәтү
биналарының төзү Модуль-
блоклы ветеринария
пунктлары төзү Ве-
теринария берләшмәләрен
һәм авыл хужалыгы
идарәләрен капиталъ
төзекләндерү Сыер абзар-
ларының капиталъ ремонтлау
Силос-сенаж траншеяләрен
төзү Яшелчә саклагычларының
капиталъ ремонтлау Тузган то-
рак Социаль ипотека
Күп балалы гаиләләренә торақ
белән тәэмин итү...

**Рөстәм
МИҢНЕХАНОВ,**
Татарстан
Республикасы
Президенты:

«...Теләсә нәрсә сөйләп була, матур итеп, ышандыргыч итеп сөйләп була, әмма нинди дә булса нәтиҗәләр булганда гына мөмкин сөйләргә... Һәр районда 23тән 30га кадәр программа гамәлгә кертелә, алардан авыл районнары да, шәһәрнәкәләр дә, кыскасы, һәр район нәрсә дә булса ала – юллармы ул, урамнарны яктыртумы, сумы, клубмы... Кешеләр моны күрә бит. Әгәр бу программалар булмаса, безгә, мөгаен, кыенга туры килер иде».

2015 елның 21 декабрендәге
матбугат очрашуындагы
чыгышынан.

ПРЕЗИДЕНТ ПРОГРАММАЛАРЫ. НӘТИҖӘЛӘР

Татарстан яңара – моны татарстанлылар үзләре дә, республика кунаклары да сизә. Нәрсәдер төзелә, нәрсәдер торгызыла, нәрсәдер ремонтлана – төзелеш кайный, эш бара, ә хәрәкәт һәрвакыт яшәүне аңлата. Республикадагы президент программалары нигездә яңаны төзүгә һәм искене капиталъ ремонтлауга юнәлтелгән. «Татарстан» изге ниятләрнең реаль нәтиҗәләрен күрсәтергә – заманча җиһазландырылган сыер абзарларын карап чыгарга, ремонтланган хастаханәләргә күз салырга, яңа торақ алучыларга кунакка керергә, яңа авыл клубларындагы дискотекаларда күңел ачарга булды. Клублардан башлыйбыз да, чөнки кыш – Татарстандагы яшь буын өчен бию майданчыкларында күңел ачу вакыты, җәен печән өсте, урақ өстендә ял итәргә вакыт булмаячак бит...

Биектау районы
Дөбяз авылы клубы

ТАТАРСТАНДА КЛУБ ШАУКЫМЫ

2012 елда Татарстанда «клуб шаукымы» башланды – авыл клублары төзү буенча республика программасы эшләп китте. Һәм бүгенге көндә без республикада шундый яңа һәм заманча 185 бина барлыгын исәпләп чыгардык.

Программа гамәлгә кертелә башлаганда, клубларның арты-сыннан артыгы моңа яраклаштырылмаган биналарда урнашкан, биналарның 27,9 проценты капитал ремонтка мохтаж, 39 объект авария хәлдә була.

ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов кушуы буенча, 2012 елда Татарстанда күпфункцияле мәдәният комплекслары төзү программасы формалаша. Типлаштырылган проектлар буенча, аларда авыл клубы, китапханә, шулай ук авыл советы, фельдшер-акушерлык пункты һәм элемент бүлекчәсе урнаштырыла.

Элек авыл
клубы шундый
хәлдә иде

142 АВЫЛ КЛУБЫ

2012–2014
елларда төзелгән.
Финанслауның тулаем
күләме 1 585,51
миллион сумны тәшкил
иткән.

42 АВЫЛ КЛУБЫ

2015 елда төзелгән,
1 объект капитал
ремонтланган.
Финанслау күләме –
541,71 миллион
сум.

45 АВЫЛ КЛУБЫ

2016 елда
төзеләчәк.
Финанслау күләме
287,43 миллион
сум булачак.

АВЫЛДА МӘДӘНИ УЧАКЛАРНЫ КЕМ ДӨРЛӨТӘ?

Биектау районы Дөбяз авылында салынган яңа мәдәният йортына атлап кергәч үк, батареяларны тотып карадым. «Нишләп салкын?» – дип гажәпләндем. «Шушы – алгы якта гына салкынча, залда пешеп үлмәле», – дип тынычландырырга ашыкты безне клуб мөдире Ләйлә Гыйбадуллина.

«КҮРШЕ АВЫЛЛАРДАН КИЛҮЧЕЛӘРГӘ КЫРЫН КАРАМЫЙБЫЗ»

Студентлар көне уңаеннан тамашаны Казаннан кайткан студентлар гына түгел, аларга каршы уйнаучы мәктәп укучылары да «кыздыра». Эльвина Әхмәтшина белән Гөлзидә Галиева, быел Дөбяз мәктәбе белән хушлашып, Казан югары уку йортларында белем ала. Гөлзидә мәдәният йортына күбесенчә тамашачы буларак йөрсә, Эльвина 4–5 яшеннән бирле авылның алыштыргысыз артистлары исәбендә чутлана.

– Яңа клуб ачылганчы, халык искесенә йөрде. Дөресен әйткәндә, анда кеше күбрәк жыела иде, бәлки, бинасы кечкенә булганга шулай тоеладыр миңа. Күрше авыллардан килүчеләргә кырын карап йөрмибезд, киресенчә, тиз генә душлашып китәбез. Авыл дискотекасына атна саен чыгабыз. Казанда дискотекага бер тапкыр гына барганым булды – ошамады. Безнең ди-джей бик матур жырлар куя, аеруча Фирдүс Тямаев хитларына рәхәтләнеп биибез, – дип сөйләде Эльвина.

Клуб мөдире Ләйлә Гыйбадуллина мәдәният өлкәсендә инде 22 ел кайный. Дөбязда 2008 елдан эшли, аңарчы Битаман мәдәният йортында эшләгән.

– Дөбяз клубы озак еллар авария хәлендә булды, торбалары шартла-

ган, түшәмә бүселә башлаган иде. Шуннан соң аны бер елга ябып тордылар. Торбаларны эретеп-ябыштырганнан соң, 2008 елда ачылып, тагын дүрт ел эшләде әле. Яңа клуб 2012 елның сентябрендә ачылды, – дип сөйли мөдир.

Авылда ике меңнән артык кеше яши, 11 еллык мәктәптә 220 укучы белем ала, балалар бакчасы, музыка мәктәбе дә бар. Клуб иртәнге тугыздан кичке унга кадәр эшли, дүшәмбе – ял. Штатта директор, аккомпаниатор, сәнгать житәкчесе, мәдәни чараларны оештыручы, ике техник хезмәткәр һәм ике оператор исәпләнә. Ләйлә Гыйбадуллина сөйләвенчә, клуб ачылганнан соң, беренче концертларга кеше күп килгән, әмма тора-бара уңайсызлыklar да шәйләнә башлаган. Әйтик, урындыклар тип-тигез итеп тезелгән, шуңа да артык рәттә утыручылар сәхнәгә түгел, алдаракларның баш түбәләренә карарга мәжбүр.

Яңа ел төнендә бернинди гадәттән тыш хәл булмаган, авылда эчүчеләр юк, ди хәзер.

– 25 декабрьдә – чыршы ачылышын, 30ында – бал-маскарад, 31 декабрьдә бәйрәм дискотекасы үткәрдек, башта кичке сигездән унбергә кадәр, аннары өйгә кайтып килеп, төнгә бердән өчкә кадәр биеттек. Зал шыгрым тулы булды, – ди Ләйлә ханым.

Автор:
Линар Закиров

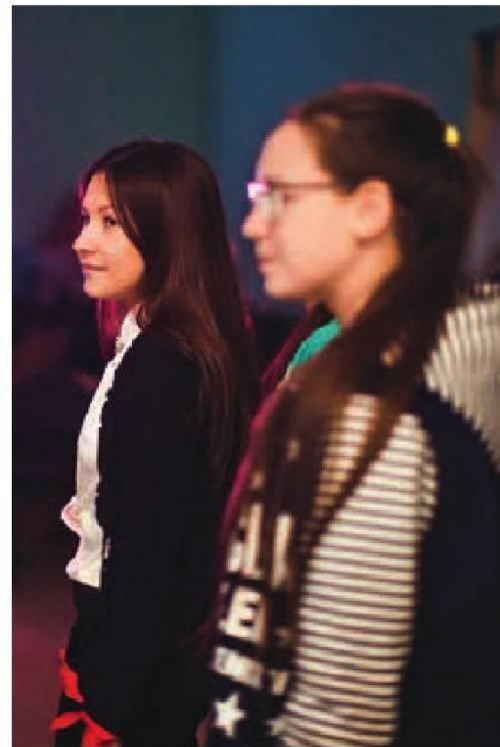
Артистлар Дөбязга килергә атлыгып тора икән. Клубта алар катнашында аена ике концерт үтә. Дәими рәвештә 200–250 кеше жыела. «Оешмаларга сатып, эшне бетереп куябыз. Ансыз ышанычлы түгел», – дип серне чиште Ләйлә Әнвәровна.

18 яшьлек студент Илмир Сабиров әйтүенчә, яңа клуб янына салынган футбол, баскетбол һәм волейбол мәйданчыклары спортны үз итүчеләрнең тартылу ноктасына әйләнгән.

– Мин спорттан башка яши алмыйм, – дип шаккатырды безне Илмир. – Жәй көне егермеләп егет жыелабыз да ике командага бүленеп уйныйбыз. Миңа күбесенчә туп тибү ошый. Вакытлары булса, кызлар да килеп жан ата. Клубка килгән һәр кеше шахмат уйнап китә. Классыбызда бик оста уйнаучы бер егет бар иде, әмма ул Казанга күченеп китте. Жомга, шимбә һәм якшәмбе көннәрендә безнең клубка күрше авыллардан, аеруча Битаманнан яшьләр күп килә, без дә алар янына йөрибез. Менә шулай бер-беребезгә кунакка йөрешәбез.

«СПЕКТАКЛЬЛӘР КУЯБЫЗ, КИНОДА ТӨШӘБЕЗ»

Дөбяз мәдәният йортының сәнгать җитәкчесе Ләйлә Сабирова «Тамаша» драма түгәрәген, «Сәхнә йол-

дызлары» үзешчән сәнгать түгәрәген һәм «Гөлләрем» оешмасын алып бара.

Сүзне гөлләрдән башлыйк әле. Ни дисәң дә, районнарның,

фот: prav.tatarstan.ru

авылларның күрке – аларда. Һәр авыл йортының тәрәзә төбөндә гөл утырмый калмас.

– «Гөлләрәм» оешмасы кысала-рында авыл урамнарын матурлау, чәчәкләр үстерү буенча халык белән тәрбия эше алып барабыз, – дип елмая Ләйлә ханым. – Татар халкының тәрәз төпләрендә элек-электән яран гөлләре балкып торган. Аларның кешегә йогынтысы зур, диләр, нәкъ менә шушы гөлләр өйдә тынычлыкны, иминлекне саклыйлар, һаваны алмаштыралар...

Шулайдыр, дип уйлап куйдым, халык белмичә үстөрмәс!

– Кайнатам Идрис агай Дөбязда танылган «мичуринчы» булды, – дип дәвам итә Ләйлә ханым. – Килеп булып төшкәннән соң, мин алар белән шактый яшәдем. Бәлки, гөлләргә мәхәббәт нәкъ менә кайнатамнан күчкәндер. Авылыбызда яран гөленең 7–8 төре бар. «Синеке ничек шулай шау чәчәктә утыра, нинди туфрак, нинди ашламалар кулланасын», – дип, өлкәннәр дә, яшьләр дә килеп сорый.

Ә сәнгать белән хәлләр ничек икән бу якларда? Шулай гөлләрдән талгын гына сәнгатькә күчтек.

– Драма түгәрәгебез бер елдан артык эшли. Артистларны өч төркемгә бүлдүк: олылар, мәктәп укучылары һәм балалар бакчасына йөрүчеләр. Баштарак халыкны җәлеп итү авыр иде. Тора-бара концертларга килеп, авылдашларның чыгыш ясаганын күреп, сәхнәдә үзләре

дә күренергә теләүчеләр шактый җыелды: кемнәндер җырлыйсы, кемнәндер спектакльләрдә уйныйсы килә... Рольләргә бүлгәндә үзара киңәшләшәбез. Олылар һәм балалар белән бергә спектакль чыгарган юк әле, апрель аенда узачак театр айлыгында шулай эшләргә уйлап торабыз.

Әлегә «Беренче театр»ны, «Әлдермеш егетләре»н, Данил Салиховның «Кызлар капкыны»н куйганнар. «Соңгы икесен бигрәк тиз әзерләдек», – диләр. Артистлар, мавыгып, кызып китеп, көн дә репетициягә йөргән. Дүшәмбе клубта ял көне булуга карамастан, ул көннәрдә дә эшкә чыкканнар икән. Клубның сәнгать җитәкчесе безгә шулай сөйләде.

Дөбяз егете, Казанның Яшь тама-шачы театры артисты Илфат Камалиев «Корыч» фильмын туган авылында төшергән. Кино әзер булгач, режиссер аны алып кайтып, халыкка бушлай күрсәткән. Моңысы үзәк бер вакыйга булган дөбязлылар өчен.

– Халык арасынан талантларны җыеп, җыр-биоләр өйрәнәбез, концертлар әзерлибез, – ди Ләйлә ханым. – Үзешчән сәнгать түгәрәген дә өч төркемгә бүлдүк. Сәхнәдә үз-үзеңне ничек тотарга, ничек җырларга, милли биоләргә ничек

биергә икән өйрәтәбез. Сәхнә осталыгы – үзәк бер сәнгать бит ул. Башлангыч сыйныф укучыларына татар халык җырларын өйрәтергә тырышабыз. Хәзерге вакытта «Шәл бәйләдем» биоен әзерлибез, анда клуб хезмәткәрләре дә катнаша. Күлмәкләр белән район мәдәният йорты булыша.

КАЗАН НИГӘ МИЛАННАН СӨЙКЕМЛЕРӘК

Казанның баш архитекторы урынбасары Тимур КАДЫЙРОВ
ни өчен шәһәребезне Миланнан өстенрәк куюы,
республикабыз башкаласының илле елдан соң нинди
булачагы һәм прогрессив итальян урбанистларына Татарстан
хакимиятләреннән нәрсәгә өйрәнергә кирәклегенә турында.

Әңгәмәне
Ольга Туманская
алып барды

ТИМУР КАДЫЙРОВ,
урбанист, архитектор.
Казанда туган. 2010 елда
Казан дәүләт архитектура-
төзөлеш университетын
«Архитектура» белгечле-
ге буенча тәмамлаган,
Пиза һәм Флоренция
шәһәрләрендә тәҗрибә тап-
лаган. Милан политехника
университетының магистр
дәрәжәсенә ия (белгечле-
ге – шәһәрне планлаштыру
һәм территорияль сәясәт).
«Москва-река» Халык-
ара шәһәр төзү конкурсы
жиңүчесе. Италия урбанист-
лары төркемдә «Новая
Москва» конкурс проектын
эшләүдә катнашкан. 2015
елның октябреннән –
Казанның баш архитекторы
урынбасары.

– Шәһәрнең йөзен генплан билгеләми,
ул гасырлар буе булдырыла, ә Казанның
үз йөзе бар. Әмма киләчәктә ул үзен
ничек тоячак һәм нинди булып
күренәчәк – без башкара торган
эш нәкъ менә шуннан гыйбарәт инде.

– Тимур, сез Европада архи-
тектор булып эшләгәннән соң,
Казанга әйләнеп кайткансыз.
Италиядә эшләп булмадымы
әллә?

– Киресенчә, калырга кыстадылар!
Мин чит илдә сигез ел яшәдем. Ми-
ланда төрле студияләрдә кызыклы
эре проектлар өстәндә эшләдем. Ае-
рым алганда, транспортны планла-
штыру белән шөгыльләндем. Әмма
шул ук вакытта иртәме-соңмы бары-
бер илемә кайтачагымны белә идем.
Алай гына да түгел, миндә беркайчан
да мондагы чынбарлыктан тулысынча
аерылу булмады. Казанга еш кайтып
йөрдәм һәм биредә архитектурада,
төзөлештә, проектлаштыруда ниләр
эшләнгәннән күрә тордым. Минем
өчен бу бик кызык һәм кире кайтуым
да – беркадәр челлендж, Европада
алган белемнәрне чынбарлыкта сы-
нау. Үз-үземне сынау.

– Сезнең кайтуыгызда респу-
блика Президентының катна-
шы булган, диләр. Бу чыннан
да шулаймы?

– Рөстәм Нургалиевич Миңнеханов
белән без узган ел чит илләрдә яшәүче
ватандашлар белән очрашу вакы-
тында таныштык. Мин үзем белән:
«Миланнан урбанист», – дип та-
ныштырдым. Үл моңа каршы: «Ни-
чек кызык. Димәк, Италиядә безнең

үз кешебез бар. Моңы истә тотар-
быз», – дип җавап кайтарды. Бу сүзләр
күнеләмне күтәрәп жиберде –
үземнең «Миланнан урбанист» кына
түгел, ә республика вәкиле булуымны
да тойдым.

– Бер ел узгач, нәкъ менә
сез Казанның баш архитек-
торының «уң кулы»на эве-
релдегез. Европа тәҗрибәгез
булганга күрә генәме?

– Минем кабинетымдагы стенада
иң яхшы Никах сарае эскиз-идея-
се конкурсы жиңүчесе Дипломы
эленеп тора. 2008 елда – ул чакта
мин Казан архитектура универ-
ситетында укый идем әле – миңа
бу дипломы шәһәр мэры тапшыр-
ды. Призга Европа шәһәрләре буй-
лап сәяхәт итү мөмкинлегенә бирелде.
Аннары мин Италиягә укырга кит-
тем. Европа дәрәжәсендәге архи-
тектор булгач, Казанга Иннополис-
ка багышланган урбан-форумга
кайттым. Анда Илсур Рәисович
белән икенче тапкыр очраштым.
Мин үземнең идеяләремне тәкъдим
итә, эре проектлар эксперты бу-
лып катнаша, конференцияләрдә
чыгыш ясыя тордым, шушы вакыт-
галар, танышулар, очрашулар чыл-
быры менә хәзерге ноктага китереп
житкерде. Минә күрәп алдылар.

– Яңа урында эшнә нәрсәдән
башладыгыз?

– Миңа тапшырылган беренче
бурыч – Казанның генераль пла-
нын эшләүгә күзәтчелек итү иде.
Бу тарихның башы кызыклы. Ев-
ропа урбанисты буларак бервакыт
кыска вакытка гына Мәскәүгә кайт-
тым. Башкала хөкүмәтенә «Минем
урамым» проектында катнаштым.
Ә Россия һәм Италия коллегаларым
белән консорциумда «Москва-река»

– Бүгенге көндә Татарстан башкаласында шәһәрнең физик торышы һәм аның «җаны» арасында яхшы баланс бар.

халыкара конкурсында җиңгәннән соң, миңа Мәскәү Генпланы фәнни-тикшеренү һәм проект институтында эш тәкдим ителәр, ә ул нәкъ менә шулчакта Казан генпланын эшләүгә тендер откан иде. Әмма ул вакытта мин бу тәкдимне кабул итә алмый идем. Һәм менә, инде Казанга кайткач, миңа әлеге проектка күзәтчелек итәргә насыйп булды, ягъни аңа икенче яктан килеп кердем. Бүгенге көнгә без инде Мәскәү институты белгечләре, жирле экспертлар һәм жәмәгатьчелек катнашында берничә «түгәрәк өстәл» оештырдык. Үзбездә идеяләребезне, киләчәктә шәһәрне ничек күрүбезне тәкдир иттек. Якын араларда мәскәүлеләр Казанны үстерүнен үз концепцияләрен тәкдим итәчәк, шуннан соң генплан проекты эшләү чоры башлана.

– Безгә ниләр көтәргә икән берничә сүз белән генә сөйләп үтмәссезме?

– Хәл итәсе проблемаларның берсе – Казанның зур булмаган тыгызлыгы һәм «буш урыннар». Белгечләр безгә тыгызлану кирәк, дип раслый. Мәсәлән, шәһәрнең урта поясы әле үзләштерелә

генә башлады. Әйтик, Гадел Кутуйдан Зоргега кадәр сузылган зур район, асылда, элекке индустриаль территория булып кала, һәм аның нинди булачагы әлеге ачык күзалланмый. Елга порты тирәсендәге район белән дә шундый ук хәл, ә бит ул безнең Идел фасады, һәм без аны максимум буенча файдаланырга тиеш. Ихтимал, белгечләр безгә шәһәрнең күпләр хыялланган күпүзәкле моделен тәкдим итәрләр. Мондый мөнәсәбәт юлларның һәм тарихи үзәкнең йөкләнешен җиңеләйтәргә булышыр. Әлбәттә, шәһәрнең йөзен генплан билгеләми, ул гасырлар буге булдырыла, ә Казанның үз йөзе бар. Әмма киләчәктә ул үзен ничек тоячак һәм нинди булып күренәчәк – без башкара торган эш нәкъ менә шуннан гыйбарәт инде.

– Сезнең идеяләрегез һәрвакыт кабул ителәме?

– Казанның баш архитекторы Татьяна Георгиевна Прокофьева белән без бер-беребезне яхшы аңыйбыз. Хәтта язмашларыбыз да охшаш. Ул да озак вакыт чит илдә яшәгән һәм эшләгән, аннары аны туган шәһәребезгә чакырып кайтарганнар.

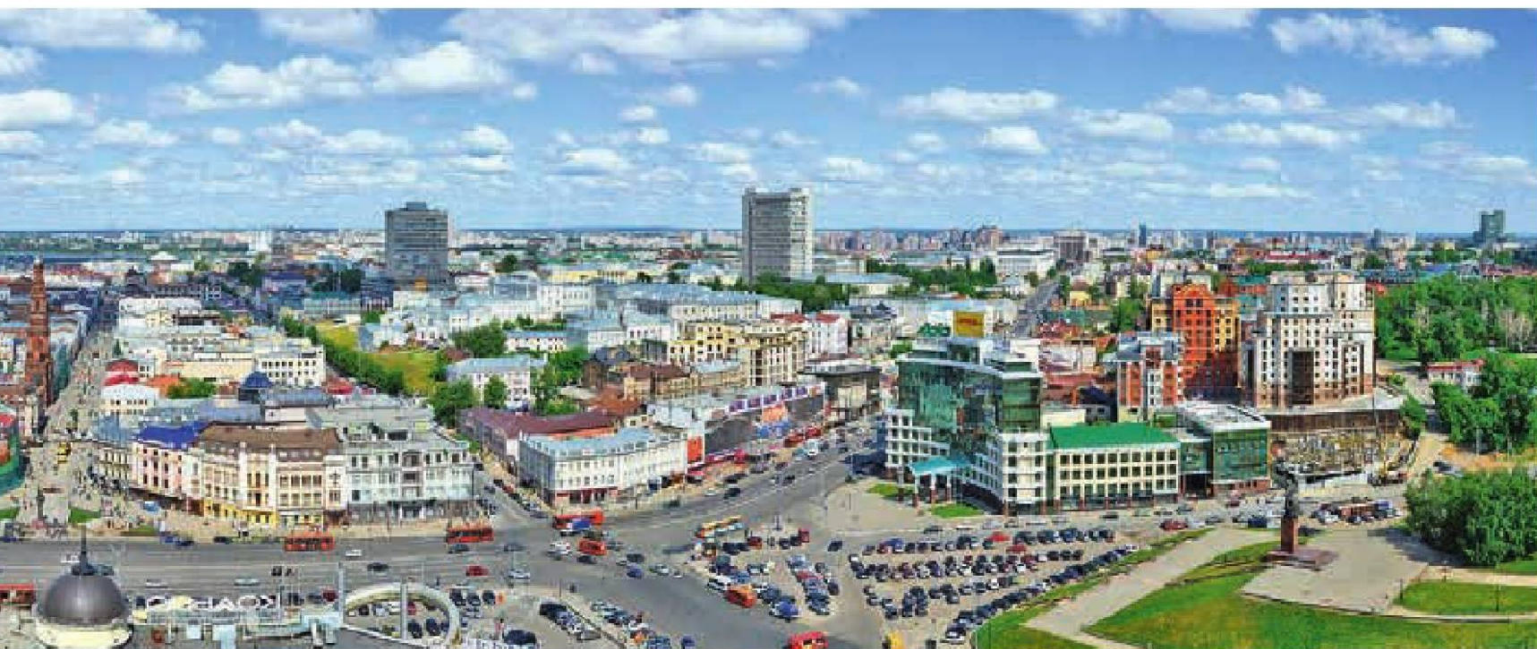
Ул биктә заманча күзаллауга ия. Бездә бу яктан чын тандем. Кемнәрнендер аңлап бетермәвенә дә юлыкканым булмады әлеге.

– Сезнең карашка, Казанда дөнья дәрәжәсендәге архитектура объектлары бармы?

– Бездә сыйфатлы архитектура, кызыклы тарихи биналар байтак. Александр Пассажи, чыннан да, дөнья дәрәжәсендәге объект. Яки Иске Татар бистәсе – безнең үзенчәлегез, андыйны Европада бөтенләй күрмәссез. Моннан тыш, бездә Россиянең горурлыгы саналган конструктивизм чорының архитектура үрнәкләре бар. Узган гасыр башында аннан бөтен дөнья илһам алган. Минем карашымча, Казанда конструктивизм архитектурасы тиешле бәясен алмаган. Ә бит бездә аның искиткеч үрнәкләре бар – Мергасов йорты, Матбугат йорты, Авиатөзелеш районындагы тулы кварталлар... Болар – без горурлана алырлык нәрсәләр.

– Чит ил урбанистикасы тәҗрибәсеннән Казанга нәрсәләр кертер идегез?

– Европада кешеләр актив рәвештә шәһәр тормышына җәлеп ителгән. Мин монда жәмәгать тыңлауларын яисә шәһәр кешеләре белән очрашуларны күздә тотмыйм, ә бәлки, архитектурасы ярдәмдә шәһәр

ничек үзәндә яшәүчеләргә йөз белән борыла ала – шуны әйтәм. Мәсәлән, Европада ачык ишекләр көннәре бик популяр, ул чакта кешеләр башка көннәрдә элгеп булмый торган тарихи биналарга һәм объектларга тоткарлыксыз үтә ала. Бу нәрсә бирә дисезме? Беренче чиратта – үзәк яшәгән урында синең дә катнашың барлыгыңны тою. Бездә дә шундый-рак чаралар эшләргә мөмкинлек булыр, дип өметләнәм.

– Ә Казанда прогрессив Милан архитекторлары һәм урбанистлары үзләштерердәй тәҗрибә бармы?

– Иң элек, бу – ижтимагый пространстволарны үстерүгә комплекслы мөнәсәбәт. Узган ел Татарстанда тормышка ашырылган «Парклар һәм скверлар елы» программасы кебек үрнәкләрне мин Европада очратмадым. Кыска вакыт арасында, хакимиятләр ярдәме белән, шәһәр территориясенең аерым сегменты эшкәртелә, өстәвенә, физик ягы гына түгел, функциональ вазыйфасы да игътибарга алына. Бу тәҗрибәне кыю рәвештә башка илләргә күчерергә мөмкин. 2016 ел республикада сусаклагыч зоналарга багышлана, минемчә, бу да шулай ук кызыклы булачак.

– Сезнең Татарстан башкаласына яңа буяулар өстисегез килмиме?

– Шәһәр бит ул – бик катлаулы механизм. Анда яшәүчеләр үзләрен яхшы хис итсә өчен, ниндидер физик өстәмәләр кертү генә җитми. Мәсәлән, төньяктагы шәһәрләр үзләренең күптөсәлелеге белән аерылып тора – аларда кояш җитмәүне шулай төсләр ярдәмендә компенсацияләргә тырышалар. Әмма анда яшәүчеләрдән бу шәһәрләрдә аларга рәхәтмә-юкмы икәнлеге турында сорашсак, алар һичшиксез уңай җавап кайтарачакмы? Мин Флоренциядән Миланга күчеп киткәндә, анда яшәүче кешеләр, Яңарыш чоры архитектурасы бишеген тузанга, машиналар дингезенә һәм соры йортларга алыштыруымны күзаллап, мине ихластан кызганып калдылар. Чыннан да, Миланда соры төсләр күп, әмма бездән мин бу төснәң аның архитектур кыйммәтенә берничек тә зыян китермәвен аңладым. Алай гына да түгел, уңайлы тормыш кору өчен ана төс кирәкми! Миңа Милан хакимиятләренең транспорт һәм шәһәр сәясәте өлкәсендәге эшен эчкә яктан өйрәнү бәхете төтеде. Болардан иң яхшысын Казанда кулланырга тырышчакбыз. Бүгенге көндә Татарстан башкаласында шәһәрнең физик торышы һәм аның «жаны» арасында яхшы баланс бар. Архитектура күзлегеннән караганда, Казан бик тә күпкырлы. Һәм моны берью-

лы берничә мәдәниятнең кушылган булуы тәмин итә. Тормыш та монда тулыканлы һәм күптөрле.

– Әгәр киләчәккә, моннан илле ел алга күз салсаң, бу шәһәр нинди булыр?

– Урбанист буларак, мин шәһәрнең тышкы күренешеннән бигрәк, анда яшәүче кешенең тормышына игътибар итәр идем. Нәрсә эшләячәк ул? Үзен ничек хис итәчәк? Шәһәргә кулланучылар күзлегеннән карау – Европа фәнни институтлары әнә шуңа өйрәтә. Әгәр кешеләргә бу урында булу ошый икән – димәк, ул яхшы. Казанның киләчәге турындагы сорауга җавабым шушы инде. Мин мондагы тормышның тагын да уңайлырак булачагын күрәм. Шәһәр кешеләренә нәрсә белән шөгыйльләнү, каян нәрсә алу, кая бару турында уйлап баш ватарга кирәк булмайчак. Аларга зур сайлау мөмкинлеге тудырылачак, ә «Казан һәм анда яшәүчеләр» симбиозы – шәһәрнең кайбер өлешләре бер ноктадан икенчесенә күчү өчен артерияләр буларак кына кабул ителгән хәзерге чор белән чагыштырганда – тагын да тыгызрак булачак. Һәр почмак кешеләрнең аерым төркемнәре өчен ниндидер роль уйнайчак, чөнки һәркемнең үз зәвыгы, үз мәнфәгатьләре бар. Дөнья башкалаларының үзенчәлеге нәкъ шунда, һәм бу безнең киләчәккә максатыбыз.

АЗНАКАЙ. ЧАТЫР ТАУ ИТӨГЕНДӘ

«Районнар буенча!» дигән проектыбызны дәвам итеп, Татарстанның Азнакай районына сәфәр кылдык. Юрамаларның берсе буенча, район үзәгенең атамасы бирегә килеп урнашкан беренче кеше исеменнән килеп чыккан. Аны Азнакай («азна» – «атна» – жомга, мәселманның өчен изге көн, һәм «-кай» – кечерәйтеп-иркәләп дәшү кушымчасы) дип йөрткәннәр. Биредә туган җиргә нәкъ менә шулай – яратып һәм зур ихтирам белән карыйлар.

Автор:
Олеся
Бондаревская

ТАРИХКА ТӨБЭЛГӘН ТӘРӘЗӘЛЕ ЙОРТ

Азнакайның туган якны өйрәнү музейе тәрәзәсеннән кышкы елга һәм Жинүнәң 70 еллыгы уңае белән төзелгән парк күренеп тора.

– Яр бие урамын без буалардан шарлавыклар ясап төзекләндерәчәкбез. Музейның бер ягына – су тегермәне макетын, икенчесенә ГЭС макетын куярга җыенабыз. Татарстандагы беренче гидроэлектростанция Азнакай районында төзелгән, – дип сөйли Азнакай районының исполком башлыгы урынбасары Дамир Гыйләжев.

Августта Азнакай 85 еллыгын билгеләп үтәчәк. Музейны рәсми рәвештә юбилей алдыннан ачачаклар. Ул традицион, әмма бик зур татар йорты рәвешендә төзелгән. Һәр бүлмә – тарихтан бер күренеш. Менә – традицион татар интерьеры, ә менә – Азнакай төбәгеннән чыккан танылган театр эшлеклеләре режиссёр Мәхмүт Хәсәнов, актёрлар Нәҗибә Ихсанова һәм Әзһәр Шакировның шәхси әйберләре. Якты күренешләр артында – сагыш: сугыш чоры битләре. Жирле рәссам Рәфыйк Тимкин рәсемдә – Азнакайның Чалпы авылыннан сугышка киткән һәм кире әйләнеп кайтмаган егерме ир-егетнең йөзе һәм бу ирләр үз гомерен кызган-

Фото: Олеся Бондаревская

мый саклап калган, киләчәк символы булган нарасый. Азнакай районынан фронтка киткән 13 мең кешенен яртысы туган жиренә кире әйләнеп кайтмаган.

АЛГА, АВЫЛГА!

2013 елда Азнакай районы башлыгы Марсель Шәйдуллин үз алдына шундый сорау куя: районда ташландык хәлдә калган күпме авыл бар икән? Өйрәнү-эзләнүләр башлана, әлеге эшләр нәтижәсендә «Хәтер түрендәге авыллар» китабы дөнья күрә ята.

– Архивларны озаклап өйрәндек, хәзер инде исемнәре генә калган авылларда яшәгән кешеләр белән очраштык. Безнең районда гына 69 торак пунктның юкка чыккан булуы ачыкланды! – дип сөйли тарихчы һәм язучы Марсель Гарипов. Ул – жирле энтузиастлар һәм туган якны өйрәнүчеләрдән торган бердәм авторлар коллективы җитәкчесе.

Вақыт чоңгылларында югалган авыллар арасында үз заманында республикада гына түгел, ә Россия күләмендә танылу алганнары да бар! Мәсәлән, Винзавод. «Хәтер түрендәге авыллар» китабы авторларының берсе булган Фоат Галиев үзенең ташландык авылга булган сәфәрән менә ничек

2015 елда музей хезмәткәрләре саклау фондын төзәр өчен, РФ Хөкүмәте грантын ота. Киләчәктә фондлар экскурсияләр өчен ачык булачак.

Альберт Гарипов иҗат иткән предметларны санап бетерү мөмкин түгел.

«Узган гасырның 90нчы елларында «Актүбәнефть» НГТИ коллективы җитәкчесе Раувель Ишкәев юкка чыгып бара торган өч авыл базасында фермерлык хужалыклары төзүгә этәргеч ясаган иде... Кыска гына вакыт эчендә элеккеге Александровка авылы урынында алты коттедж, терлекчелек комплексы, тегермән, ашылык саклау өчен амбарлар, силос-сенаж траншеялары төзелә. Хужалыкны «Агымсу» дип атыйлар. Шулай итеп яңа торак пункты барлыкка килде», – дип, китапның кереш өлешендә туган ягының киләчәген савыктыру рецептын китерә Азнакай районы башлыгы урынбасары Нәҗәт Нәгыймов

ЧУТЫЛДАУ ДА, БОРАУЛАУ ДА

Альберт Гарипов кечкенә сандыгыннан эш коралларын ала да агач өслектә бизәк ясарга керешә. Останың ярты гасырлык эшләү дәверендә уеп ясаган әйберләрен санап бетерерлек түгел. Шәхси йорты да – ишектән алып йөзлеккә кадәр бизәкләп ясалган.

– Нәрсә күбрәк ошый – эшнең барышымы, әллә нәтиҗәсеме?

– Әлбәттә, чоку, үю. Ә аннары, хезмәт җимешенә карап, моны чыннан да мин ясадым микән, дип уйлап кую, – дип көлә Альберт бай.

Азнакай районы осталарга бик бай. Бизәкләр ясау остасы белән саубуллашып, халык музыка уен кораллары эшләүче алтынкул белән танышабыз. Төгәлрәк әйткәндә, ул үзе безне каршылый – үз куллары белән ясаган гажәеп мөгез быргысын яңгыратып. Сонрак Азват Жиганшин акаринда, курай һәм миңа таныш булмаган башка музыка коралларында матур көйләр уйнап күрсәтте.

Азват Жиганшинга 70 яшь. Ләкин яшь иҗатка комачауламый, аны баета гына. Оста Татарстан тарихы һәм традицияләре буенча гаять зур мәгълүматка ия.

сурәтл: «Иң кызыклы корылмаларга без Винзавод янындагы умарталыкка барып җиткәч тап булдық. Жирле умартачы безгә Петр I идарә иткән вакытта әлегә җирләрнең Ильин атлы бер боярга бирелүе турында сөйләде. Бояр, сакалын кырдырырга теләмәгәнә өчен, патша жәзасына дучар булып, бирегә сөрелгән була. Эшлекле, тынгысыз бояр бай төбәккә туры килүен күрә һәм зур хужалык оештырып җибәрә: иген үстерә, терлекчелек белән шөгыльләнә. XIX гасыр азагында бу җирләрне морза Александр Елачич сатып ала һәм биредә тегермәннәр белән аракы куу заводы төзи. Ашыктан спирт һәм аракы ясый, аны Петербургка – император өсталенә җибәрә. Продукцияне өяз үзәгенә теләсә кайсы сезонда өзлексез рәвештә озатып тора алып өчен, хәтта Бөгелмәдән шоссе юлы салалар...» Шунысы игътибаргалаек: буттан салынган шәраб базы тулысынча диярлек сакланып калган. Бәлки, аны яңадан тутырырга дыр? Дегустация туризмы өчен менә дигән объект бит!

Юкка чыккан авылдарның зиратларында хәзер истәлекле стелалар куелган. Китап авторлары фикеренчә, өмет юктүгел, кайбер торак пунктларны әле яңадан торгызып була.

Чатыр тау — Азнакай районының
йөзек кашы

Йомраннар зурлыгы
белән кондыз
кадәр һәм алар
кешеләрдән
бөтенләй курыкмый

– Ә ни өчен сез яңаларын уйлап чыгарасыз? Булганнары житмиме әллә?

– Сандугач кебек сайрар өчен. Бер тешем житми, менә шуңа күрә яңаларын уйлап чыгарырга туры килә. Хәер, сызгыруын шәп сызгырам әле мин – Соловей-разбойниктан ким түгел, – дип шаярта да оста, бөтен дөньяны яңгыратып, сызгырып жиберә.

ПУГАЧЁВ ХАЗИНӘЛӘРЕНЕҢ ХУҖАЛАРЫ

Чатыр тауга юл тоттык. Жирле туган якны өйрәнүчеләр хәзергә кадәр бирегә Пугачёв килтәнме-юкмы дип бәхәсләшә. Әмма фикерләрдә бер уртаклык бар: баш күтәрүчеләр талап алган байлык, имеш, хәзергә кадәр монда саклана.

– Ел саен туристлар түгәрәгенә йөрүче балаларны бирегә алып

киләбез, – дип сөйли Азнакайның яшьләр эшләре буенча идарәсенен баш белгече Данис Мусин. – Бервакыт бик шук смена тупланды. Шактый алжыдым алар белән. Һәм, нияять, кулларына көрәк тоттырдым да: «Менә монда мәгарәгә керү юлы булырга тиеш. Казыгыз, әйдә!» – дидем. Алар казый башлады һәм, чыннан да, таптылар бит юлны!

– Ә хәзинәне һаман тапмадыгызмы әле? – дип сорыйм.

– Мин бу тауга еш менәм. Кайчак туристлар, парапланерчылар килә. Безнең даныбыз еракларга таралыр һәм бирегә килергә теләүчеләр саны артыр, дип өметләнәбез, – ди Данис.

Сүз уңаеннан, Чатыр тау итәге – Россия территориясендә йомранбайбаклар тереклек итә торган ике урынның берсе. Кызганыч, әмма йомраннар кышын йоклый. Жирле халык әйтүенчә, алар зурлыгы белән кондыз кадәр һәм кешеләрдән бөтенләй курыкмыйлар.

Рәфхәт Солтанов –
раритетлар туплаучы
һәм районның иң төгә
эшчуарларының берсе

ЭЛЕККЕГЕ ЧОР ЭЗЛӘРЕ

Рәфхәт Солтанов ут кабыза, һәм без Аладдин мәгарәсенә аяк атлыйбыз. Киштәләрдә раритет саналган самавырлар, китап басу машинкалары, «Чит-ятларга керү тыела!» дип язылган эдмә такталар, 50нче елларда йөк машинасы капотын бизәгән аю сыннары, Ленин бюстлары һәм совет чорын хәтерләткән башка предметлар, берберсен кысыклап, тезелешеп торалар. Ә почмакта ун тиенлек ачкачы вакыйка торган аппарат яшеренгән.

– Хатыным бер туганыннан чыгарып ташларга җыенган искә самавырны сатып алды. Шуннан башланды инде, – дип үзенең яраткан шөгиле турында сөйли Рәфхәт.

– Биредә СССР заманыннан калган нәрсәләр бик күп. Ул чорны сагынасызмы әллә?

– Әлбәттә, сагынам! Яхшы чор иде ул! Бадамны кулак ясап, Азнакайның Митрай авылыннан Свердловск өлкәсенә сөргенгә жибергәннәр. Мин шунда туганмын.

1953 елдан соң Рәфхәт Миңгабай улының бабасы үз ватанына әйләнеп кайткан. Соңрак Рәфхәт тә бирегә күчкән. 1991 елда үз бизнесын ачкан. Хәзер ул житәкләгән автосервис шөһәрдә иң яхшылардан санала.

Рәфхәт Миңгабай улы безне озата чыкты. Шулчак Азнакай буенча безне озатып йөрүче – район матбугат хезмәтә житекчесе Фәрхәт Шәйхуллов әйтеп куйды:

– Ә минем 1984 елда чыккан «Урал» мотоциклым бар.

Рәфхәт Солтановның күзләрендә хәзинә эзләүчеләргә хас һавәслек очкыннары кабынып китте:

– Кит аннан?! Нигә хәзергә кадәр дәшми торасың?!

Владимир
Соловьевның
ташлар музейе

ТАШКА БУЛГАН МӘХӘББӘТ

Актүбә бистәсә мәктәбе. Зур бер бүлмәдә тау токымнары, кристаллар, ташка әйләнгән фрагментлар тупланган. Почмакларда хайван карачкылары – жирле фаунада нәрсә бар, монда да һәммәсә күрсәтелгән ди-ярлек. Боларны мәктәп укучылары катнашында оештырылган сәфәр һәм походлардан физкультура укытучысы Владимир Соколов алып кайткан.

– Урал буенча махсус йөрдек. Менә яшма, аметистлар, малахит. Бу зөбәржәт щеткасы, фирузә, ак ахак, флюорит, силоит, ул, мәсәлән, ракета төзү өлкәсендә кулланыла... – дип сөйли коллекционер.

Соколовның коллекциясе – уникаль һәм районнан читтә яшәүчеләргә дә бик яхшы таныш. Элегрәк әлегә хәзинә мәктәп коридорларында торган. Узган елны Владимир Соколовка аерым бина биргәннәр.

– Ә менә бу бүрәне мин үзем атып алдым, – ди, ерткычның танавын сыйпап, Владимир Антонович. – Балаларны башта карачкылардан курыкмаска, ә аннары урманга барудан өркәмәскә өйрәтәбез.

АКТҮБӘДӘГЕ «ОЧРАШУ»

Берничә ел элек гипстан ясалган татар костюмнары кигән әби белән бабай Америкага – Билл Клинтонның коллекциясенә киткән. Әмма

Актүбә уенчыгын Татарстанда болай да беләләр һәм Көнбатыш аудиториясендәгә популярлыгына бәйсез рәвештә яраталар. Рәссам һәм скульптор Илсәяр Сәлахова Актүбәдә остаханә ачканнан бирле ике дистә елдан артык вакыт узган.

Витриналарда аның беренче карлыгачлары – азрак беркатлы, әмма жылылык бөркеп торучы фигуралар да, нәфис, катлаулы сюжетлы һәм бик күп вак детальләргә ия булган хәзерге эшләнмәләр дә тезелеп торга.

Оста кулларда сыннарга
төстә инә, жан да керә

– Менә яшь кыз белән егет – әлеге композиция «Очрашу» дип атала. Менә әни һәм сабый бала композициясе – «Әни булгач» дип атала. Ә менә – «Казан мәчесе», – дип үзенең яраткан уенчыкларын күрсәтә скульптор.

Үз ижатларында оста һәм аның хезмәттәшләре милли традицияләренә сакларга тырыша. «Актүбә уенчыгы» халык көсепчеләге статусына ия. Остаханә урнашкан биналарның берсендә төрле жирләрдән алып кайтылган халык сәнгати һөнәрчеләге үрнәкләре тупланган витриналар куелган. Илсәяр Сәлахова экспозицияне киңәйтсә, сирәк очрый торган экспонатларны, мәсәлән, татар зәркән һөнәрчеләге үрнәкләрен сатып алу турында хыяллана.

Мин бер останың «Очрашу» дип аталган композициягә соңгы штрихлар кертүен карап торам.

– Бигрәк күп тырышылык таләп итә торган эш. Сөзгә туйдырмыймы бу?

– Юк, әлбәттә. Алар барысы да кешеләр кебек бит – һәрберсенең үз йөзә, үз характеры бар, – дип елмая Оста.

БИШЕК ЖЫРЫ – КҮҢЕЛ ӨЧЕН

– Әлли-бәлли-бәү итә, балалар йоклап китә, – дип жырлый ачык зәңгәр төстәге күлмәк кигән кыз. – Балалар йоклап киткәчтен, апалары ял итә...

Аннары ул кулына скрипка ала һәм бик матур көй суза. Ә балалар... тәмле йокыга тала.

Азнакайның бнчы номерлы балалар бакчасындагы йокы вакыты һәрчак шулай башланып китә. Кызның исеме Рузилә Бадахшанова, ул биредә – музыка житәкчесе.

– Көндөзгә йокы вакытында бишек жырларын жырлау яки аның язмасын кую фикерен безгә «Ак калфак» ижтимагый оешмасының жирле бүлгә житәкчесе Эльвира Галиева әйтте, – дип сөйли балалар бакчасы мөдире Римма Усманова. – Без инде тиешле методиканы эшләп тә чыгардык, һәм «Ак калфак» аны республикада гына түгел, кайбер чит илләрдә дә, әйтик, Англиядә таратты.

Эльвира Галиева безгә «Ак калфак»ның бнчы номерлы балалар бакчасында тәрбияләнүче сабыйларның йокысын гына түгел, райондагы гаилә уахла-

ры жылысын сакларга булышуы турында да сөйләде. Жирле бүлекнең 100 катнашучысы хәйрия концертлары, жимеш һәм бәләш бәйрәмнәре үткәрә, шулай ук «Димчеләр» һәм «Пар канатлар» дип аталган ике танышу клубы эшен алып бара. Балалар бакчасында бишек жырлары яңгыратуны, Азнакайдагы «Ак калфак» вәкилләренен хәйрия эшчәнлеген, шулай ук жирле кайбер башка проектларны Бөтендөнья татар конгрессында да үрнәк буларак искә алып үтәләр.

– Хәзерге ыгы-зыгылы заманда балага ата-ана жылысы, алар белән аралашу житми. Туган телдә башкарылган бишек жыр – ул балалар һәм ата-аналарны гына түгел, ә үткән заман белән киләчәккә, кеше һәм аның йөрәген тоташтыра торган күперчек тә, – дип нәтижә ясыи Эльвира Галиева. Моңлы аһәңнәр дөвалап кына калмый, ә ижади һәм интеллектуаль мөмкинлекләренә үстәргә дә булыша. Күп гасырлар дауамында әниләр балаларына бишек жырларын жырлай, бу жырларның сабый көефенә һәм сәләмәтлегенә яхшы тәәсир итүен алар, әйтерсен, эчкә бер тоем белән тоя.

Редакция, материалны әзерләүдә күрсәткән ярдәме өчен, Азнакай районы житәкчеләгенә рәхмәтен белдерә.

**ТАТАРСТАНДА
ЯШИСЕН –**

**«ТАТАРСТАН»НЫ
УКЫ!**

Бишек жыры астында йокы аеруча тәмле

ВАЗИФАЛЫ ТОРМЫШ ДИСБЕСЕ

23 гыйнварда әбиём Вазифа Галиевага 102 яшь тулды. Торып йөрмәсә, күзләре күрмәсә дә, үз зиһенендә булып, хәл белергә килгәннәрне әле дә танып, радио аша ил-көн яңалыклары белән танышып утыра ул.

Автор:
Рәсимә Галиева

Үз илемдә,
үз өемдә яшим,
читтә бәхет
эзләмәдем.
Илемне
сатмадым.

Вазифа әби кышның чатнама суыгында Саба районы Юлбат авылында туган. Гайләләре ишле булган. Үзләре дүрт бала, тагын – сигез үги апа һәм абыйсы. Бүген туганнарыннан үзе генә исән.

– Тормышның бөтен ачысын-төчөсөн татырга насыйп булды: ачлыкны да, ялангачлыкны, – дип сөйли Вазифа әби.

Әбиём сугышка кадәр әнисенен озак еллар колхозга керми аерым хужалык булып яшәвен гел искә ала. Әнисе Сәгыйдәбануның бу гайрәтләнүе гайләгә зыянга гына була. «Шуның өстенә 1920 елда амбарларында ашлыклары, сарайда атлары януын искә төшерү күңелдә гел авыр хәтирәләргә генә кузгата. Идел буендагы 1921 елгы ачлыкны алар шуңа да бик авыр кичерә. «Икмәклек ризыкларыбыз янмаса, болай ук авыр булмаган булыр иде, – ди ул. – Безне колхозга кермәгән өчен күпме таладылар. Ат, сыер, тавыкларга кадәр алып чыгып киттеләр. Талаучылар үзләре дә рәхәт күрмәде».

Әбиенң сугыш елларында бөтен яшь кызларны Апас районына окоп казырга жиберүләре, гыйнвар суыгында гаскәрләр өчен 12 чакрымга сузылган 5 метр тиерлектәгә чокыр казулары хәтерендә нык уелып калган. Урман кисүләренә дә искә алсаң... Әнә шулай әбигә Казанга 40нчы заводка, Арча кирпеч заводына һәм Донбасска чыгып китәргә туры килә. Сугыш башланган хәбәрне дә ул шахтада ишетә. Сугыш чорында әбигә Питрәчтә мал табибына укып кайтырга да туры килә. Терлекләрдә төрле авыруларны дөвалап, саклап калу гаять авыр була. Бигрәк тә атлар зур җаваплылык таләп итә.

1943 елда Вазифа әби Тенеки авылына килеп булып төшә – сугыштан бер аяксыз кайткан Галимжанга кияүгә чыга. Балта остасы, мич чыгаручы, бакчачы һәм көмешчә Галимжан Галиевның белмәгән һөнәре булмый.

Бабай белән әби 1956 елда тау итәгенә ике катлы итеп йорт җиткереп чыгалар. Ул елларда ихатаны ике катлы итеп җиткерергә рөхсәт бирелмәсә дә, сугыш

ветеранына каршы килмиләр. Мондый йортны бабай Украинада күргән була, исән-сау әйләнеп кайтсам, үземә дә шушындыйны салачакмын дип, сүз биргән. Совет елларында авыл картлары Галимжан бабай йортының икенче катында жомга һәм гае намазлары укырга йөргән.

...Тенеки көмешчеләренендә нык еракларга таралган. Авылыбыз осталары кайсы якта гына булмый, хәтта заманында өяздән кызлар алып кайтып, өйләнү гадәте дә барлыкка килгән була. Һөнәр авылыны эшле дә, ипиле дә итә. «Һәрбер останың үз бизәге бар. Безнең авылда каралтынны йөзек-беләзекләргә күп ясалды. Каралтын ясаган вакытта яхшы көмеш, яхшы бакыр кирәк. Бакыр булмаса, сыек була. Эше бик күп аның, – дип сөйли Вазифа әби. – Тамчылы алкалар да ясалды. Ап-ак көмеш алкаларның зурысын да, кечкенәсән дә ясадылар. Изүләргә куя торган каптырмаларга кадәр ясып иделәр».

Бабай көмеш эшләнмәләре эшләсә, әбигә аларны Казахстан, Узбәкстан якларына кадәр алып барып сатарга да туры килә. Юлга чыкканда кулында кечкенә генә төенчек булса да, авырлыгы шактый була. «Күп сатып йөрдөк, кайчак караган булып урлап та китәләр иде», – әнә шулай искә ала ул еллары әби. Вазифа әбиём бик булдыклы, тырыш карчык була. Әбиём йортында аның белән гомер кичергән аяклы тегү машинасы бар. Аның алыну тарихы бик кызыклы. Саба киңбегенә 400 данә йомыркага тегү машинасы сатуга кайта. Займнар заманы була бу. Әбиём йомыркаларны җыеп түли дә тегү машинасын алып төшә. Ул кул машинасы була. Бабай Шәмәрдәндә эшләгән жиреннән шундый ук модельле тегү машинасының аяктабанлысын ташландык хәлдә күреп, йорт хужаларынан сорاپ ала. Бергүтаны Муллахмәт абый белән әбигә менә дигән машина корып бирә ул.

Әлегә тегү машинасын һич кенә дә тик тотмадык: кызлар да, малайлар да шунда утырып тегәргә өйрәндөк.

Вазифа әби килене Гелфия белән

– Бу тормышта тырыш кешеләр генә югалып калмый, эшчә уң булсын өчен, иртәрәк торырга, башкалардан алданрак эшләргә өйрәнергә кирәк. Иртә торсаң, ит пешә, соңга калсаң, бит пешә, диләр бит. Ужәт һәм тырыш булыгыз. Авырлыклар килсә, сабыр булыгыз. Доғасыз беркайчан юлга кузгалмагыз, бисмилланы калдырмагыз, – дип киңәш-табыш, үгет-насыihat бирүчә киңәш капчыгы да әбиебез. Бик күп эшләргә өйрәтте, иң мөһиме – бездә мөстәкыйльлек төрбияләде. Уңган-булган әбиёмнең түтәл-түтәл суган, оя-оя каз үстерүләре, олы каба белән йон эрләп, оекбаш-бияләйләр байләве, безне дә тик тотмасы – үзе ук олы төрбия булды.

– Замана авырлыкларына карамастан, йөзгә кызыллык китерерлек гамәлләр кылмадым, биләмгә йөрмәдем, гайбәт сүз сөйләмәдем. Балалар, оныклар дип яшәдем, Аллаһы биргән җимешләрем алар минем, кызларым – йөзек кашы, улларым – алтын багана. Үземнең балаларымны карарга вакыт булмады, оныкларымны шуңа да рәхәтләнеп карадым. Аллаһа шөкер, әби, дип кайтып керәләр, әби, без киттек, дип чыгып китәләр. Аллаһым шулар өчен озын гомер язгандыр, – ди йөз дә ике яшен тутыручы әби. Әбиёмнең 3 баласы – кызлары Таифә белән Мәфтуха һәм улы Муллаяңнан 14 оныгы, 21 оныкчыгы бар.

Бүген әби ветераннар өчен төзелгән йортта килене Гелфия, оныгы Марат төрбиясендә яши. «Үз илемдә, үз өемдә яшим, читтә бәхет эзләмәдем, илемне сатмадым, Ходайның биргәнненә шөкер», – дип, шөкерана кылып утыра.

– Балачакта авылда абыстайга укырга йөри идек. Анда үзбездә белән мичкә ягарга утын күтәреп барабыз. Абыстай хәрәф танырга, язарга, намаз укырга, догаларга өйрәтте, – дип искә ала. Әбиём безгә дә күп догалар өйрәтте, күлләр аның янына бала өшкертергә алып килә иде. «Бүген йөз Әлхәм, йөз Колхуаллах укып чыктым, Раббым үзе кабул итсен. Колхуаллах – Коръәннең уртасы», – дигәне гел истә.

БЕРТУГАННАР КЕБЕК ИДЕК...

Бөөк Ватан сугышы ветераны Зәйнулла Шәйхуллы улы Һадиуллы фронттан кайта да Мамадыш районында «Таң» колхозына нигез сала. 46 ел дәвамында шушы колхозны җитәкли. Ветеранның хәтере дә искиткеч: сугыш елларындагы хәлләрне дә, сугыштан соң ничек илне торгызуларын да бик яхшы истә тоталар.

КАРПАТНЫ ТӨНЛӘ КИЧЕК

– Армиягә мине 1943 елның ноябрь башында алдылар, – дип сөйләп китте Зәйнулла Шәйхуллович. – Яшь сугышчылар курсын Суслонгер әзерлек лагеренда уздым да Закарпатьегә разведка ротасына җибәрделәр. Ул чакта инде безнең гаскәрләр фашистны Көнбатышка куып бара иде, әмма солдатларның хәле барыбер җиңелләрдән булмады. Яу кырында хәтергә уелып калган иң беренче көчле тәэсир – частебыз белән, өч тәүлек интегә-интегә, Карпат тауларын кичүбез. Көндөз бомба астына элөгү ихтимал, шуңа төнлә кичәргә туры килде Карпатны. Безгә, тауның нәрсә икәнлеген рәтләп белмәүчеләргә, бигрәк тә читен булды.

БОЗГА ӘЙЛӘНГӘН СОЛДАТЛАР

Ә аннан Венгриягә кердек, ул илдәге иң эре күлдә – Балатон күлендә авыр сугышларда катнашырга туры килде. Анда бик күп совет солдатлары ятып калды. Атака өчен шундый җайсыз урын – окуп казып булмый, әйләнә-тирәдә суда су. Немецлар өчен тирдагы мишень кебек идек без анда. Җитмәсә, гыйнвар суыклары өтә башлады, солдатлар өшүдән кырылды гына. Эндәшсәң – ул арада инде сугышташың бозга әйләнеп каткан була...

Венгрияда Зәйнулла Шәйхуллович Будапешт өчен яуларда катнаша. Шуларның берсендә

сул аягына ярчыклар элгеп бик каты яралана.

– Анда минем белән бер авылдан сугышка алынган дустаным да бар иде, – дип искә ала ветеран. – Аны яңадан госпитальдә күрдем – үлем белән көрәшеп ята иде. Ул миннән, кайткан, әнисенә, туганнарына үзеннән нинди шартларда үлүе турында сөйләвемне үтенде. Исән-имин әйләнеп кайтырга насыйп булса, һичшиксез, сөйләрмен, дип вәгъдә бирдем. Әмма исән калачакмынмы, юкмы, белгән юк, госпитальдән чыккан, кабат яу кыры көтә бит.

ИКЕБЕЗГӘ БЕР ПЛАЩ-ПАЛАТКА...

Яралары төзәлүгә, Зәйнулла Шәйхуллович кабат фронтка җибәрелә, бу юлы Венаны алуда катнаша.

– Фронтта без бертуганнар кебек идек, – ди ул. – Ике солдатка бер плащ-палатка, патрон белән дә, ризык белән дә бүлешә идек. Анда бер-беренә ярдәм итмичә һич ярамый. Бигрәк тә безгә – разведчикларга... Безне күзәтергә төрле нокталарга җибәрәләр иде – снайперларның, хәрби техника һәм хәрби ныгымаларның кайда урнашкан булуын ачыклап, теркәп алырга.

СУГЫШ БЕТКӘННЕ ТОЙДЫК

Соңгы хәрби заданиесен бик яхшы хәтерли Зәйнулла Шәйхуллович.

– Җиде кешене зур булмаган Австрия авылына разведка-

га җибәрделәр. Безнең частылар ул вакытта Венадан 80 километрлап көньяк-көнбатышта торалар иде, немецлар көннән-көн чигенә. Һәм менә без теге авыл чигендәге йортта утырабыз, төн буена Италиягә таба немец техникасы агылды. Ә таң беленгәч, чыктык та бушап калган юл өстендә аунап яткан винтовка, автомат, патрон белән тулы ленталарны күрдүк. Менә шул чакта сугышның тәмамланып килгәннен аңлап алдык. Чынлап та, берничә көннән разведротаның командиры безне, солдатларны, тезеп куйды да тантаналы рәвештә 9 майда Гитлер Германиясенә капитуляция ясауы турында игълан итте.

ӘМАНӘТМНӘ УТИ АЛМАДЫМ...

Шатландык, билгеле, әмма әле киеренкелек барыбер бетмәде. Без бит өйдә түгел, әйләнә-тирә фрицлар белән мыжлап тора. Өйгә мин бары 1947 елда гына кайтып кердем. Кайтуыма әнием инде гүр иясе булган иде. Теге дустаным биргән әманәтне үтәр өчен аларга киттем. Әмма аның гаиләсе ачыктан һәм авырудан кырылып беткән булып чыкты...

Язмыш миңа олы бүләк ясады – сугыштан исән-сау әйләнеп кайта алдым. Өйләндем, кечкенә генә йорт төзедем, кызыбыз туды... «Таң» колхозын күтәрергә кирәк иде... Менә шулай авыл хужалыгына багышланган тыныч тормыш башланды.

Автор:
Владимир
Матылицкий

НАШИ ЛУЧШИЕ ЦЕНЫ СЕГОДНЯ				
МАСЛО Сливочное 45 руб/кг Масло А-100	ЧАСТНАЯ ПИЩЕВАЯ 105 руб/кг Масло А-100	РАСТИТЕЛЬНОЕ "Слобода" 85 руб/кг Масло А-100	МЕД Горный 450 руб/кг Масло А-100	КАПУСТА ЛЕНИНСКАЯ 160 руб/кг Масло А-276, 278
СЫРОКО РАЗНОКОЕ 32 руб/кг Масло А	МАСЛО Сливочное 522 руб/кг Масло А-100	КАПУСТА 12 руб/кг Масло А-100, 106	МАСЛО СЛИВОЧНОЕ 330 руб/кг Масло А-100	КАРТОФЕЛЬ Аграрная 10 руб/кг Масло А-100

ЧИТТӘН КЕРТЕЛГӘН РИЗЫКЛАРГА РЕКВИЕМ

Ашамлык кибетләрендә импорттан тулысынча котылмакчы булалар, доллар курсы күтәрелү ритейлның күтәрелгән борынына сукты: сату чөтәкләре сыр һәм колбаса житештерүчеләрне эзли – элеккегә бөтен ассортиментны түгел, күләмне генә булса да саклап калмакчы. Чөтәкләргә продукция ташучылар аларның куәтләрен ел дәвамында сыйфатлы чимал белән тәэмин итәрлек хужалыкларны эзләү белән мәшгуль.

Базар киштәләрендәге ашамлыкларның күплегенә һәм төрлелегеннән чыгып караганда, Татарстан – ачлык янамый торган төбәк. Үзбөздә житештерелгән тәмле һәм сыйфатлы ризыклардан базар киштәләре сыгыла. Моннан ике-өч ел элек мондый муллыкны күз алдына да китереп булмый иде! Без үзбөздә житештерелгән азык-төлек тулы рәтләрдә йөрибез һәм импорт ризыкка реквизием җырлыйбыз.

2016 ЕЛДА ТР БЮДЖЕТЫННАН ШӘХСИ ЯРДӘМЧЕ ХУҖАЛЫКЛАРГА
ЯРДӘМГӘ 200 МИЛЛИОН СУМ БҮЛЕНӘЧӘК.

БАШ ПОЛИГОНДА

2013 елдан «Казан» Агросәнәгать паркы «азык-төлекне фермердан кулланучыга арадашчылардан башка китереп житкерү» схемаларын эшләү полигонына әйләнде. 50 мең квадрат метр мәйданда 700дән артык эш урыны булдырылган инде. 2016 елда үзләренең ваклап сату чөлтәрен булдыру планлаштырыла, сатучы урынына баскан фермерларны алыштырып, аларның продукциясен үзләре сатачак. Арендаторлар советында Югары Ослан районыннан КФХ житәкчесе Морат Сиражин шундый теләк белдергән.

«Уңайлы эш зонасы»нда (150 километрга кадәр) барлыгы 61 КФХ ғына урнашкан, әмма инде 270 резидент жәлеп ителгән, аларның 40 проценттан артыгы – Татарстан фермерлары. Офислар һәм кунакханә буш тормый, 11 мең квадрат метрлы склад биналары тулысынча кулланыла. Жиде производство эшли: икмәк пешерү йорты, кафетерий, бодайдан роллар, сәндвичлар әзерләү, кондитер продукциясе житештерү, ит ярымфабрикатлары ясау, ит эшкәртү.

Икмәк-күмәч пешерү йорты ике ел элек ачылган иде. Шул вакыт эчендә аның әйләнеше аена 30 мең сумнан 2,5 миллион сумга житкән. Атна саен үтә торган ярминкәләрдә сатылып бетмәгән чимал паркның үзенең ит һәм яшелчә эшкәртү цехларында кулланыла. Ит эшкәртү цехы житәкчесе Дмитрий Назаров берничә төрле ит деликатесының яңа сәүдә маркасын матбугатка тәкъдим итте инде.

Планда – джем һәм тозлы ризыклар житештерү линияләрен эшләтеп жиберү. Бик тиз тундыру жиһазлары да бар.

– Парк вак хужалыкларга үзләре үстергән һәм житештергәнне мөмкин кадәр азрак югалту белән сатарга ярдәм итү өчен төзелде, – ди «Казан» Агросәнәгать паркы генераль директоры Олег Власов. – Ул табыш китерергә тиеш, әмма без сәүдә һәм склад урыннары, безнең хезмәтләр өчен бәяне гел күтәреп тормыйбыз. Мөлкәт комплексын рациональ файдаланырга кирәк, аның 2,5 миллиард сумлык тулаем бәясең 700 миллион сумы жиһазларга туры килә.

Яшелчәләр өчен фермерларның саклау урыннары житми, күпләп сатып алучылар табылса, алар бик сөөнә. Продукцияләренең бер өлешен без дә сатып алып, складта саклый алыр идек. Мәсәлән, без көненә 10 ар тонна кишер һәм бәрәңгене сатуга чыгарабыз, 20 шәр тоннаны тутырырга да өлгерер идек. Тундыру, тозлау, консервлау да хәлебездән киләчәк. Парк үсешенә чираттагы этабы күпләп сату булачак: фермерлардан жыеп алу, продукциянең бер өлешен эшкәртү, бер өлешен төрү, сәүдә чөлтәләренә, башка төбәкләргә озату.

Складлар да, суыткычлар да, эшкәртү линияләре дә бар икән, ихтыяҗга карап, житештерүчеләрнең үзләренә чыгарга кирәк: сыйфат, ассортимент, сроклар һәм килешү буенча үстереләчәк күләмнәренә алдан билгеләргә, орлык белән тәэмин итәргә.

СЕРГАЧ ТАТАРЛАРЫ РЕЦЕПТЫ БУЕНЧА ХƏЛƏЛ РИЗЫК

Ленар Сөләйманов эшмәкәр әтисе белән бергәләп житештергән хәләл ит деликатеслары белән сәүдә итә. «Сөләйманов һәм уллары» КФХнда туганнар ғына эшли. Тумышлары белән Түбән Новгород өлкәсендәге Сергач тирәсеннән булган Сөләймановлар хәзер Яшел Үзәндә яши, сергач татарлары рецептларын куллана. Продукцияләрен «Бәхетле», «Эдельвейс» чөлтәрләренә, зур ресторанныңга банкетларга китерәләр.

МАЙНЫ НИЧЕК ТЕРЕЛТӨЛӨР

Шәхси эшкуар Дмитрий Коростелевның «Тере май» кибете. Биредә көнбагыш, көнжет, киндер, житен, эрбет чикләвеге, бадәм, арахис яки әстерхан чикләвегеннән сезнең күз алдыгызда кирәк кадәр май сыгып бирәләр. Чистартылган орлык һәм чикләвекләренә вакуум төргәкләрдә Себердән, Таулы Алтайдан һәм Ванино портынан кайтарталар.

БАБАЙЛАР ЫСУЛЫ БЕЛӨН ЛАЕШ БАЛЫ

Бабасы һәм әтисе һөнәрен дәвам итеп, Лаеш районы фермеры Камил Сөнгатуллин умартачылык белән 1975 елдан бирле шөгыльләнә. Яшрәк чагында Мәскәүдәге «Лужков» ярминкаләренә бара торган булган. Хәзер агропарктагы урыныннан бик канәгать. Инвентарь житмәүгә генә зарлана, янәсе, бабасыннан калган иске эш коралларын кулланырга туры килә.

БИЕКТАУ КӨНФИТЛӘРЕ

Моннан өч ел элек Биектаудагы икмәк заводы «Биектау» кондитер фабрикасына әйләнде. Бүген компания «Сладкое подворье» брендындагы продукциясен Россия һәм БДБ төбәкләре базарларына илтә. Агропарктагы урыннары күпләп сатып алучылар өчен үзгә күрә «күргәзмә стенд» булып тора. Житештерү күләме аена 150 тоннага кадәр продукция чыгарырга мөмкинлек бирә.

СӨТ ПРЕЗЕНТАЦИЯЛӘРЕ

«ПРОСТО МОЛОКО» компаниясе сатып алучыларны яңа сөт ризыклары белән гажәпләндерүен дәвам итә. Гыйнвар азагында Казан сөт комбинатында журналистларга яңа каптагы «Линия здоровья» эчемлеге тәкъдим ителде. Ө 27 гыйнварда агропаркта әйрән, йогурт һәм «Адыгея» сыры презентацияләнде, алар тиздән Татарстан кибетләрендә сатыла башлаячак. Презентациядәге журналистлар шунда ук сатып алучыларның фикере белән кызыксынды. Халык төмәннән дә, яңа дизайннан да канәгать иде. Компаниянең житештерү һәм контроль департаменты житәкчесе Юлия Тарасова өчәтелгән сөт ризыкларының файдасы турында лекция сөйләргә дә өлгерде.

«ГАНТЕЛЬ» САВЫТЛЫ ЙОГЫРТ

Мәгълүм спорт жиһазына охшашлы, күңелгә ятышлы шешәләр, яңа этикетка һәм ризыкларның гадәттәгечә югары сыйфаты... «ПРОСТО МОЛОКО» компаниясе кулланучыларга таныш иске ассортиментына ребрендинг ясау белән беррәттән, аны киңәйтү һәм саклау вакытын озайту өстендә дә эшләгән.

Бәләкәй шешә исә зур булмаган гантельгә охшаган, компания аларга «Линия здоровья»га керүче кефир, йогурт, оетылган сөт, бифидок кебек сөт продуктарын тутыра. Мондый шешәне үзәң белән йөртергә дә уңайлы, күләме дә тамак ялгап алырлык – 330 грамм.

930 граммлы зур сөт шешәләре нәрсәсә беләндер иске, пияла шешәле совет чоры сөтләрен хәтерләтә. Әлеге яңа төр савытлар, һичшиксез, элеккесенә караганда уңайлырак, жайлырак.

Хәзер Казан сөт комбинатында продукцияне яңартылган төрлөләргә тутыралар. Яңа житештерү сызыгын Европдан 60 миллион сумга сатып алганнар. ПЭТ-шешәләргә басымлы формаларда нәкъ шушында, шушы урында өч вариантта койдырып алалар: 290, 330 һәм 930 граммлы итеп. Әлбәттә, төп үзгәреш компания дизайнерлары эшләгән күләмдә

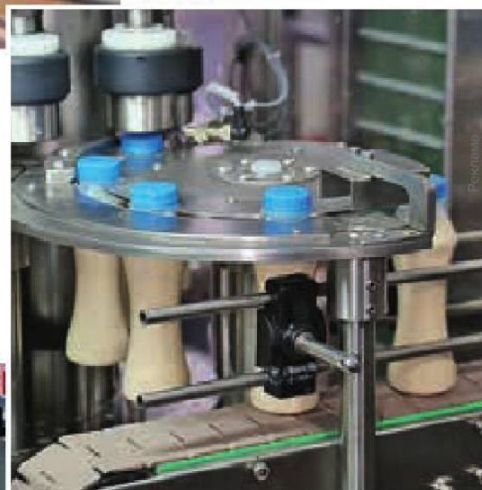

Фото: Александр Эшминин

Әчетелгән сөт ризыгы өчен 290 граммлы шешәләр дә бар. 200 граммлысы аз, 330 граммлысы күп тоелган кешеләр өчен. Хатын-кызларның бәләкәй сумкасына да, жай гына сыеп, кереп утыра.

дә, яңа этикеткаларда да түгел, ә «ПРОСТО МОЛОКО»ның тагын да яхшырак итеп эшләнгән ПЭТ-савытларында. Ул хәзер чери торган булачак, димәк, экологик яктан да зарарсыз. Моннан тыш, яңа технология шешәләргәңең максималь дәрәжәдәгә чисталыгын тәэмин итә һәм ризыкның саклану вакытын 30 тәүлеккә кадәр озайта. Компания бу яңалыкларның продукцияне сату географиясен киңәйткәнә өметләнә, чөнки озак саклана торган ризыкларны ерак төбәкләргә дә илтәп житкереп була бит.

ИГЕЛЕКЛЕ ЭШЛӘР

БУ САНДА ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Хәрбиләрнең өч **НИЧЕК** яклай
буыны Ватанны

Муса Жәлил итәлеген **НИЧЕК** саклай
аның варислары

Электрон парамагнит **НИ РӘВЕШЛЕ** булыша
резонансы дарулар житештерүгә ала

БАТЫР ЕГЕТ – ИЛ КҮРКЕ

«Мондый егетләр барында чигенеп буламыни?!» – дигән бервакыт Россия армиясенең баш командующие Михаил Кутузов, гаскәренә күз йөртеп чыгып. Ике йөз елдан соң да Ватаныбыз сакчылары чигенүнең ни икәннән белмәүләрен әледән-әле раслап тора. Яклау һәм саклау – аларның төп эше.

Автор:
Ольга Туманская

84НҖ ЭССЕ ЖӘЕ

1984 елның 23 июлендә Владимир Логачёв икенче кат дөньяга килгән дияргә була. Бу хәл Әфганстанда була. Дошманнар тарафыннан божрага алынган кышлакны камалудан чыгарырга боерык бирелә. Колонна саперлар тизлегә белән хәрәкәт итә, чөнки бөтен жиргә миналар куелган була. Беренче булып иң артта баручы, зенит жайланмасы урнаштырылган «ЗИЛ-130», аның артыннан, инде үткелгә житкәч, Царандойның (Әфганстанның ЭЭМ – ред. искәрмәсе) «ГАЗ-66» машинасы шартлый. Логачёв утырган БТР уртадан бара. «Минемчә, бу – «вилка», – ди ул күршесенә, – чират безнеке...» Бер минут та үтми – шартлау... Владимир тротил исеннән ачына килә.

– Утыз ел вакыт узды, ә бу көнне хәзергәчә яхшы хәтерлим, – ди Владимир Петрович. Быел ТР Хәрби комиссариатының бүлек башлыгы полковник Логачёвның алтын юбилее – армиядә хезмәт итә башлавына 50 ел тула. Ул үзенең гомерен хәрби хезмәткә багышлавына һич кенә дә үкенмәвен әйтә, хәтта әфган армиясендә хәрби киңәшче булып хезмәт иткәндә дә. Язмыш жыллара 35 яшьлек полк командиры урынбасарын шунда илтәп ташлаган була.

Ул чакта, 1983 елда, Жәләлабад аны 60 градус эсселек белән каршылый. Урта полосада яшәгән кешегә бу кызу мунчаны хәтерләтә. Түзә тагын, ияләнә, хезмәтә дә бара.

Нигездә бу совет һәм әфган солдатларының уртак хәрби операцияләре була. Гадәттә алар өч көннән бер айга кадәр сузыла. Күп хәрәкәтләнәргә туры килә: таулар арасыннан яисә кояш көйдергән тигезлектән жәяүләп баралар, десант ташлаганда – вертолётта... «БТР янына килсәң, ә ул шулкадәр нык кызган була, баскычка аягыңны куясың, төзисең һәм, пешмәс өчен, металлга кулларың белән кагылмыйча гына сикергәлисең».

– Сезнең өчен гажәп тоелыр, бәлки, әмма ул сугышны офицерларның күбесе язмыш бүләге буларак кабул итте, – дип сөйли Владимир Петрович. – Безне нәрсәгә өйрәткән булсалар, шуның белән шөгылләндек. Ялтырап торган итекләрдән йөрү, парадларда катнашу гына түгел иде бу, ә сугыш фәнен чынбарлыкта үзләштерү.

Нәрсәгәдер даими өйрәнәргә әзерлекне Логачёв хәрбиләрнең иң мөһим сыйфаты дип саный. Гап-гади солдаттан да күп нәрсәгә өйрәнәргә була, дигән карашта тора ул. «Әгәр ул сугыш кырыннан исән чыккан икән, димәк, барысын да дәрәс эшләгән», – ди.

– Хәзер хезмәт итү тагын да кызыктырак, – ди Логачёв. – Хәзерге заман армиясенә мөмкинлекләре гаять зур. Элек карталар тотып йөгерә, уклар төшерә идек, ә бүген рельеф үзенчәлекләрен техника онлайн режимда планшетыңа үзә тапшыра.

Безнең көннәрдә офицерларның ничек хезмәт итүен Логачёв

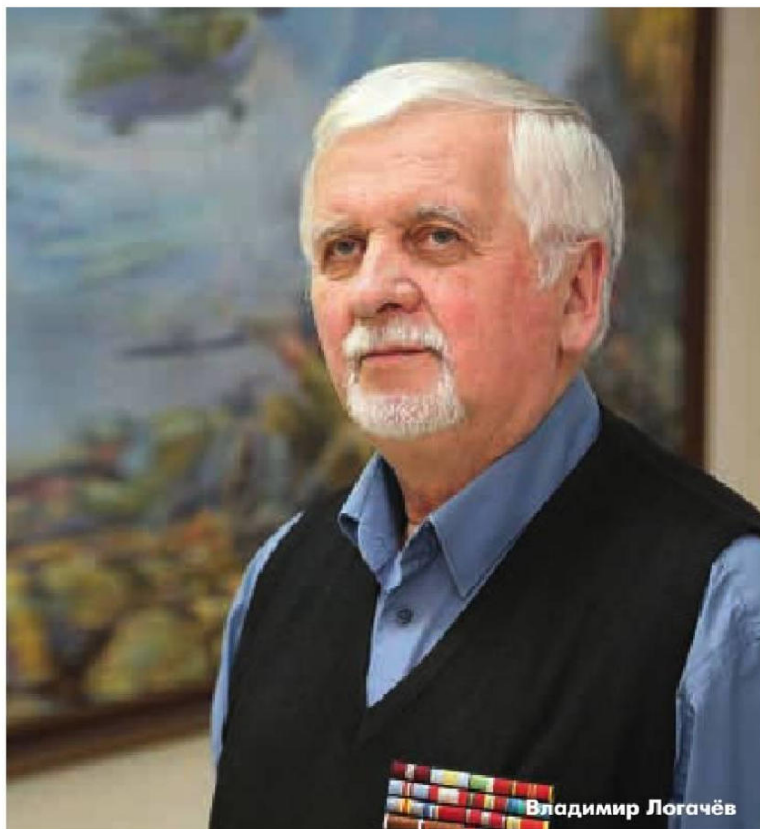
үзә күрә белә. Улы аның эшен дәвам итә – Логачёвның үзә шикелле үк, әтисе юлыннан киткән.

– Соңгы елларда мин Байконур космодромында хезмәт иттем. Ленинскида безнең кебек хәрбиләр күп иде. Кышын малайлар офицер бушлатыннан йөри – яшьләрнең шундый модасы булды. Хәрбиләргә охшарга тырышып үстеләр. Тормышта үз урыннарын сайлаганда, бу аларга билгеле бер йогынты ясады. Быел улыма дәүләт бүләге – Суворов медале тапшырдылар. Мин аның белән нык горулланам.

СУГЫШЧАН ТУГАНЛЫК

Икенче чечен сугышы. Сугышчан задание үтәгәндә, танк батальоны командиры урынбасары капитан Владимир Попов гадәти булмаган карар кабул итә: бер танк экипажының житди жәрәхәт алган командирын алыштыра һәм танк белән житәкчелек итүне үз өстенә ала. Званиесе һәм биләгән урыны югарырак булса да, взвод командиры житәкчелегә астына әлэгәчөгәнә аның исе китми. Шуны гына яхшы белә: өлкән лейтенант куелган бурычны үти алачак, ә бу карар аның үзенә ышанычын арттырачак.

Ул чакта солдатлар, Владимир Поповка карап, аның өчен максатка ирешү һәртөрле амбицияләрдән әһәмиятләрәк икәннән аңлый. Кешеләр белән эшли белүне ул һәрвакыт чыдамлылык, тәвәккәллек, аналитик фикер йөртү һәм физик хәзерлек кебек

Владимир Логачёв

Владимир Попов

офицерларга хас сыйфатлар белән яншә куя. Хәрби кеше өчен бу гаять әһәмиятле, ди: «Армиядә үзеңнең ялгызак бүре түгел, ә системаның бер өлеше икәнлегенә аңларга кирәк». Сүз уңаеннан, әлегә операция өчен аны дәүләт бүләгенә тәкъдим итәләр.

– Мин – хәрби хезмәт фанаты, – дип елмая бүген Казанның югары хәрби команда училищесы башлыгы урынбасары Владимир Попов. – Анда ниндидер гадәти булмаган динамика бар. Моннан тыш, армия – ул һәрвакыт кешеләр белән эшләү. Ә Попов мәктәптә укыганда ук әйдәп йөрергә яраткан.

– Теләсә кайсы курсанттан училище буйлап экскурсия оештыруын сорап карагыз. Һәркайсының булдыра алачагына ышанам. Бирегә кеше белән аралаша белә торган егетләр генә килә. «Виртуаль»ләр юк бездә.

Владимир Валерьевичның беренче хезмәт еллары 90нчы елларга – илебез армиясә өчен шактый авыр булган чорга туры килә. Шул ук вакытта, дип искә ала ул, сугыш хәрәкәтләрендә катнашу бурычы килеп тугач, аның частендагы офицерлар арасында бернинди икеләнүләр булмый. Боерыкка бөтенесә дә буйсына.

– Без, танкистлар, бердәм халык, команда белән эшләргә күнеккәнбез, бурычның үтәлүе генә түгел, бөтен экипаж язмышының һәрберебезгә бәйләнгән булуын беләбез. Сугыш шартларында күп тапкырлар бәрберезнең тормышын саклап калдык.

Владимир Попов хәрби кешеләрне ныклы ирләр дуслыгы гына түгел, тагын да зуррак нәрсә – гаилә дуслыгы да бәйләп тора, дип исәпли. Үткәрелә торган чараларга һәр командир офицерларның хатыннары һәм балалары белән килүен тәэмин итәргә омтыла. Аралашу гарнизоннарда тыгызрак була, ә инде офицерларны язмыш төрле якларга сибә икән, моңа карап та дуслык югалмый.

Техникага мәхәббәт Владимир Поповта балачактан тәрбияләнгән. Агач әзерләү эшендә кайчандыр бабасының чылбырлы егу машинасы белән оста идарә итүен дулкынланып күзәтә торган була ул. Аннары гаиләләрендә бердәнбер хәрби кеше булган абзасының хикәятләрен сокланып тыңлый. Нәтижәдә ике хыялы – чылбырлы техника белән идарә итү һәм офицер булу теләге аның алдагы язмышын билгели. Ташкенттагы югары танк команда училищесына укырга керә. Шуннан бирле танклардан аерылганы юк.

СУГЫШЧЫЛАРНЫҢ ДҮРТ БУЫНЫ

Казан Суворов хәрби училищесында укуының беренче елларында Владислав Рычковка чын мәгънәсендә тир түгәргә туры килә. Артык гәүдә авырлыгын киметергә һәм үзен физик формага китерергә кирәк була. Үз-үзен жиңә ала ул һәм берьюлы берничә шәхси рекорд куюга ирешә. Аларны әлегәчә яңартып тора. Мәсәлән, турникта инде 21 тапкыр тартыла ала. Жиңу түгелмени бу?

– Хәрбиләр һөнәре – беренче чиратта батырлык һәм кыюлык, – ди суворовчы Рычков. – Әйе, су-

Владислав
Рычков

Руслан
Утенков

гыш турында мин күп уйлыйм. Бу – жимереклек һәм һәлакәт. Ул бар тереклекне юк итәргә мөмкин. Мондый хәл булмасын өчен, без – Туған илне һәрвакыт сакларга әзер торучы кешеләр кирәк.

Владислав – гаилә традицияләрен давам иттерүче. Егетнең сугышчан династиясә башта Беренче, аннары Икенче бөтендөнья сугышларында катнашкан бабасының бабасынан башлана. Аның турында да, Бөек Ватан сугышында хәбәрсез югалган бабасы турында да малайга әтисе – ракета гаскәрләре капитаны сөйли. Шуңа күрә, вакыты житкәч, Владислав үз теләге белән Суворов училищесы курсанты шинелен кия.

– Әти-әниләрәм бармаска үтәтлөп караган иде. Балачагым мәхрүм булып, дип уйладылар, күрәсең. Әмма мин сүземнән кире кайтмадым.

Яшь суворовчы полковникка кадәр үсәргә хыяллана. Генерал булырга хыялланмаган солдат юк бит ул. Ә Владислав, моңа өстәп, икенче теләген дә әйтә: «Орден аласым һәм атаклы кеше буласым килә».

ВИЦЕ-СТАРШИНАНЫҢ ЗУР ПЛАННАРЫ

Суворов училищесына керер алдыннан Руслан Утенков, башка малайлар кебек үк, «Кадетство» сериалын карый. Ул чакта суворовчыларның экран тормышы аңа бик матур һәм романтик булып тоела. Ә училищеда укый башлагач, боларның барысының да зур хезмәт бәрабәренә бирелүен аңлый.

– Тырышмыйча гына, бернәрсәгә дә ирешеп булмый, – ди Руслан.

Аның лидерлык сыйфатларын шунда ук күрәп алалар – беренче көннән взвод командиры урынбасары итеп билгеләләр.

Яшь суворовчы гаиләсендә хәрбиләр юк. Армия – Русланның шәхси карары: «Ватанны сакларга теләм. Моннан тыш, хәрби хезмәт – ул бик кызыклы». Аны кешеләр белән эшләү, карьера үсешке кызыксындыра, һәм армия аңа менә шул мөмкинлекләрне бирә дә.

– Минем өчен житәкчелек үрнәге – Суворов, – ди Руслан. – Ул максатка омтылучан һәм нык дисциплиналы булган. Аны барысы да хөрмәт иткән. Үзе дә солдатларның кадерен белгән.

Узган ел училищениң туған көнендә Русланга вице-старшина исеме биргәннәр. Бу аның берәз кәефен дә төшергән.

– Училищеда бүтөн үсеш булмагач, дигән сүз бит инде, – дип елмая ул. – Аның каравы, хәзер мин шуны яхшы аңладым: бу уку йортын дәрәс сайлаганмын. Камиллекнең чиге юк икәнне генә онытмаска кирәк.

Ярты елдан соң суворовчы Утенков Санкт-Петербургка – Можайский исемендәге Хәрби-космик академияне яуларга китәчәк.

ПРИЦЕЛ ҺӘМ ФЭН

Авырлыклар ир кешене чыныктыра, ә кайвакыт талантын да ача. Виктор Никитин моны үзеннән белә. Биредә, Суворов исемендәге хәрби училищеда, егеттә уйлап табучанлык сәләте ачылган.

– Армия турында миңа бабам сөйләде, – ди ул. – Ул минем өчен үрнәк – сугыш ветераны, Көнъяк гаскәрләр төркемендә, аннары Ерак Көнчыгышта хезмәт иткән. Минем дә аның юлыннан китәсем килде, һәм Суворов училищесына укырга кердем.

Витя башта эти-әниләре ярдәменнән башка таныш булмаган шартларда яшәүнең бик авыр булуын яшерми. Авырлыкларны җиңәргә аңа радиоэлектроника түгәрәге ярдәм иткән. «Кабинетка керү белән, миңа нәрсә кирәклеген шунда ук аңладым», – ди ул. Узган ел Витя «Фөнгә старт» дип аталган Бөтенармия инновацион фәнни

Фото: Солтан Исхаков

идеялар фестивалендә жиңу яулаган. Үзенең прицелга лазерлы төзәтмәләр кергү жайланмасы белән икенче урынны алган.

Суворовчыны фәнни ачышка «Сильнее огня» фильмындагы күренешләр этәргән. Фильмның герое бер объектка төзәгән, әмма бөтенләй икенчесенә эләккән. Мондый хәл була аламыни? Укытучы Викторга коралның прицелы янтайса, шулай булырга мөмкин икәнлеген аңлаткан. «Моңы ничек төзәтергә

икән, дип уйладым. Интернетта берни дә тапмадым һәм үзем тырышып карарга булдым».

Витяның ике хыялы бар – диңгез флоты һәм радиоэлектроника. Ә иң яхшысы – берьюлы тегесә дә, моңысы да.

– Офицер башкалардан сугышчан рухлы булуы белән аерылып тора, – ди ул. – Мин дә бабам кебек Ватанымны сакларга теләм, анда бит минем иң кадерле кешеләрем яши.

**Виктор
Никитин**

ҮЛЕМГӘ ҮЧ ИТЕП...

Быел февральдә татар халкының бөөк улы, шагыйрь, Советлар Союзы Герое Муса Җәлилнең тууына 110 ел тулды. Ул үзенең исемен ике тапкыр мәңгеләштерде: шагыйрь буларак һәм Бөөк Ватан сугышы каһарманы буларак. Әтиләренең нинди булып хәтердә саклануы, гаиләләре өстенә төшкән кыенлыктар, оныгы һәм оныкчыларының Муса Җәлилгә хөрмәте турында безгә аның турыдан-туры варислары – шагыйрьнең кызы Чулпан Җәлилова, оныгы Татьяна, оныкчыгы Михаил сөйләде.

Текст:

Динә

Аляутдинова,
ТРның РФндәге
Тулы вәкаләтле
вәкиллеге
матбугат
секретаре,
Мәскәу

– Чулпан ханым, үзегезнең бик тә үзенчәлекле гаиләдә тууыгызыны сөз ничә яшәтә аңладыгыз?

– Минем бу турыда беркайчан да уйланганым булмады. Балачагым хәсрәтсез, куаныч тулы иде. Минә әти-әнием, бигрәк тә әтием бик яратты. Без аның белән тыгыз бәйләнештә идек. Ул мине күп карады, кайгыртты, үзе белән эшенә дә йөртте. Сугыш башлангач, билгеле, бөтен нәрсә үзгәрде. Без, сугыш чоры балалары, гәрчә балачак һәрвакыт балачак булып калса да, бу елларны фаҗига итеп кабул итәбез. Безнең сыйныфта кырык бала укыды, шуларның ике-өчесең генә әтисе бар иде, калганның барысы йә фронтта һәлак булды, йә әсирлеккә төште.

Әти белән бәйле күңелсез хәлләр башлангач, безнең гаилә өчен авыр вакытлар житте. Өстебезгә төшкән шикләнү күлгәсә яшәргә нык комачаулады, әни белән мин тулы изоляциядә идек. Әмма мин өлкән сыйныфларда укыганда, әтиемнең герой булуын бөтен ил белде...

– Әтигез турындагы хакыйкәтне белгән мизгелне хәтерлисезме?

– Әлбәттә. 1953 елның 23 апрелендә «Литературная газета» мәкалә бастырды. Әлеге сан дөнья күрер алдыннан әниемнең газетаның баш мөхәррире Константин Симонов белән берничә тапкыр очрашып сөйләшкән хәтерлим. Ул да бик дулкынланган иде. Алар «Моабит дөфтәрләре»ндәге шигырьләренң басылуы жәмәгәтчелектә нинди реакция тудырачагын уйлап борчылды. Шуннан соң «Правда» газетасында «Үлемнән көчлерәк» дигән мәкалә чыкты. Бу инде әтиемнең бөтен халык тарафыннан танылуына дәлил иде.

– Моннан соң кешеләрнең сезгә булган мөнәсәбәте үзгәрдеме?

– Якыннарның мөнәсәбәте үзгәрмәде. Әтием һәм әниемнең туганнары һәрвакыт әтинең бик намуслы, искиткеч кеше булуын белә иде. Әмма үзең белү генә бер хал бит, ә тулаем танылу – бөтенләй икенче. Сугыштан соң безнең Столешников тыкрыгындагы йортыбызны күпләр читләтеп үтәп йөрде. Безне берничә тугры дуслы-

быз гына ташламады – шагыйрь Әхмәт Фәйзи, Язучылар берлегендә эшләүче Разия ханым Фәйзи, Язучылар берлегендә эшләүче Разия ханым Фәйзи, әлбәттә инде, Гази Кашшаф, аңа әтием үзенең әдәби мирасын васыять итеп калдырды. Билгеле, 1953 елдан соң әтинең дуслары һәм аны ихтирам итүчеләр саны артты...

– Әтигезгә бәйле иң матур хәтирәгез белән уртаклашмассызмы икән?

– Андый мизгелләр күп. Мәсәлән, әтием мине үзе белән «Алтынчәч» операсы репетициясенә ала иде. Бик бәләкәй булуыма карамастан, мин моны хәтерлим. Мин аның Язучылар берлегендәге эш урынында да булгаладым, ул мине кәнәфигә утыртып куя да, мин сабыр гына аны көтеп утыра идем. Сугыш башлангач алдыннан без Ялтага диңгезгә бардык, әтием мине ак фонтан тирәли күлендә күтәреп йөртте, минем белән уйнады. Бу минем өчен бик кадерле хәтирәләр.

Мин хәтта сугышның беренче көнен дә хәтерлим. Без Гази Кашшаф янына дачага барырга тиеш идек, һәм кинәт сугыш башланганын ишеттек. Әти-әниемнең шатлыклы кәефе төште. Без барыбер бакчага киттек, әмма андагы авыр, хәсрәтле атмосфера әлегәчә хәтеремдә саклана.

Әтием үзе теләп фронтка китәргә булгач, аны Казан янындагы кавалерия частендагы лагерьга укырга жиберделәр. Без әни белән аның янына барып йөрдөк. Миңа әтине күнәгелмәгән хәрби киёмнән күрү сәер иде. Бервакыт ул мине атка утыртты, ә мин, шатланасы урынга, кинәт елап жибердем. Миңа ул чакта дүрт яшь иде.

Әти белән хушлашу мизгеле дә хәтергә уелган. Мин ул вакытта каты авырый идем. Әти минем бөлмәгә керде һәм бик озак янымда утырды. Ул хәрби киёмнән иде, һәм мин анардан бүрегендәге йолдыз турында сорадым. Әти учларын тимер караватка куеп суыта да минем маңгаема куя – температурам бик югары булган, күрәсен.

– Әнигез нинди иде?

– Әнием бик тугры кеше иде. Әтине ул бик яратты. Икәү генә калгач, мин аңардан еш кына «бу әтиңнеке»,

рөхсәт ала алмаган. Шуннан соң без бер кичтә берничә хатын-кыз белән хәрби теплушкага кергәнбез. Бик шыпырт утырганбыз. Тик поезд китәр алдыннан безне солдатлар күрәп алып, куа башлаган. Хатын-кызлар елап ярдәм сорагач, куып чыгарырга базмаганнар. Һәр тукталышта вагоннарны тикшергәннәр, без селкенмичә дә ятканбыз, солдатлар безне шинельләр һәм плащ-палаткалар астына яшергән. Шулай Мәскәүгә барып житкәнбез.

Әниңең әти-әнисе олы кызлары һәм ике оныгы белән Мәскәү янында яшәгән. Тормышлары бик кыен булган. Бабам заводта эшләгән, анда карточка бирә торган булганнар. Без яшелчә бакчасында кайнаша идек. Балачагымдагы даими ачлык хисе һич онытылмый.

Әни бик тәвәккәл һәм ышанычлы кеше иде. 65 яшенә кадәр «Госплан» һәм «Госснаб»та икътисадчы булып эшләде. Аңа күпне күрергә туры килде... Сугыш беткәч үк, 1945 елда, әнине гел НКВДга йөрттеләр, аннан ул бик арып кайта иде. Ә кеше шундый халәттә булганда, якыннарына бигрәк тә элгә. Миңа да күпне кичерергә туры килде... Андагы «аңгәмәләр»дән соң әни өйгә кайтканда, үземнең нинди халәттә булуымны мин хәзер дә хәтерлим. Өлкәнәйгәч кенә мин дәрәслекне белдем, ә ул чакта әниңең кәефенең начараю сәбәпләрен мин аңламый идем, әлбәттә.

– Әтигез төшегезгә керәме?

– Бөләкәй чакта керә иде. Хәзер инде керми. Ә менә әнине төшемдә еш күрәм.

– Чулпан ханым, кызыгыз, оныкларыгыз хакында сөйләгез әле, алар каһарман бабаларына нинди мөнәсәбәттә?

– Кызым Мәскәү консерваториясе каршындагы Үзәк музыка мәктәбен һәм Гнесиннар исемендәге музыка академиясен тәмамлады.

Ул музыка мәктәбендә укуы һәм бер үк вакытта «Арт-линия» фондында музыкаль проектларның сәнгать житәкчесе дә булып тора.

Оныгым Миша – талантлы скрипкачы. Аңа 16 яшь. Ул инде концертларда катнашып, Голландия, Австрия, Германия, Дания, Польшада булды. 9 яшендә Италиядәге яшь скрипкачылар халыкара конкурсында гран-при яулады, «Мадрид төне» музыка фестивалендә – икенче премиягә, Париждагы Flame халыкара бөйгесендә – беренче премиягә, Мәскәүдәге «Ачык Европа» халыкара фестивалендә беренче премиягә лаек булды. Миша – «Россиянең яшь сәләтләре» Бөтенроссия конкурсы лауреаты. Аның Казанда да чыгыш ясаганы бар. Былтыр кыш ул С.Сәйдәшев исемендәге Зур концерт залында Татарстан яшьләр оркестрына кушылып уйнады.

Лиза шул ук мәктәпнең беренче сыйныфында укый. Үткән ел Прагадагы халыкара конкурста беренче пре-

«әтиң шулай әйткән иде» дигән сүзләргә ишеткәләдем. Әти турындагы хатирәләр аның өчен бик кадерле булды. Әни бик энергияле һәм кыю кеше дә иде.

Әти фронтка киткәндә, без Казанда калдык. Хатларында әтием әниңең Мәскәүгә кайтуын үтенгән, анда аңа әти-әнисе ярдәм итә алып, дип уйлагандыр. Башкалада безнең Столешников тыкрыгында кечкенә бүлмәбез булган. 1943 елда Мәскәүгә пропуск белән генә кергәннәр, әнием керергә

Жәлилнең оныкчыгы Михаил

мия яулады, Россия шәһәрләрендә, Германия, Франция, Монакода гастрольләрдә булды. Лиза һәм Миша – Владимир Спиваковның Хәйрия фонды стипендиатлары һәм икесе дә исциткеч тырышлар.

– Кызыгызда бабасы истәлегенә ихтирамны ничек тәрбияли алдыгыз?

– Без аңа бала чагыннан ук бабасы турында сөйләдек. Мәскәүдә әтигә һәйкәл куелганчы, аның тутан һәм жәзалап үтерелгән көннәрендә, Жиңу бөйрөмдә әнием һәм кызым белән Билгесез солдат каберенә килә идек. Кызыма бабасының шигырьләрен укыдык, ул аларны ятлый иде. 12 яшеннән Тәния әбисе белән Казан янында ял итте, без хәзер дә жәйне шунда үткәрәбез, кызым бу каланы бик ярата.

Һәм, табигый ки, ул боларның барысын да үзенә сәндәргәндер. Миша да әтиемне бик ярата. Ул исциткеч бала, бик игелекле. Бөтен кешенә кызгана, беркемгә дә усаллык кылганы юк, бала вакытында хәтта бер генә уенчык пистолеты да булмады. Күптән түгел мин Мишаның бала вакытта сөйләгән сүзләрен язып барган китапчыгымны кабат укып чыктым һәм аның бик фикерле булуында тагын бер кат инандым. Бик бәләкәй чагында ук ул болай дигән иде: «Беләсезме, минем карт бабакаем, мөгаен, үлмәгәндер. Ул, мөгаен, берәр ерак йолдыздадыр. Һәм, ихтимал, безне ишетәдер». Аның язучы өстәлендә бабасының китаплары ята, ул аларны әледән-әле укый. Аны моңа беркем дә мәжбүр итми. Оныгым бик тәэсирләнүчән. Педагогы фикеренчә, ул шуңа күрә шундый оста итеп скрипкада уйный да.

– Ә тышкы кыяфәте белән бабасына охшаганмы?

– Әтигә Тәния бик охшаган, бигрәк та бала чагында. Хәзер исә Лизаны охшаталар. Без Казанга килгәч, кешеләр мондый охшашлыкка еш кына гажәпләнә һәм соклана.

– Сез әтиегезнең кайсы шигырьләрен яратасыз?

– Мин бер генә шигырьне аерып әйтә алмыйм. Сугышка кадәр язылганнарын да – «Яшьлек», «Ялгыз учак» – яратам, алардан сафлык аңкый. «Моабит дәфтәрен», «Серле йомгак», «Була кайчак» шигырьләрен

Жәлилнең оныкчыгы Лиза

бик яратам. «Төрмәдә төш» шигырен еламыйча укый алмыйм, шулай ук әниемә багышлап язылганнарын. Тормышның төрле моментларында миңа аның төрле шигырьләре якын. Мин аларның һәркайсын әледән-әле кабат исемә төшерәм.

Михаил МИТРОФАНОВ – Жәлил бабасы турында:

– Данлыклы бабакаем турында мин бала чагымнан беләм. Мин әле әниемнең әбисе Әминәне хәтерлим. Ул миңа еш кына бабамның шигырьләрен укый һәм аның турында сөйли иде. Аннары мин инде үзем укый һәм аның язмышы белән кызыксына башладым. Казанда Милли музейда ике бәләкәй китапчык – чын «Моабит дәфтәрләрен» күрсәтеп, аларга кагылырга рөхсәт иткәч, исциткеч тетрәнүемне хәтерлим. Мин Казанда еш буламын, бабам сугышка чыгып киткән музей-фатирга киләм. Анда берничә тапкыр чыгыш ясаганым да бар. Муса бабамның халык көйләрен дә, классик музыканы да яратуын беләм, шунлыктан аларны яңгыратырга тырышам. Хәзер инде биредә минем сөңлем Лиза да бабам шигырьләрен яттан укый һәм скрипкада уйный.

Тәния МАЛЫШЕВА – бабасы турында:

– Бабам һәм аның характеры, тормыш сөючәнлегә, кин күңеллегә, юмор хисе турында күп нәрсәне мин Әминә әбиемнән белдем. Бик яшыли аның шигырьләрен укый башладым. Әнием исә миңа бабамның аларга фронттан язган хатларын күрсәтә иде. Хәзер, «Арт-линия» фондының сәнгать жүтәкчесе буларак, мин музыка-поэзия концертлары оештырам, анда Муса Жәлил шигырьләре яңгырый һәм сәләтле балалар төрле музыка уен коралларында уйный. Жиңүнәң 70 еллыгына багышланган шундый концерт Мәскәүдә Тарих музейнда зур уңыш белән узды. Һәр жәй сәен без Казанга кайтабыз һәм Муса Жәлилнең музей-фатирасы хезмәткәрләре белән Татарстанның төрле шәһәрләрендә бабам ижатына мәкибән кешеләр белән очрашабыз. Һәм анда кабат аның шигырьләре яңгырый, һәм без балалар белән аның яраткан көйләрен уйныйбыз.

«КЕШЕ УЙЛАРЫНДА ИРЕКЛЕ БУЛЫРГА ТИЕШ»

Йолдыз
Миңнуллина
язып алды

Үземнең кем булачагымны төгәл белдем, дип әйтә алмыйм. Мин зур калалардан еракта үстем. Безнең кечкенә генә поселокта мәктәп юк иде, шуңа башлангыч мәктәпкә күрше авылга йөрдем, ә урта мәктәпне район үзәге исәпләнгән Бәләбәй шәһәрндә тәмамладым (БАССР). Анда менә дигән укытучылар бар иде. Тарих, немец теле, математиканы бик көчле укыттылар.

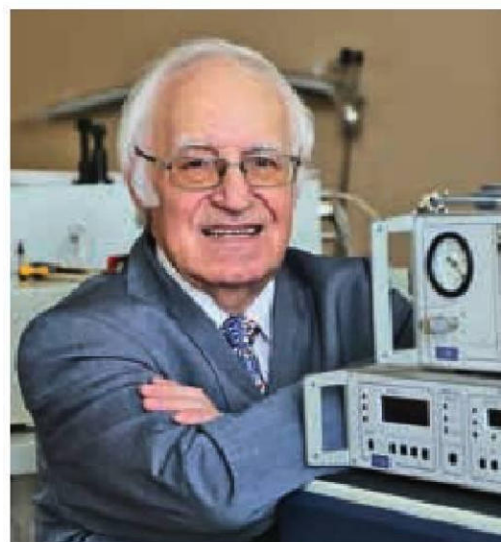
Кечкенәдән минем өчен иң мөһиме – аңларга омтылу иде. Асылына төшенмәгән, аңламаган килеш эшләргә кирәк булса, бөтенләй чиргә сабышам. Кечкенә чакта өти белән бергә урманга чыга, йә күрше авылларга йөри идем: ул атны туктата да миңа жыелган чебен-черкине куарга кушып калдыра. Ә челләдә бахбайны олы-олы чебеннәр сырып ала. Шундый ялыктыргыч эш – аларны куу. Нәтижә барлыгына ышансам, эшнә мин армый-талмый эшли алам. Һәм ул миңа, нинди булуына карамастан, кызыклы да булачак: идән юуумы, кер үтүкләүме, инглиз телендә мәкалә язып ташлауы. Мин талымлы кеше түгел.

Фәннең иң мөһиме – белем үзе түгел, ә методология. Ягъни галимнең ситуациядән чыгу юлларын ничек эзләп табуы. Чын галим инде тәҗрибә туплаган һәм чыныккан була, ул җавапларны кайдан эзләргә кирәклеген тоя, белә. Минем яшь коллегам бар, ул ике кисәкчә арасындагы электрон спинлы халәтләрнең алмашынуы теориясенә караган бер мәсьәлә чишелешенә уртак формуласын ел давамында эзләде. Инде кул селтәп, ташларга да өзер иде, әмма миндә өмет кала бирде, андый формула булырга тиеш дип ышандым. Һәм, ахыр чиктә, яшь коллегам аны тапты да. Бу очракта табылган формулага караганда коллегамның үзенекенә ирешә алуы күпкә мөһимрәк. Мондый чыныгу алган галим тормыштагы теләсә нинди ситуация белән күзгә-күз кала һәм аны хәл итә алачак. Чөнки ул сынап карады: үжәтрәк булган саен үзеңекенә ирешә аласың.

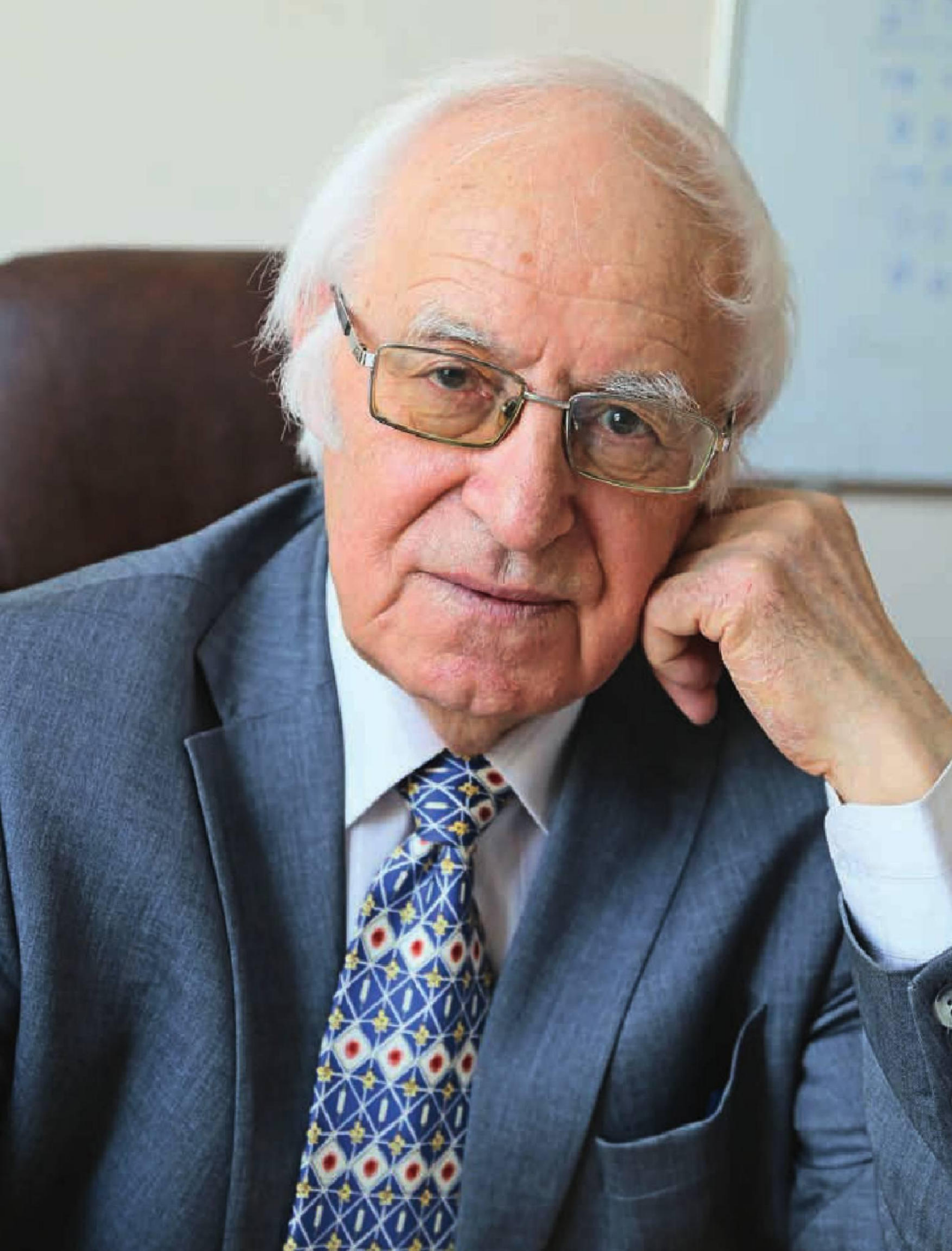
Минемчә, Казан бик бәхетле шәһәр. Казанда Николай Лобачевскийның эшләгәннән бәләбәз. Ул башка пространстволар да булырга мөмкин икәнлеген теориядә раслаган кеше. Менә без сулга юнәлә алабыз, уңга, югарыга, түбәнгә. Эвклид пространствосында бөтен геометрия 5 постулатка нигезләнган була. Һәм аксиомаларның берсе параллель турыларга карый. Ә сез күз алдына китереп карагыз: менә без шар өстендә яшибез, ди, оча да алмыйбыз, нибары шуышабыз гына. Без ике нокта арасында иң кыска сызык берәү генә булырга мөмкин дип уйлыйбыз. Ә шар өстендә? Әйдә, ике полюсны алайык, аларны нинди генә сызык белән тоташтырсак та, бер озынлыктагы иң кыска аралыкка ия булачакбыз. Бу – башка пространство, анда законнар икенче. Бүген инде без Эвклидныкы булмаган меңләгән пространство турында бәләбәз. Бу фәннең үсешенә кертелгән бик зур өлеш, безнең дөньяны күзаллавыбызны да үзгәрткән ачыш. Лобачевский кешелеккә дөньяларның никадәр төрле була алуын күрсәтеп биргән галим. Мондый эре калибрлы галимә белән һәр шәһәр дә мактана алмый.

Без гаять күпүлчәмле пространствода яшибез. Төрле якларга хәрәкәт итәргә мөмкинлегебез бар. Кәефебез дә йә яхшы, йә начар була ала – монысы да сайлау иркеннән тора бит. Өстәвенә, бездә электрон спиннар пространство-сында да хәрәкәт бара. Кешелекнең бу спиннар белән идәрә итә алуы турындагы ачыш – фәннең икенче бер Казан галиме Евгений Завойский керткән зур өлеш. Ул, үзе спинлы пространстволарны ачмаса да, Ариадна йомгагынан жеп очын сузды гүя – хәзер инде без бу өлкәдә адашып йөрмибез.

Узган гасырның 20нче елларында электроннарға булган караш зур үзгәреш кичерде. Немец физиклары Отто Штерн һәм Вальтер Герлах эксперименталь юл белән электроннарның масса белән корылмадан тыш, тагын өстәмә хасиятләргә ия булуын ачыклады.

КЕВ МИҢНУЛЛОВИЧ САЛИХОВ (1936 елда туган) – физика-математика фәннәре докторы, профессор, Россия Фәннәр академиясенә, Татарстан Фәннәр академиясенә хакыйкый әгъзасы, химик физика, электрон парамагнит резонансы спектроскопиясе, парамагнетиклардагы спинлы системаларның динамикасын өйрәнү өлкәсендәге әйдәп баручы белгеч. Казан дәүләт университетының физика факультетын тәмамлаган. Россиянең Фәннәр академиясе каршындагы Е.К. Завойский исемендәге Казан физика-техника институтының фәнни җитәкчесе. Ленин премиясе лауреаты, РФнең атказанган фән эшлеклесе, ТРның фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе иясе, Александр фон Гумбольдт фонды (Германия) һәм Е.К. Завойский (Россия) исемендәге халыкара премияләре лауреаты. Электрон парамагнит резонансының халыкара оешмасы, Проблемалы тикшеренүләр институтының (Берлин) хакыйкый әгъзасы. RIKEN (Япония) фәнни үзәгенә танылган галиме.

Алар электроннар бәйләмен ала-лар да күрәләр: бертөрле булмаган магнит кырында электроннар нәкъ ике бәйләмгә бүленә, берәүләре – бер якка, икенчеләре – икенче якка. Һәм бу спин, спинлы момент дип атала башлый. Аннары шунысы да ачыклана: электроннарның үзләрен тәҗрибә барышында ничек күрсәтүе спиннарының халәтенә бик нык бәйле. Нәкъ кешедәге кебек – кафең яхшымы синен, әллә начармы, ике төрле халәт була ала.

Кемдер спиннарның халәте миңа нәрсәгә кирәк, иң мөһиме – ипи, май, бал булсын, дияр. Әйе, аларның булуы яхшы. Әмма шундый нәрсәләр бар: алар барытик спиннарның халәте белән генә тәэмин ителә, шуңа бәйле рәвештә матдәләренең сыйфатын һәм процессларның юнәлешен дә үзгәртеп була.

Иртән без тукталышка чыгып киләбез, безардан троллейбус килеп туктый. Кемнең дә булса уйлаганы бармы икән: без эшкә соңга калмасын өчен, бу троллейбусны йөртүче кеше иртәнне 5тә торып депога килә, юлга кузгалганчы, техниканың төзекме-түгелме икәнлеген тикшерә. Ягъни троллейбус безнең янга килеп туктаганчы, ниләр генә эшләнми. Электроннар белән дә – шул ук хәл. Әйтик, без водородның ике атомы H_2 молекуласын бирәчәгенә күнеккәнбез. Әмма ул, электроннарның спиннары дәрәжә халәттә булмаса, беркайчан да бу молекуланы китереп чыгармаячак. Без менә магнетизм, дибез дә, шуның белән вәссалам, ә бит ул арада спиннар анда тир түгеп, бар көчен куеп «эшли».

Без шушы көнгә кадәр яшен белән идарә итә алмыйбыз. Ул бар, һәм шуның белән шул. Электрон спиннар да, әле ачылган гына чакта, шулай ук үзгәрешсез, даими күренеш буларак кабул ителгән. Хәтта Вигнер принцибы да булган, аның буенча, химик реакцияләр вакытында электрон спиннарның халәтләре үзгәрешсез саклана. Хәзер без моның алай булмаганын беләбез. Евгений Завойский тикшеренүләре нәтижәсендә электрон спиннар белән идарә итү ысуллары да булдырылды. Әйтик, ике атомы алабыз да карыйбыз: аларның спиннары молекула бирә алмый торган халәттә. Яраш, дибез, моны төзәтеп була, парамагнит резонансы эффекты гына кирәк. Шулай итеп тотабыз да спинны тиешле халәткә китерәбез.

Без бөтен җирдә дә нанотехнологияләргә күчәргә хыялланабыз. Электрон парамагнит резонансы безгә бу очракта бик яхшы ярдәмче була алачак.

Хәзер радиоактив нурланыш ярдәмендә дөвалауны еш кулланалар. Нурланыш белән дөвалау терапиясендә эффекты билгеле бер урында кислород тупланышына нык бәйле. Әгәр бармактан кан алып, андагы кислород концентрациясен билгеләсәк, ул йөрәк өлкәсендәге концентрация белән туры килмәячәк. Ә безгә йөрәк өлкәсен дөваларга кирәк, ди. Электрон парамагнит резонансының булуы кислородның нәкъ безгә кирәкле урындагы тупланышын ачыклай ала торган томограф ясарга мөмкинлек бирде. Димәк, тиешле урындагы кислород концентрациясен реаль вакытта күзәтеп дөвалау да мөмкин булачак.

Әйтик, сез дару эчтегез, ди. Ул кирәкле урынга барып житкәнче, шактый четерекле юл үтә. Һәм әле ул юлны узганда кайсы органга ничек тәэсир итәчәген дә төгәл белеп булмый, бәлки ул кайсынадыр зыян да китерер. Дару төймәсен шунда ук эри һәм сеңә торган итеп түгел, ә дөвалауны таләп иткән урынга – тиешле молекулаларга барып ирешкәч кенә тәэсир итә торган итеп әзерләү кулайрак булыр иде. Даруларның тиешле адресатына элгүен тәэмин итү – бүгенге биотехнологияләргә бурычы. Электрон парамагнит резонансының спектроскопиясе дарулар житештерү, аларны нәкъ менә адресатына ирешә торган итеп хәзерләү технологиясендә файдалы булды.

Спиннарның динамикасын өйрәнгәндә мин, дәрәжә генә әйткәндә, катлаулы хисләр кичерәм. Бер яктан мин чиксез сөнәм: бездә молекула, атомнар дәрәжәсендә тикшеренүләр үткәрердәй яхшы жиһазлар бар, без күзәтә алабыз – аларның магнит сыйфатлары ничек үзгәрә, спиннар бер халәттән икенчесенә ничек күчә. Икенче яктан мин беркадәр унайсызлык та кичерәм. Чөнки тормышта көндәлек, гаять эһамиятле булган проблемалар бар. Әйтик, корылык. Өчәр ай яңгыр булмаганда, кырда эшләүчеләр нишләргә тиеш?! Аларга безнекеннән күпкә катлаулырак мәсьәләләргә хал итәргә туры килә.

Минем уйлавымча, «уй иреге» белән «сүз иреге» кебек төшенчәләр арасында бутал-

чыклык бар. Кеше уйларында чын мәгънәсендә ирекле булырга тиеш. Юкса, белмим кемгә әйләнәчәк ул. Ләкин шул ук вакытта уйларның барысын да җәмгыятькә ирештерү дә дәрәжә түгел. Кешенең камыш арасында балык тотып утырганда, тирәсендә очкан черкиләргә нинди мөнәсәбәт белдереп, аларның кыланмышларын ничек шөһрәткә – монысы бер хәл. Ә менә трамвайда бар икән, һәм ул трамвайда, әйтик, оныкларым белән мин дә барам икән – ул инде сүз иргеннән беркадәр мөһрүм. Сүгенү турында гына әйтмим. Уйлаган уйларын җәмгыятькә житкәргәндә, һәркем үз сүзе өчен җаваплылык тойсын иде.

Соңгы арада мине фән белән җәмгыять арасындагы мөнәсәбәтләр гаять кызыксындыра. Без, галимнәр, фәнни тикшеренүләргә нәтижәләрен һәм проблемаларын хал итә торган методологияне пропагандаларга тиешбез. Безнең җәмгыятьтә ике чик бар: кеше йә бик тырыш, йә булмаса, ата ялкау. Әмма табигатьтә башка мантийк та булырга мөмкин бит. Әйтик, квант механикасы мантийгы. Электрон спин ике халәттә була ала. Ләкин бу әле соңгы кахыйкәт түгел. Электрон бер-берсен инкар итә торган бу ике халәтне берләштергән квант суперпозициясендә дә булырга мөмкин. Мин кешенең үз-үзен тогышын квант механикасы ярдәмендә аңлатырга кирәк, димим, әмма кешелек өчен моны белеп торучу начар булмас иде. Күнегелгән мантийктан без арыныр, масштаблырак уйлар өчен, мәсәлән.

Мине хәзергә көндә вузларның, андагы укытучыларның дәрәжәсен басылган хезмәтләр исәбе белән бәяләү тенденциясе гажәпләндерә. Мин, мәсәлән, бер елны 5 мөкалә язарга мөмкинмен, ә икенче елны берне генә. Чөнки миңа, аны язганчы, ягъни нәтижә ясаганчы, уйлап һәм эшемне жиренә житкереп бетерергә кирәк. Фән бит ул, беренче чиратта, ижат. Ниндидер саннар, мәгълүматларга нигезләнеп кенә галимнең квалификациясен бәяләү – башка сыймаслык эш. Күрсәтмәләр артыннан куып, системаны бозып ташламаска иде. Квант механикасында, мәсәлән, билгесезлек принцибы бар. Һәм ул һәр тикшеренүнең тулаем системага зыян салуына ишарәли. Әйтик, электронның урынын төгәлрәк билгеләргә тырышкан саен аның импульсының (тизлегенең) билгесезлеге арта гына.

ТАТАРСТАНЛЫЛАР «ТАТАРСТАН – ЯҢА ГАСЫР» ТЕЛЕВИДЕНИЕСЕН МӘГЪЛУМАТ КАНАЛЛАРЫ АРАСЫНДА **ТОП-5** ЛЕККӘ КЕРТКӘН

Татарстанда яшәүче халыкның кайсы мәгълүмат чыганагына өстенлек бирүе турында аналитик тикшеренүләр һәм эшләнмәләр үзәге туплаган нәтижәләргә караганда, республиканың иң эре телеканалы федераль каналлар белән бергә карала торган биш канал исемлегенә кергән.

Татарстан халкының кайсы радио яки телевидениегә өстенлек бирүен ачыклау максаты белән 2015 елның октябрь-ноябрь айларында Үзәк үткәргән социологик тикшеренүдә Татарстанның 8 (!) географик зонасынан 1600 кеше катнашкан. Сораштыру репрезентатив сайлап алу ысулы белән телефон аша алып барылган. Шуңа күрә вакытта сайлангычның социаль-демографик структурасына хилафлык китерелмәгән. Сораштыруда катнашкан кешеләрнең 55%ы хатын-кызлар, 45%ы ир-атлар, аларның барысы да 14 яштан өлкәнрәк. Шуларның 63%ы – гаиләле, 37%ы әле никахта түгел. Эшләүче һәм эш белән мәшгуль булмаганнар саны да тигез, эшләнүчеләр арасында эшчеләр дә, белгечләр дә, житәкчеләр дә бар.

Респондентларга беренче итеп «Сезнең өчен сорауларга кайсы телдә җавап бирү уңайлы?» дигән сорау бирелгән, бу исә сораштыру үткәрүне катлауландырган, чөнки тиешле телгә күчү зарурлыгын тудырган. Моннан тыш, «Өйдә гадәттә нинди телдә аралашасыз?» дигән сорау да бирелгән. Баксаң, Татарстанда сораштыру үткәрелгән кешеләрнең бары тик 27%ы гына өйдә татарча сөйләшә һәм 55%ы рус телендә аралашуны кулай күрә икән.

Үзәк тикшеренүчеләре республикада телевидение киң таралган, дигән нәтижә ясаган. Шулай итеп, респондентларның 70%ы көн саен телевизор карый, 13%ы көн саен диярлек карый, һәм нибары 2%ы гына бөтенләй телевизор карамый икән. Радио белән хәлләр башкачарак тора: 27%ы көн саен радио тыңлый, 9%ы – көн саен диярлек, 36%ы бөтенләй радио тыңламый.

«ТНВ» ике телдә сөйли торган телеканал, «Бары тик татарча гына сөйли торган «ТНВ-Планета» телеканалы барлыгын беләсезме?» дигән сорауга респондентларның 87%ы «Беләбез», дип җавап биргән. Телеканал барлыгын белә торганнарның 71%ы «ТНВ» һәм «ТНВ-Планета»ны караулары турында әйткән, ә 30%ы, барлыгын белсә дә, карамый икән.

«Кайсы телевизион каналларны карыйсыз?» дигән сорауга (җавап вариантларын күрсәтмичә генә) республикада яшәүчеләр иң эре биш телеканалны атаган. Илнең беренче төймәсе лаеклы рәвештә рейтингта беренче урынны биләгән – 56% нәкъ менә Беренче каналга өстенлек бирә

икән. «Россия 1», гадәттәгечә, икенче урында (42%). Өченче уында «җәңжал, интрига һәм тикшеренүләр» каналы – НТВ (27%). Дүртенче урынга 24әр процент белән СТС һәм ТНТ каналлары «кунаклаган». Татарстанның иң эре каналы, беренче бишлеккә кереп, аны түгәрәкләп тә куйган.

ТНВ каналы телевизор караучылар тарафыннан төп мәгълүмат чыганагы буларак кабул ителә. Башка телеканаллар белән чагыштырганда, аның беренче булып аталырга тиешле өстенлеге – Татарстанда булган вакыйгаларны әйбәт яктырту (23%), татар телендә сөйләү (22%), кызыклы тапшырулар (8%) һәм мавыктыргыч фильмнар (3%). Шулай дип җавап биргән респондентлар.

«Татарстан – Яңа гасыр» телерадиокомпаниясенә икенче бер проекты – төрлөк әйләнәсенә эшли һәм татар телендә сөйли торган «Болгар радиосы» радиостанциясе – аудиториясе ягыннан тел тидергесез лидер булып кала. Үл 20 жирле һәм федераль радиостанция арасында беренче урында. Сүз уңаеннан, ул FM-диапазонындагы радиостанцияләр арасында Татарстанны 100%ка индлгән бердәнбер радио да.

Аналитик тикшеренүләр үзәге мәгълүматларына караганда, аны республика халкының 13%ы даими тыңлый – бу сан, мәсәлән, «Европа плюс» радиосына караганда 1,6 тапкырга күбрәк, аның даими тыңлаучылары – 8%. Өченче урында – DFM (7,1%), дүртенче урында – «Русское радио» (6,9%), беренче бишлеккә «Ретро FM» (6,2) түгәрәкли.

Башка радиостанцияләр белән чагыштырганда, респондентлар төп өстенлекләр дип татар телендә сөйләүне (22%), кызыклы тапшырулар (15%), күңелгә ятышлы музыка (14%) һәм Татарстан вакыйгаларын әйбәт яктыртуны (12%) атаганнар.

Тулаем алганда, уң ел эчендә «Татарстан – Яңа гасыр» телерадиокомпаниясе, Татарстан территориясендә берничә сәгәтлек эфирлардан башлап, дөньякүләм дәрәжәдә төрлөк әйләнәсенә эфирда калуга кадәр юл үтеп, үз контентына ышанычны яуларга өлгерде. Тикшеренү мәгълүматларына караганда, сораштыручыларның 70%ы – «Яңа гасыр» телеканалында, 72,9%ы «Болгар радиосы»нда яңгыраган мәгълүматларга ышануын белдергән.

realnoevremya.ru басмасы мәгълүматларыннан

МӘҢГЕЛЕК КЫЙММӘТЛӘР

БУ САНДА ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Чын мәхәббәтне **НИЧЕК** аерырга
мавыгудан

Суар шәһәрлегә безгә **НИЛӘР** турында
сөйли

Казан антиквар **НӘРСӘЛӘРГӘ** тап
кибетендә без булдық

Казанда тәмле бәләшне **КЕМ** пешерә

МИН ИРЛӘРНЕ САЙЛЫЙМ

Диләрә ШКУРКО, журналист, язучы, дөньяны камилрәк итә ала торган кыйммәтләр турында.

«Кемне күбрәк яратамын – әниенем, әллә әтиенем?» дигән сораудан да мәгънәсезрәге «Кем әйбәтрәк – ирләрме, әллә хатын-кызлармы?» дигән сорау гына була аладыр, мөгаен. Чөнки феминисткалар, эмансипэ һәм башка суфражисткалар ни генә димәсен, җавап анык. Мин үзем ирләргә өстенлек бирү яклы.

Сүзне шуннан башлыйк: ничек кенә булмасын, кайбер өлкәләрдә хатын-кызлар ирләр белән барыбер ярыша алмый. Сүз шахта эше яки асфальт салу турында түгел. Шуңа ук кулинарияне генә алыяк. Хатын-кызлар еш кына бурчы санап башкарган бу эшне ирегетләр илһамланып һәм шатланып башкара. Шуңа футбол уенын яки «Игра престолов»ның чираттагы сериясен көткәндә ирләрнең егәрле кулы белән әзерләп куелган гадәти генә бутерброд та хатын-кыз пешергән дежур борщтан тәмләрәк булып чыга. Һәрхәлдә, минем ирем пешерә торган Фирганә пылавы шундый ук исем белән ресторанда тәкъдим ителә торган пылаудан күпкә шәбрәк. Чөрчә ресторандагы аш пешерүче гүзәл затлардан булса да. Мин моны күп тапкыр сынадым!

Ярар, ирем мәсьәләсендә объектив була алмыйм да ди. Ләкин уйлап карагыз: сезнеңчә Юлия Высоцкая Джейми Оливер, Вильям Похлебкин, йә булмаса Андрей Макаревич белән ярыша аламы? Ул берүзе, ә ирләр – әнә ниччә! Һәм, гомумән, сезнең плитә янында торудан арыдым, дип сукранган ир-атны очратканыгыз бармы? Уз гомеремдә бер тапкыр булды андый хәл. Анысы да транссексуал булып чыкты.

Гинекология өлкәсен алыяк. Хатын-кыз гинекологлар, мәсәлән, үз пациенткаларының эчке киче-

решләренә ир-ат гинекологлар кебек сак, нәзберек карамый. Сәбәбе нәрсәдә икәннен белмим, гендер деформация-семе бу, әллә кайбер хатын-кызларда башка хатыннарغا карата очрый торган тупаслыкмы?

Кыскасы, мин ирләрне яратам. Әйе, яшерен-батырын түгел, алар арасында кидалтлар да, лудоманнар да күп, чын мачога косметика кирәк түгел, дигән кискен карашта торучылары да очрый. Ләкин алар арасында Мэтью Макконахи, Стив Джобс, Реджи Лав, Дэвид Бэхемнар да бар. Ә безнең Харлампий исемле бик борынгы исемне йөртүче күршебез, мәсәлән, югарыда искә алган джентльменнарның барысының да иң асыл сыйфатларын туплаганмын, дип исәпли. Жәйләрен ул ишегалдында билгә кадәр шәрә йөрергә ярата. Уз мускулатурасын Голливудның «беренче» ир-атларыныкынан һич тә ким санамый чөнки. Футбол уйнаганда Харлампийның бер генә тапкыр да кеше тәрәзәсен ватканы булмады. Хәер, капкага эләккән дә хәтерләмим... Ләкин моның сәбәбе бар: аңа хатыны Римма жайсыз кроссовки сатып алган икән. Аның каравы, Харлампий теләсә нинди гаджетны көйләп бирә ала. Һәм – виджетны да. Һәрчак уңышлы булып чыкмаса да мөмкин, әмма аларның күбесенен Кытайда эшләнүенә Харлампий гаепле түгел бит!..

Искиткеч булып өчен Харлампийга Обама турында мәзәк сөйләп кую һәм чиста футболка киеп алу да жита. Ул футболка бөгәрләнгән булса да зыянлы түгел. Харлампий белән харизма – бер тамырдан яраган сүзләр ләбаса! Һәм дөнья Харлампийлардан гына торса, күпкә камилрәк тә булып

иде – анык логикалы, бетмәс-төкәнмәс аппетитлы, чиге юк тормыш сөючән рухы белән. Башка берни белән дә чагыштырып, алыштырып булмый торган ветивер һәм сыра исе дә аңкып торыр иде әле аңардан. Әмма бу камил дөньяны хатын-кызлар бозып ташлый шул. Аерым алганда, Харлампийның ирен үзгәртәргә атлыгып торган халәл жефете. Болай да күз явын алырдай иреннән Мэтью Макконахи ясамакчы була ул ханым...

Көннәрдән бер көнне Харлампий дуслары белән жыелышып утырган эскәмия янынан узарга туры килде миңа. Кәрт сугу белән мәшгуль ирегетләр, әлбәттә инде, югары культуралы фәлсәфи әңгәмә алып баралар иде, иң «кайнар» гәпне «хатын-кызларсыз тормыш нинди ямьле булып иде» темасына куерталар. Кызу гәпнең нинди интонациядә баруын ишеткән һәркемнен асыл ирләребезнең инде кәефләнеп алырга өлгергән булуына шиге калмас иде. Берничә секундтан алар янына киелеп баскан Римманың шиге булмады һәрхәлдә. Аның як-ягында торган ике чемодан да моны тагын бер кат дәлилләде. Нәкъ менә бер атна узганда, Харлампий дусларыбыз Мэтью Макконахи белән охшашлыгын гына жуеп калмады, хәтта хомо сапиенс белән кардәшлелегә дә чамалы тоела башлады! Тик, бәхетенә каршы, Риммасы янә әйләнеп кайтты...

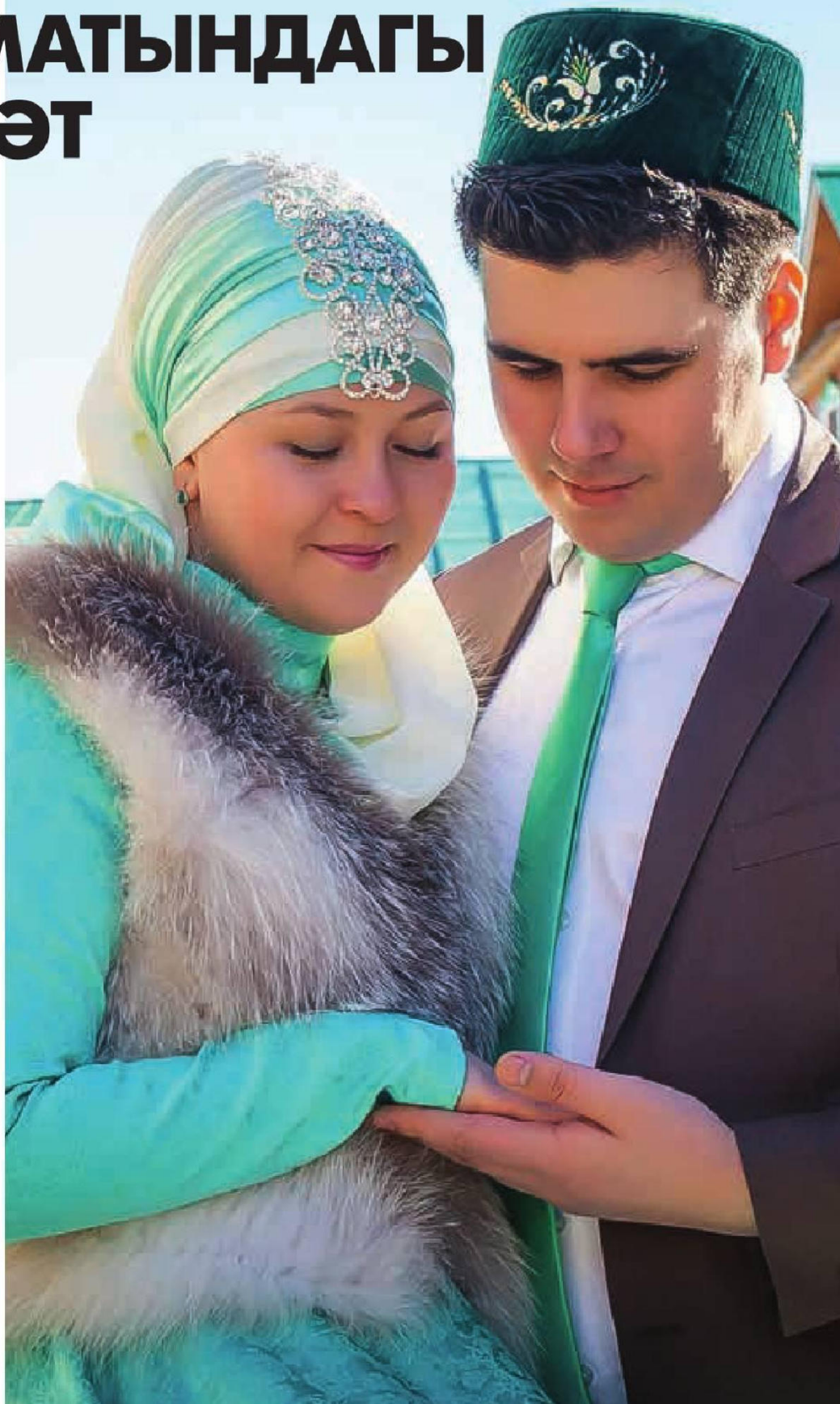
Боларны ник сөйләп торам соң? Сүземне, ни генә булмасын, барыбер ирләргә өстенлек бирәм, дип жәпләр өчен. Аерым индивидуумнарны гына түгел, ә тулы токымны күздә тотуым. Чөнки бу төр эчендә Макконахи, Бэхемнар да очрый. Кыскасы, сез мине аңладыгыз, дип уйлыйм...

3D ФОРМАТЫНДАГЫ МӘХӘББӘТ

Автор:
Наталья Урейская

Һәр заман өчен
дә шундый күптөрле
һәм шундый кирәкле
мәңгелек хис –
мәхәббәтне ничек
сынарга һәм ничек
саклап калырга?
Безнең кунакларыбыз –
Татарстан мөфтие
Камил Сәмигуллин,
Казан һәм Татарстан
митрополиты Феофан
һәм Татарстанның
Баш раввины Ицхак
Горелик – үзләренең
тормыш тәҗрибәсенә
таянып, Коръән, Библия
һәм Зәбур битләрен
актарып, мәхәббәтне
гомерлек итәргә
һәм сынауларда саклап
калырга мөмкинлек
бирүче рухи законнар
турында сөйли.

Христиан, ислам һәм иудаизм диннәрен борынгы аталары Ибраһим ғына түгел, мәхәббәт законнары да берләштерә. Мәхәббәтне табуга юл ачучы кануннар Аллаһы Тәгаләдән Муса пәйгамбәр аша ирештерелә. Гайсә пәйгамбәр мисалында Аллаһы мәхәббәт белән яшәгән кешенең камиллеген күрсәткән, ә Мөхәммәд пәйгамбәргә (с.г.в.) Коръән индергән, аны уку һәм тыңлау кешеләрнең мәхәббәткә йөрәкләрен ача.

КАМИЛ ХӘЗРӘТ СӘМИГУЛЛИН: «МӘХӘББӘТ – АЛЛАҢЫНЫҢ РӘХМӘТЕ УЛ»

– Коръәнне уку һәм тыңлауның файдасы турында Аллаһы Китабының үзәндә дә һәм Мөхәммәд пәйгамбәр (с.г.в.) хәдисләрендә дә әйтелгән. Пәйгамбәр (с.г.в.) хәдисләренең берсендә: «Өйләрегездә күп итеп Коръән укыгыз. Чөнки Коръән укылмаган өйләрдә хәерлелек аз һәм балалар күп, ә анда яшәүчеләр һәрвакыт тынгысызлыкта», – диелә. Аллаһының сүзләре яңгыраган урынга тынычлык, өмет һәм Аның рәхмәте иңә. Аның Илчесе:

«Коръән үлгән йөрәкне терелтә», – ди. Ягъни мәхәббәте булмаган йөрәкне. Коръән – телсәз нинди рухи авырудан дәва. Коръәнне укучы һәм тыңлаучылар Аллаһы Тәгаләнең рәхмәтенә ирешә. Ичшиксез, Аллаһы сүзләренең яңгырашы, Аны туктаусыз искә алу һәм республикабызга тынычлык һәм иминлек сорап дога кылу безнең гомуми йортыбызны Аллаһының бәрәкәте – мәхәббәт һәм игелек белән тутыра. **Исламда чын мәхәббәт төшенчәсе Аллаһы Тәгалә һәм Аның Илчесе белән бәйле.** Алар белән беррәттән, без башка пәйгамбәрләргә дә, диндарларны, галимнәрне, ата-аналарыбызны, хәләл җефетләребезне, балаларыбызны, дусларыбызны һәм башка кешеләргә дә яратабыз. Аллаһы Тәгаләгә мәхәббәт призмасы аша үткәндә, бу мәхәббәт көчле була. Ислам – үл мәхәббәт дине. Аллаһы безне үзе үк яратырга чакыра: «Кемнәр иман китерде һәм изге гамәлләр кылды, Рах-

ман аларны мәхәббәт белән бүләкләр». Изге хәдистә болай дип тә әйтелә: «Минем мәхәббәтем Минем хакка бер-берсен яратучылар өчен шиксез булды». Мәхәббәт Иҗатчыбызның (Халикның) рәхмәте булып тора, һәм аңа бик сак карарга кирәк. Бу яктан караганда, Аллаһы Илчесенең тормышы безгә мисал булып тора. Аның тормышында без чын мәхәббәтнең шактый ғына үрнәкләренә юлыгабыз.

«Никах – минем сөннәтем ул, кем минем сөннәтемне санламый, шул мине санламый», – диелә аның бер хәдисендә. Никах – гөнаһлы гамәлләрдән саклый, һәм ул Аллаһы Тәгаләнең бүләгенә лаек. Әгәр мәхәббәт нәфестән (эго һәм дөрт), хатын-кыз матурлыгына бирелүдән килсә, мондый ялган мәхәббәт тиз сүрелә, һәм гүзәл мөнәсәбәтләр жимерелә. Тормыш юлдашыңны Аллаһының рәхмәтеннән булган бүләк дип кабул итәргә һәм моны аның тиз үтүче матурлыгы белән бәйләмәскә кирәк. Чөнки хатын-кызның гүзәл яктары – йомшаклык, кайгыртучанлык, нәфислек, нечкә хислелек ул. Арада иң кыйммәтлесе – ихлас йөрәклелек һәм шәфкатьлелек. Картайганчы йөрәк жылылыгы һәм күңел матурлыгы, гаиләне Аллаһы мәхәббәте белән тулыландырып, аны баета ғына бара. Аллаһы Тәгалә әйтә: **«Сезнең хатыннарыгыз – сезнең өчен киём, ә сез – алар өчен киём».** Бер-беребезгә лаеклы киём булу өчен тырышырга кирәк.

* Сөннәт – күрсәтелгән юл.

– «Коръән үлгән йөрәкне терелтә», – ди. Ягъни мәхәббәте булмаган йөрәкне.

фото: Дмитрий Аликин, Ната Смирнова

Чиркәү хакиме Феофан – монах. Әмма хезмәт бурычы буенча гавәм тормышыннан ерак була алмый. Ул көчле православие иерархы, чиркәү тормышы практигы һәм төзүчесе. Аек акыллы һәр кеше өчен, хәтта ул Аллага ышанмаучы булса да, әхлаксызлык һәм оятсызлык – кабул ителмәслек нәрсә, дип саный. Юнәлешләрне югалту әхлакның юкка чыгуына китерә. Һәм мәхәббәтне коткару өчен батырлык күрсәтергә кирәк, ди.

ВЛАДЫКА ФЕОФАН: МӘХӘББӘТНЕ КОТКАРУ ӨЧЕН БАТЫРЛЫК КИРӘК!

Мәхәббәт ул – бәйлелек түгел, анысы рухидан бигрәк, тән бәйлелеге. **Мәхәббәт гадәти бәйлелектән күпкә өстенрәк.** Моңа мисаллар бик күп. Солдат хатыннары, гутрылык саклап, еллар бие ирләрне сугыштан көткән. Декабрист хатыннары – бай дворян гаиләләре агъзалары – яраткан кешеләре артыннан каторгага киткәннәр... Болар – чын тормыштан алынган вакыйгалар, крестьян кызы Февроньяга мәхәббәтне хакына байлыгын да, дәрәжәсен дә югалтырга әзер булган князь Пётр тарихы кебек үк. Һәм югалткан да. Күпме сынаулар аша үтеп, Пётр белән Февронья бергә калган. Төрле каршылыкларга да карамстан, бергә жирләнгәннәр дә.

Әмма безнең заманда мәхәббәт еш кына «секс» сүзенә синоним буларак кабул ителә. Һәм, шуның нәтижәсе буларак, туры килми торган бу төшенчәләргә алыштырудан, кешеләрдә проблемалар килеп чыга.

Яшь кенә малайлар һәм кызлар билгеле бер яшты мәхәббәт турында хыяллана башлый. Кызлар хыялларында көчле, чибәр, үз ярын яратучы һәм саклаучы егет образын күзалый.

Малайлар – матур, иркә һәм яратучы кыз образын. Яраткан кешенең уйлап табылган һәм тудырылган образы көннәрдән бер көнне, ниһаять, офыкта пәйда була! Өйләнешләр. Шундый вакыт килеп житә: уйлап табылган образ жимерелә. Яраткан кешенең кинәт кимчелекләре күренә башлый. Һәм берсен дә, беренчедән, тормышта һәркемдә дә кимчелекләр булуы борчымый. Ә икенчедән, алар конкрет шушы кеше тарафыннан гына кимчелек буларак кабул ителә. Һәм бу – барытик уйлап чыгарылган образга туры килми башлаганга күрә генә.

Менә монда инде мәхәббәтне коткару өчен батырлык кирәк. Мәхәббәт хакына батырлык кылу. Библиядә әйтелгән: «Бер-берегезнең авырлыгын күтәрегез – һәм Христос законнын шулай үтәгез». Бу менә нәрсәне аңлата: икенче кешенең кимчелекләренә йомшаклык, түземлек күрсәтеп, акыл белән карарга өйрәнгез. Әгәр машинагыз берәр жирдә терәлп калса, сез аны этәчәксез бит, юлда ташлап калдырмайчаксыз! Монда да шулай.

Тырышыгыз – гаилә коруда бер-берегезгә ярдәм итегез. Бердәм фикерләү булырга тиеш. «Икәү бер бөтенгә әверелсен...» – диелә Библиядә.

Эти-әниемнең озын тормыш тарихы һәрвакыт күз алдымда тора. Мәхәббәт белән мөлдәрәп торган тормыш тарихы. Мин – гаиләдә бишенче бала. Зур абыйем Николайның өйләнгән чагы хәтеремдә. Башта әйбәт кенә яшәделәр. Аннары хатыны белән ике арада көйсезлекләр

килеп чыга башлады. Аерылырга жыенды. Әни аңа киңәшләрен бирде: «Син нәрсә, Коля, акылдан яздыңмы әллә? Кара, сиңең Шураң нинди матур, эш сөючән, әйбәт. Сине ничек ярата, балаларны, безгә карата ихтирамлы. Аннан яхшыракны табармын дип уйлыйсыңмы? Син бит чиркәүдә никахлашкан, Аллаһка ант биргән, аерылырга ярамый сезгә». Абыемнарның гаиләсендәге киеренкелек үтте. Аерылмадылар. Ә бергә яшәүләренә 35 еллык юбилеен билгеләп үткәндә, Николай: «Миңа менә дигән хатын эләкте. 35 ел яратышып, иминлектә яшәдек. Ул – доньядагы иң яхшы хатын-кыз!» – диде. Аларга әнибездә булышты, дип уйлыйм. Яшьләренә янәшәсендә кыенлыкларны жиңәргә булыша алырдай якин кешеләрнең булуы зур әһәмияткә ия.

Тагын шундый вакыйга гомерлеккә хәтеремдә калды. Әти, аңа 80 яшькә якин иде инде, машина астына эләгеп, аягын сындырды. Һәм мин гажәеп күренешкә тап булдым: әни әтинең караваты янына тезләнгән дә, кечкенә баланы юаткан кебек, башыннан сыйпый, битеннән үбә, ә үзе: «Андрюшечка, авыртамы? Йә, түз инде, түз, бәгърем...» – дип кабатлый.

Минем эти-әнием 65 ел бергә яшәде. Ачлыкны да, гражданнар сугышын да, Бөек Ватан сугышын да кичереп, әсирлек аша да үтеп, берберсенә мәхәббәтләрен югалтмадылар алар. Апостол Павел сүзләре белән әйткәндә, **мәхәббәт «озак түзә» һәм «шәфкатлелек кыла».**

– Яшьләренә янәшәсендә кыенлыкларны жиңәргә булыша алырдай якин кешеләрнең булуы зур әһәмияткә ия.

– Мәхәббәткә импульсны
Халикь бирә, аннан соң ир
белән хатын аны саклау өчен
зур көч куярга тиеш.

Татарстанның Баш раввины Ицхак Горелик һәм аның хатыны Ханна гаиләсендә 9 бала үсә. Күп балалы гаилә булдыру – ир белән хатынның икесендә дә күп буыннардан килгән традиция. Ә аларда аерылышулар булгалаганмы дигән сорауга ребе Ицхак: «Юк. Зәбур кануннары белән яшәүчеләр арасында бу бик сирәк күренеш», – дип җавап кайтара.

ИЦХАК ГОРЕЛИК: «МӘХӘББӘТ УЛ – БЕРДӘМ ХЕЗМӘТ»

«Якыныңны үзегне яраткан кебек ярат» дигән Зәбур кануны ир белән хатынга бәхетле тормыш гарантияли. Шулай яратырга өйрәнеп буламы икән? «Шушылай эшлә!» – дип боерырга мөмкин. Һәм кеше шулай эшләргә дә мөмкин. «Шушылай хис ит!» – дигәнне үтәп булмый. Ә канун боера: «Якыныңны ярат!» Зәбурда Аллаһыга мәхәббәт турында да канун бар, гәрчә безнең Аны күргәнебез булмаса да. Бу катлаулы бурычларны ничек хал итәргә соң? Моңа акыл ияләр җавап бирә.

Алар гап-гади кагыйдәләренә үтәргә өйрәтә. Аллаһыга мәхәббәттән башлыйм. Иртән уянгандыңмы – сиңа бүләк иткән көне өчен Аңа рәхмәт әйт. Ашарга утырдыңмы – ризык өчен рәхмәт әйт. Көн дәвамында догалар белән мөрәҗҗәгать итеп, Аның турында уйла, аны янәшәңдә той. Сиңа диеп булдырылган искиткеч дөнья өчен рәхмәт әйт. Шушы кагыйдәләренә көн саен үтсәң, Иҗатчыны (Халикны) ярата башлыйсың. Шул ук рәвештә – истә тотып, тоеп, рәхмәт әйтәп – ир-хатын мөнәсәбәтләрен дә корып була.

Муса Аллаһы белән җәмәгәт төзегәч, Аллаһы аңа гыйбадәт сарае салырга кушкан. Аны төзү буенча Мусага кулланма бирелгән. Барысы да дәрәҗәләрнең билгесен булып, гыйбадәтханәнең корбан килерү урынына изге ут төшкән. Аллаһы ут бүләк иткән, ә аны саклау кешеләргә тапшырылган. **Мәхәббәткә импульсны Халик бирә, аннан соң ир белән хатын аны саклау өчен зур көч куярга тиеш.** Һәм бу хезмәтнең нәтиҗәсе уртак мәхәббәт булып.

Гыйбадәт сараен төзү буенча кулланманың охшаш күчмәләре бар. Ул иң кечкенә деталләренә кадәр җентекләп язылган. Егет белән кыз, импульс алганда, шуны ачыкларга

тиеш – «үз сарайларын» – гаиләне кору мөмкин булырмы. Барысын да иң вак-деталләргә кадәр тикшерергә кирәк. Тормыш кагыйдәләре туры килмә, максатлары уртакмы? Уртак юлга чыгу мөмкинме?

Зәбур ирне шул турыда кисәтә: **Аллаһы ул рәнҗетелгән хатынның күз яшьләренә бик тиз игътибар итә.** Хатынның үзгә караганда яхшырак киендерергә кирәк. Хатынның синнән куркырлык булмасын. Зәбурда хатын иренә карата дулкынлану тоеп торырга тиеш, диелә. Бу хисне сүзләп белән ничек тасвирларга? Мин белмим. Динле хатыннарының ирләре янында үзен ничек тотуларын күрергә кирәк. Алар ниндидер аерым сүзләрдә өйтимиләр, аерым хәрәкәтләрдә ясамыйлар юкса, ләкин ниндидер күзгә күренмәс юл белән дөньяга һәм әйләнә-тирәдәге кешеләргә ирләренә карата булган тирән ихтирамны җиткерәләр.

Тормышның Зәбурда язылган тагын бер мөһим һәм мәхәббәтне саклый торган кагыйдәсе – шабат. Ир белән хатын ачуланышкан, бер-берсенә үпкәләгән, ди – кешеләр фәрештә түгел, төрлесе була. Әмма һәр жомгада алар өстәлгә ак ашъяулык җаяргә, тәмле ризык әзерләргә, шәмнәр кабызырга һәм балалары белән бергәләп табын корып утырырга тиеш. Анда бергәләп шабат әңгәмәләре алып барырга, шабат җырлары җырларга кирәк. Янып торган шәм утлары, гаилә белән бергә Аллаһы белән аралашып (шабат әңгәмәләре һәм шабат җырлары нәкъ шуны күздә тотса да) беренче импульсны, беренче утны сакларга булыша. Ә шәмнәрнең саны гаилә әгъзалары санынча була – балалар күбрәк булган саен яктылык, жылылык, шәфкатьлелек һәм мәхәббәт тө шуның кадәр күбрәк.

ТАТАРСТАНДА
ЯРАТАБЫЗ –

«ТАТАРСТАН»НЫ
УКЫЙБЫЗ!

СУАРНЫ САГЫНУ

Күптән түгел Интернет киңлекләрендә «Битва за Мён Рян» фильмына тап булдым. Фильм 1597 елда Япония һәм Корея арасында булган Мён Рян жирлегә өчен канкойгыч бәрелеш хакында. Әйтергә кирәк, ышандырырлык, дулкынландырырлык итеп төшерелгән. Юк, сүзне татар киносы ягына борырга ниятләмим. Хикмәт – тарихка мөнәсәбәттә.

Автор:
Альберт Шакиров

Төп эчтәлегә өч жөмлөгә сыеп бетүенә карамастан, фильм үз тарихында булган вакыйгаларга соклану, горурлану хисләре белән сугарылган. Алай гына да түгел, жыйланган керемгә һәм фильمنىң рейтингына күз салсак, бу горурлык хисен тамашачылар да бик теләп уртаклашуын күрербез.

1597 ел. Мён Рян. 1552 ел. Казан. Вакыт аралыгы якин булса да, бу вакыйгаларның халык өчен бүгенгә кайтавазлары бик нык аерыла, минемчә. Казан өчен сугышны, йә булмаса, Биләрне яулап алуны, Болгарны яндыруны без мәктәп дәрәслекләрендә сурәтләнгәнчә кабул итеп, гомумиләштереп кенә күз алдына китерәбез сыман. Сәбәбе гади – кызыксынмыйбыз.

ИДЕЛ БУЕ БОЛГАР ДӘҮЛӘТЕ ФЕДЕРАЦИЯСЕ

Гарәп сәяхәтчеләре «дөньяда мөселманнар яши торган иң төньяк ил» дип санаган Идел бую Болгар дәүләтен белмәүчеләр юктыр. Ишетеп кенә булса да... Болгар дәүләте чоры – соңгы 1000 ел эчендә татар халкы, аның дәүләтчеләге үсешен күрсәтүче иң мөһим вакыт аралыкларының берсе.

Тарих фәнендә Идел бую Болгар федерациясе дигән атама юк, әлбәттә. Ләкин, төптәнрәк уйлап карасак, Идел бую Болгар дәүләтен, дөрестән дә, билгеле бер дәрәжәдә мөстәкыйльлеге булган аерым үзәкләр төшкел иткән булып чыга. Ягъни дәүләт бер хан һәм башкала сүзе белән генә яшәмәгән. Болгар дәүләтендә эчкә һәм тышкы сәясәт юнәлешен билгеләүдә күпсанлы үзәкләр катнашкан. Һәрберсенң үз башкаласы, үз кенәзе һәм үз халкы. Юкка гына Идел-Чулман буйларына болгар кабиләләре күченеп килгән, дип сөйләшмибез. Урта язмашлы, тугандаш, бердәм халык булуларына карамастан, болгарларны бер генә төрле төркем дип һич атап булмый. Алар арасында кимендә өч төркем барлыгын гарәп сәяхәтчеләре дә ассызыклай. Кайбер чыганакларда аерым кабиләләрнең исемнәрен, мәсәлән, болгарлар, биләрләр, суарлар дип тә бирәләр. Димәк, Болгар дәүләтенң ин эре, аһәмиятле өч шәһәрнең атамасы кабилә исемнән килеп чыккан. Моннан тыш, күпләргә билгеле Ашлы, Жүкәтау кебек шәһәрләр шулай ук аерым кенәзлекләрнең үзәге буларак

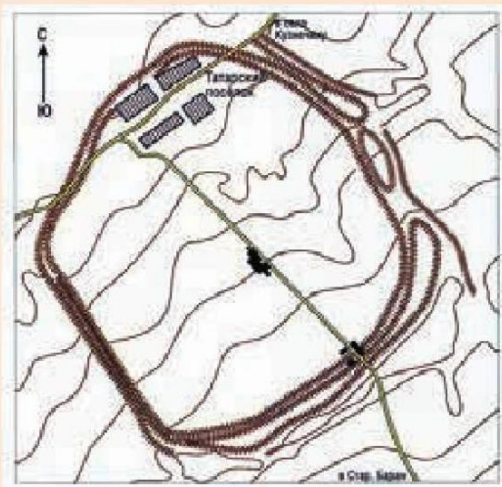
күзаллана. Әлеге фикерләргә археологик табылдыклар да раслый: һәрбер шәһәрдә диярлек гомумболгар традицияләреннән үзгә балчык савыт-саба, бизәнү әйберләре табылган.

Шуңа да карамастан, эре шәһәрләр бер-берсеннән читләшмичә, ат белән юлга чыксаң, 2-4 көн эчендә барып житәрлек ераклыкта урнашканнар. Кабиләләрнең бердәмлеге, яңа жирләргә күченеп утырганнан башлап, күмәк үсеш булчак дәүләтнең ныклығын алдан билгели. Кенәзлекләрнең башкалалары бер яктан үз жирләрен сакласа, икенче яктан аларның һәрберсе Болгар дәүләте кысаларында йә чик бую форты, йә елга кичүләрен саклаучы кирмән буларак та хезмәт итә. Алга таба болгар ханының вәкаләтләре киңәеп, әлеге үзәкләрнең мөстәкыйльлеге бер аз кысыла, билгеле, ләкин бу адым да дәүләтне тагын да ныгыту өчен башкарыла.

300 СУАРЛЫ...

2007 елда дөнья күргән «300 спартанлы» фильмы бөтен дөньяга билгеле булган сугыш хакында, дөрестәгә, әлеге сугыш пәһлеваннары турында сөйли. Кечкенәдән сугыш осталыгына өйрәтелгән, кырыс шартларда тәрбияләнгән 300 Спарта сугышчысы берничә көн давамында миллионлаган фарсы армиясенә каршы тора. Горурланып карарлык. Берсеннән-берсе таза, озын буйлы, курку белмәс сугышчылар дошманны уңга-сулга кыра. Күз алдына китереп карагыз: нәкъ шундый сугышчылар Болгар бабаларыбыз арасында да булган. Әлеге кабиләне суарлар (савирлар, суазлар) дип йөрткәннәр.

Суарлар – болгарларның тугандаш кабиләләре. VII-VIII гасырларда безнең якларга күченүчеләр арасында иң оста хәрби стратеглар, сугышчылар, хәрби инженерлар суарлар була. Заманында суарлар Хәзәр каганлыгы оешуда, гомумән, Каспий бую, Кавказ жирләре торышында зур роль уйнаган кабиләләр була. Аларның Рим императорлары, Иран шаһлары белән уңай мөнәсәбәтләрдә булганлыгы да телгә алына. Ялланган суар гаскәрләренң фарсы-византия сугышларында катнашканлыгы билгеле. Кыскасы, әлеге төркем хәрби өлкәне үзенең яшәү рәвешенә, тәрбия нигезенә, мәдәниятенә әверелдергән.

Суар шәһәрчеләге план-схемасы

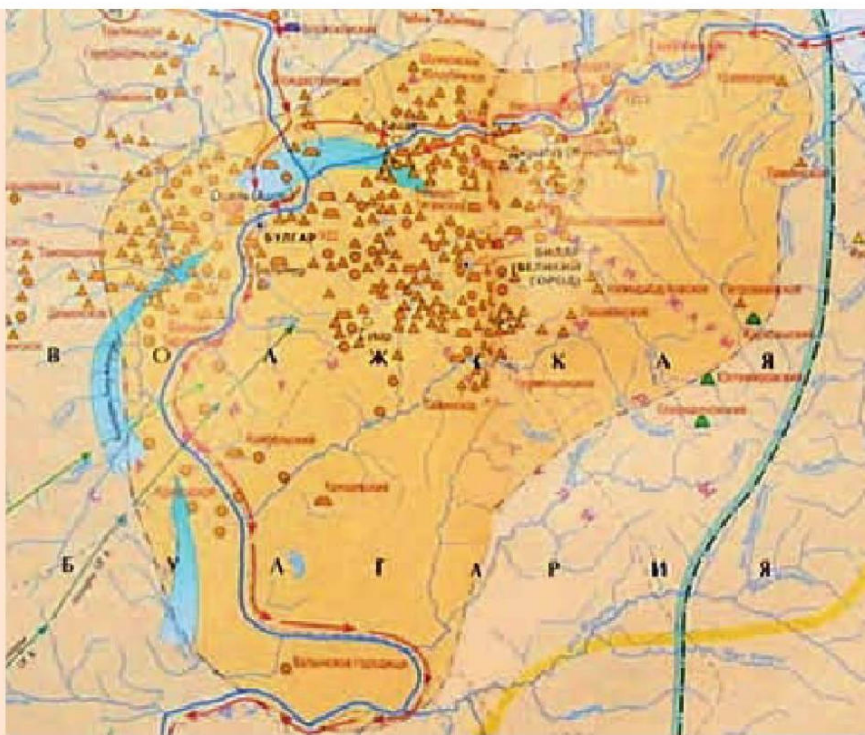
Чыганаclar суарларны караңгы төнле, толымга үрелгән озын кара чәчле итеп тасвирлый. Көндәлек тормышта озын ак күлмәк кигәннәре искәртелә. Хәрби осталыкларына килгәндә, ялан кырга чыгып сугышу гына түгел, ә хәрби ныгымталар, кирмәннәр төзүдә дә аларга тиңнәр булмый. Сүз дә юк, ныгымталарны төзү тәртибен белгән суарлар, дошман кирмәннәренә һөжүм ясау ысулларын да камил белгәннәр һәм шунлыктан сугышчылар буларак бик югары бәяләнгәннәр.

Идел бие Болгар дәүләте төзелүдә әлеге кабилә беренче еллардан ук мөһим роль уйный. Моңың беренче сәбәбе суарлар халык саны буенча богарлардан кала икенче урында булуда, ягъни әлеге кабилә булчак дәүләтнең үзәген тәшкил итә һәм алга таба, төрле карарлар кабул иткән вакытта, суарларның фикеренә колак салмыйча эш итү мөмкин хәл булмый. Икенчедән, әлеге дә баягы төзелеш буенча осталык, сугыш осталыгы яна дәүләтнең иминлеген тәмин итүдә хәлиткеч сыйфатлар булып чыга. Моңың ачык мисалы – суарларның үз Суар шәһәре калдыклары.

ШӘМ СУАР

ТРның Спас районы җирлегендә, Кузнечиха авылынан 4 км ераклыкта, Сухая Утка елгасының суляк ярында бүгенге көнгә кадәр сакланып калган Суар шәһәре эзләре бар. Күзгә күренеп торган бина диварлары, нигезләре булмаса да, заманында гөрләп торган шәһәрне әйләндереп алган ныгымталар бүген дә таң калырлык.

Саклану корылмалары белән бергә Суарның мәйданы 90 га мәйдан тәшкил итә. Шәһәрне саклаган ике рәт жир валы һәм ерганакларның озынлыгы – 4,5 км. Хәрби яктан караганда, Суарның урнашу урыны бик уңайсыз кебек: биредә табигый биек таулар да, текә ярлар да юк. Барысын да шәһәр халкы үз куллары белән күтәргән. Диварларны саклау жинелрәк булсын өчен, алар туры сызык буенча түгел, ә «сынган», бер урында тышка ук чыгып торган, икенче урында тар ара хасил итеп эчкә кергән уемтылы формада. Әлеге «тырпа-еп» торган почмакларга авыр сөңгеләр, уклар белән коралланган сак урнаштырылган. Аерым урыннарда саклану манараларының да булганлыгы билгеле. Болай

Суарның идарәчеләре буларак Талиб ибн-Әхмәт һәм Мөзмин ибн-Әхмәт исемнәре сакланып калган. 970нче елларга кадәр әлеге исемнәр аерым суар акчаларында чүкәп чыгарылган, ягъни, нигез салынганнан башлап, 150-200 ел давамында Суар тулысы белән мөстәкыйль эмирлек буларак яши. Суар акчаларын Россиянең Тверь, Псков, Рязань кебек шәһәрләрендә һәм хәтта Даниядә дә табалар. X гасырда ислам дине кабул итү, Болгар дәүләте ныгытылу вакытында гына суарлар Болгар ханы әмерләренә буйсына башлыйлар.

эшләгәндә, шәһәргә һөжүм итүчеләргә ук атып кына да озак вакыт каршылык күрсәтергә мөмкин булган. Әлеге почмак-манараларны хәзерге дзотлар белән чагыштырып карарга мөмкин. Алар арасында атып, ук яки сөңге тидереп булмаган бер генә сантиметр жир дә калмый.

Хәер, Суарның саклану корылмаларын дошман гаскәре күзләре белән карап чыксак, күпкә аңлаешлырак булыр. 1236 ел. Идел бие Болгар дәүләтенә зур яу белән Батый хан гаскәрләре килә. Болгар, Биләргә җиткәнче, аның юлында иң әһәмиятле үзәкләрнең берсе – Суар тора. Төрле исәпләүләр буенча, шәһәрдә якынча 10 000 сугышчы булган. Сугыш вакыты икәнлеген исәпкә алып, якын-тирә жирлекләрдән китертелгән өстәмә көчләр белән бу санны 25 000 гә кадәр күтәрик, ди. Суарга кадәр дә күп кенә жирләренә басып алып, көч тулап килгән Батый хан гаскәрендә исә тарихчылар 300 меңнән алып, 500 меңгә кадәр сугышчы булган, дип исәпли. Әйтергә кирәк, монгол сугышчылары да төшөп калганнарда түгел. Алар инде Чыңгыз хан заманынан туктаусыз сугышлар алып барып, нинди генә шәһәрләренә юк итмәгән, кирмәннәренә

камап торуда нинди генә тәжрибә тупламаган... Суарда чын мәгънәсендә ике яктан да бөек хәрби көчләр очраша.

БУ ШӘҺӘРНЕ ИСӘН КАЛДЫРЫРГА ЯРАМЫЙ...

Батый гаскәрләре Болгар дәүләте чикләренә бәрәп кәргән көннән башлап, Суар халкы һөжүмгә әзерләнгән. Дошманның кайдан киләчәге, шәһәргә нинди юллар белән һөжүм итәчәге исәпләнә, авыл халкы кирмәндиварларына жыеп кертелә, озак камалышка житәрлек азык-төлек, су, корал запаслары туплана. Корал белән беррәттән, Суар тимерчеләре зур булмаган, дәрәсән генә әйткәндә, сәер тимер чәнечкеләр дә әзерлиләр. Иртәнгә якта суарлыларның алдынгы отряды шәһәрдән читкәрәк чыгып, сазлыклы жирдән кияң тасма булып узган такыр юлга шул чәнечкеләргә сибәләр. Болар өстенә агач ботаклары һәм, күз буяу өчен, саклану сызыгы рәвешенә китереп, агач көүсәләре дә ыргыталар.

Хәлиткеч көн тиз килеп житә. Батый гаскәрләре Суарга житкәндә әлегә төзелеп бетә алмаган саклану сызыгын күрәп тагын да рухланалар – димәк, шәһәр яуга әзер түгел. Йөгәннәргә бушатып, атларын юырып килүче дошманның бәхете озакка бармый шул. Агачлар өстенә кәргән беренче төркемнәргә атлары кинәт

Суар халкы укымышлы булган. Тарихи чыганаclarга Суарның ике галиме исеме кереп калган.

1.Әбел-Ғаля Хәмид бине Идрис әл-Болгари, XII гасыр шәхесе, Суарда туган. Фәлсәфә, дин гыйлеме буенча берничә китап авторы. Укучылары аны Шәрыкның иң күренекле галиме, «барлык имамнарның шәехе» дип олылап йөрткәннәр. Бик укымышлы, үзенең чордашлары булган күп галимнәргә хезмәтләрен укучыларына яттан сөйли торган булган. Укучылары арасында иң билгелесе – Сөләйман әл-Суари.

2.Сөләйман бине Дауд Саксини-Суари, галим, язучы, дин белгече. Суар шәһәрәндә туган, шулай ук XII гасырда яшәгән шәхес. Күпчелек вакытын Саксин шәһәрәндә уздырган, шунда ук мәдрәсәдә белем алган. Үзенең хезмәтләрен укытучысы Хәмид бине Идрис әл-Болгари истәлегенә багышлаган.

кешнәп-уйнаклап жайдакларын жиргә ташлый. Берни аңламаган гаскәр юлын дәвам итә һәм... атсыз кала тора. Тояклары житди яраланган атлар, жирдә аунаучы сугышчылар бер юлга килеп кысылган гаскәргә тезелү тәртибен боза. Кемдер кире борыла, кемдер, бу хәтәр урынны әйләнеп узмакчы булып, сазлыкка бата... Өстәвенә, шул мал Суар ягыннан килүче берничә төркем жайдаклар да күренә. Дошман кире чигенә. Шулай итеп бу көн Суар фәйдасына тәмамлана.

Икенче көнне дошман шәһәр ныгытмаларына килеп житеп, хәлиткеч сугыш башлана. Батый гаскәренә ук яңгыры томырыла. Калканнар белән капланган жайдагы да, жәяүле сугышчысы да, каршындагы меңәрләгән тоткынны алга куып, тере дивар артына качып, шәһәргә якынлаша. Алда – имән казыклардан корылган биек койма. Коралсыз тоткыннарны изеп-куалап ул аударыла. Халык тирән ерганактагы су-балчык боткасына чума, ерганактагы казыкларда эленеп кала. Мәетләр өстеннән яңа гәүдәләр, алар артыннан сугышчылар жир валына үрмәли. Шәһәр диварларыннан туктаусыз ук, сөңге оча... Кулында сугыш түгел, эш коралы да булмаган тере мәетләр ныгытылган валларны куллары белән актарып жимерергә тырышалар, алар өстеннән сугышчылар диварга үрмәли. Дивар дигәннең – 5х5 метрлы, эченә таш, балчык туты-

Суарда табылган көмеш дирһем

Йөзекләр (көмеш, сердолик)

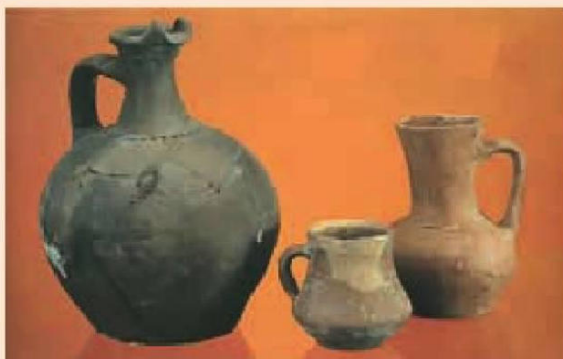
рылган бура-ныгытма. Ярты көн дигәндә, беренче саклану сызыгы кичелә, икенчесе алдыннан кабат ергана, кабат казыклар, кабат биек дивар. Әле тегендә, әле монда икенче валга менәргә өзөр торучы сугышчылар күренә, тик алар әле аз, тупланмаган, жыелмаган. Житмәсә, дивар өстеннән ташы, угы, сөңгесе туктаусыз очып, һөжүмне дәвам итәргә комачаулай.

Дошман укчылары да тик ятмый, әлбәттә. Алар аткан яндыргыч уклардан шәһәр эчендә берничә жирдә янгын башланып китә, сакланучылар жайлап чигенә, илбасарлар дивардан эчкә үрмәли. Канкойгыч бәрелештән соң, монгол сугышчылары, ниһаять, эчкә узып, капканы ачып жибәрәләр. Сугыш шәһәр урамнарына күчә. Әле анда да суарлылар, тар урамнарны файдаланып, чигенә-чигенә, бик озак вакыт каршылык күрсәтәләр.

Суар җирлеген тарихи әдәбиятка кертәп җибәрүче, аны өйрәнүгә нигез салучылар булып Шиһабетдин Мәрҗани һәм Гайнетдин Әхмәров торалар. Шиһабетдин хәзрәт «Мөстәфадел-әхбар фи әхвали Казан вә Болгар» хезмәтендә Суарның төгәл урынын язып чыкса, беренче татар археологы Гайнетдин Әхмәров, Суарга барып, халыктан сораштырып, шәһәрлектән табылдыклар җыеп кайта. Бу турыда ул Казан университетында чыгыш ясап, Суарга кагылышлы бәхәсләргә нокта куя, фәнни эзләнүләргә башлап җибәрә.

Әлеге яу Суар шәһәрән тулысы белән юк итә. Ике катлы таш бай йортлары да, кайчандыр пыялага кадәр житештергән һөнәрче алачыклары да, зур булмаган бураларны жиргә казып утыртып төзегән йортлар да, ашлык базлары да бушап кала. Ярминкәләр гөрләгән Үзәк мәйданда гасырларга барган тынлык урнаша, шәһәрнең Жәмигъ мәчете дә шул көннән башлап бүтән азанга дәшми. Мондый нык, сугышчан шәһәрне берничек тә исән калдырырга ярамаган дошманга. Болай да күпме кан түгеп алынган ныгытмаларга баш күтәрүчеләр менсә – Алла сакласын!

Суар яшәүдән туктый, әмма бабаларыбызның батырлыгы, даны, мирасы бездә – оланнарда – «бер горурлык хисе» рәвешендә генә яшәсә дә, аларның рухлары тыныч булып, дип өметләнәм.

Суар табылдыклары

КОНДРАТ МАКСИМОВНЫҢ КЫШКЫ ЫЗБАСЫ

Казанның Профсоюзлар урамындагы антиквариат салонына кергән саен, борынгы әйберләрнең алтынсу һәм караңгы лак яктысында мин әлеге кышкы табигать күренешенә игътибар итә идем. Өтеп ала торган чатнама суык төн зәңгәрлегендә кышкы урман итәгендәге бер йорт тәрәзәсеннән жылы ут бөркелә.

Автор:
Гадел Хәеров

Күнелдән генә өй эчендәге сурәтне төшереп бетерәм. Менә хужа кеше өйгә кайтып керә дә, киез итекләренә ябышкан карны кагып, мичкә ягып жибәрә. Ялкын телләренә карап, үз уйларына чумып утыра. Мин аны сакалына чал төшкән арык кына бер карт итеп күзаллыым, әллә умартачы, әллә урманчы шунда. Касадән үлән чәе йоткалый. Мин тәрәзә паяласындагы бизәкне тыным белән эртеп ясаган түгәрәк тишәктән аны шулай итеп күрәм. Коллекцияләр туплаучы Кирилл Пономарев миңа картина авторының кем икәнән әйткәч һәм Казан рәссамы Юрий Ананьев төшергән портретны күрсәткәч, «Аһ!» иттем – кыегына кадәр кар көрте күмеп киткән өй эчендә нәкъ «минем карт».

– Казанда Кондрат Максимов исемле рәссам яшәгән, – дип таныштыра башлады мине Кирилл Николаевич. – Картлык көнендә дә рәсем төшергән, үлгәндә дә кулында пумала булган, имеш. Аның картиналары безнең чиновникларның күңеленә хуш килгән. Беренчедән, аңлаешлы булганга. Модернизм түгел бу. Менә йөзьяшар наратлар, Каманың текә яры яки күзләренә иркәли торган натормортлар: аларда, әйтерсеңлә, чып-чын каен җиләге, виноград, кыяр яки чәчәкләр. Максимов – реалист, коммунизм төзүчеләрнең хезмәтенә дан җырлаганда, ул хәтта соцреалистка да әйләнеп китә.

«Халыкка хезмәт итүчеләр»гә нәкъ менә шунысы ошый да инде. Хөрмәтле юбилярга бүләк кирәк икән, яисә грамота янына кыйммәтле бүләк өстисе булса, сәнгать салоныннан Максимовның пейзажын яки натормортын сатып алалар. Аның эшләре шушы көнгә кадәр 2нче республика клиник хастаханәсендә эленеп тора. Баскычта – музей диварларына лаек булырдай «Бурелом» картинасы, ашханәдә – ниндидер урман күренеше. Кондрат – туган як табигате җырчысы, республика урманнарын натурадан яза торган була ул. Табигать күренешләрен менә дигән итеп төшерүче оста.

Әйтергә кирәк, ул әлеге вакытта, Бакый Урманчедан кала, совет чорында иҗат иткән иң кыйммәтле Казан рәссамы исәпләнә. Шунысы кызганыч, бүген Максимов күбрәк сәнгать белгечләре һәм коллекция туплаучылар арасындагына билгеле, халык аның исемен оныткан инде...

УРМАНГА – ТАБИГАТЬ БЕЛӘН ОЧРАШУГА

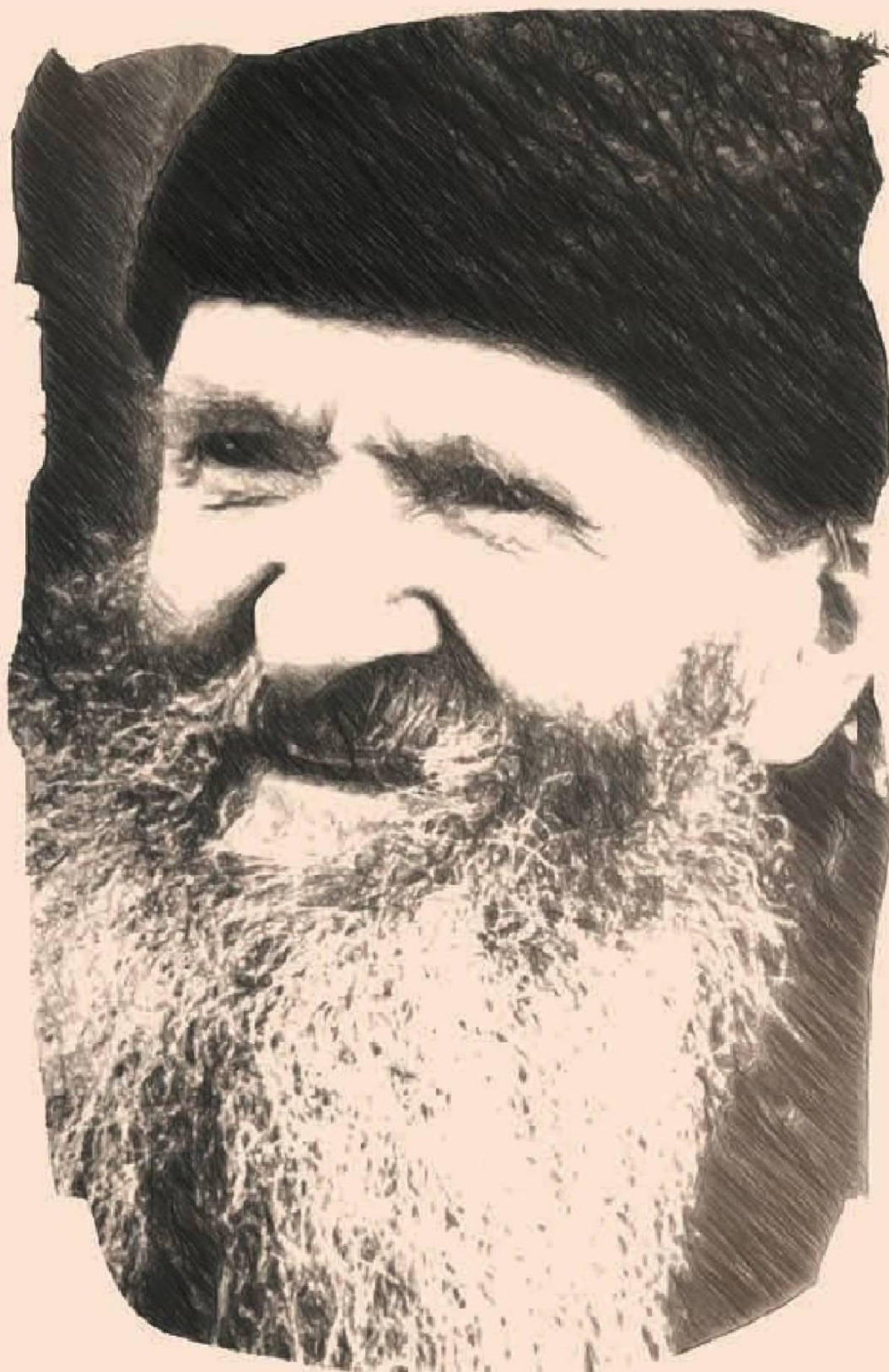
Таң беләнүгә, этюднигың ала да аркага элә торган биштәрәнә ипи-су салып, кырга яки ераккарак – урман аланына чыгып китә торган була рәссам. Төсә уңган иркән күлмәктән, ул үзе дә табигатьнең бер өлеше булып китә кебек. Сакалы карт бабай, сакалы буйлап камкалар һәм кырмыскалар йөри.

«Мин табигать-ананың үзеннән күбрәк өйрәнәм, – ди рәссам. – Урман буйлап барасың, яфрактарны, агач кәүсәләрен, үләннәрне жентекләп күзәтсәң, яңадан-яңа ачышлар ясыясың. Ә аннан кинәт сихерләнгән кебек туктап каласың: каршыңда чишмә челтери, аның өстенә ап-ак булып шау чәчәктәге шомырт ботагы иелгән. Бәйрәм! Күк гөмбәзе ачылып китеп, Күк патшалыгы күренгәндәй була! Бу мизгелне югалтмасаң, ашыгырга кирәк, кулыңа пумала ал да эшлө генә. Аны кулдан ычкындырырга ярамый. Шулай да була: икенче көнне шул ук урынга килсәң, ә бәйрәм узган инде: әллә якты-

лык дәрәс төшми, әллә күңел халәте башка. Табигать буюларын ничек кенә күчерергә тырышма – картина тумый инде. Күңеленә салып язмасаң, табигать күренеше килеп чыкмый. Беркетмәсе, күчермәсе бар, әмма ул берәүне дә дулкынландырмый, берәүне дә җылытмый. Табигать белән очрашуларга мин бары тик кәефем яхшы чакта, илһамым килгәндә генә барам».

Рәссамның өтисе, урман сатучы, конторадан каләмнәрнең каядыр юкка чыгуын абайлап ала. Аннан исәп-хисап ясап бара торган амбар кенәгәсендә чәчәкләр һәм җиләк-җимеш

«Кадерле Сергей Львович,
Мария Федоровна!
Мин һәм гаиләм Сезде
ихлас күңелдән Яңа ел
белән котлыйбыз! Яңа елда
бәхет, шатлык ташып
торсын, сәламәтлек
һәм зур уңышлар Сезгә!
Иң изге теләкләр,
Сезгә тирән хөрмәт белән,
Максимовлар».

**КОНДРАТ
ЕВДОКИМОВИЧ
МАКСИМОВ,**
ТАССРның
халык рәссамы.
1894 елда Вятка
губернасының
Шишкино
авылында дөньяга
килгән. 1914 елда
Казан сәнгать
мәктәбенә
укырга керә.
Имтиханнарны
уңышлы
тапшырып, рәсем
сәнгате бүлегенә
өчөнче курсына
кабул ителә.
Ләкин Кондрат
Евдокимовичка
аны тәмамларга
насып булмый –
Беренче
бөтендөнья
сугышы башлана.
Казанда яшәгән
һәм ижат иткән ул.
Әсәрләрендә туган
як табигатенә
дан җырлаган.
Аның иң яхшы
картиналары
ТР Сынлы
сәнгать музейе
тупланмасына
кергән.

«Кызым»
картинасы

сурәтләрән күрә. Сурәтләрнең төгәллегенә карап сокланса да, улының бу мавыгуын житди кабул итми. Кондрат Россия империясендә үсә торган алма сортларының барысы да кәргән «Алмалар атласы»ндагы картиналарның бөтенесен күчереп ясыи. Чәчәкләрне вазага утырта да тажларының кояш нурында ничек уйнавын күзәтә. Төрле рәссамнарның «Нива» журналында чыга торган картина репродукцияләрен озаклап карап утырырга ярата, якташы Иван Шишкинны аеруча якын итә. Үсмер чагында музейларга барып, аның картиналары каршында сәгәтләр бие әсәрләнеп басып тора.

Үзен Казанга сәнгать мәктәбенә укырга керергә жибәрергә әтисен көч-хәл белән күндерә. Тересе кул гына селти, шулай да улының, акылына килеп, әтисе эшен дәвам иттерәчегенә өметен өзми. Тик ул өмет акланмый, урман улы өчен яшәү мәгънәсенә әйләнә.

Беренче бөтендөнъя сугышы Кондратка укуын тәмамларга комачаулый. Аны сәламәтлеге аркасында фронтка алмыйлар. Ләкин сынлы сәнгатьне ташламый ул. Аны Петербургның Сәнгать академиясен тәмамлаган Михаил Гужавин күп нәрсәләргә өйрәтә. Жәйләрен Кондрат Максимов Идел буйларына, Кама аръягына этюдлар төшерергә килә торган була. Алар икәүләп урманны күп әйләнәләр – «матурлык эзиләр». Максимов башкала рәссамының эш алымнарын күзәтеп, бу тәҗрибәне мые-

гына чорнап бара. Техникага өйрәнә, кинәшләрен тыңлый. Рәссам буларак үсә, үз стилин булдыра!

ВАКЫТ ТАЛӘБЕНӘ ҖАВАП ИТЕП...

Урман, елга, чәчәкләр... – алар аерым бер чорга гына карамый, алар мәңгелек. Эмма рәссам үзе яшәгән чор кысаларына рамга урнаштырылган киндердәй береккән. Илдә социалистик төзелешнең жәелеп китүе рәссамны да урап уза алмый. Шушы вакытта язылган картиналарның исемнәре үзләре өчен үзе сөйли: «Сталинның Горидагы йорты», «Вагоннарда утын төяү», «Урман – яңа төзелешләргә», «Буровойда төнге смена», «Хатын-кызлар бригадасы тукранбаш жыя», «Икмәк – дәүләткә» һ.б. Ләкин сәнгать белгечләре әйтүенчә, «тематик картиналар Максимов ижатының иң көчле жанры түгел». Рәссам моны үзе дә аңлаган булса кирәк, күпмедер «адашып йөргәннән» соң, ул күңеленә якын натюрморт һәм пейзажларга әйләнеп кайта.

Бер әдәбият чиновнигының Михаил Пришвинны илдә сугыш барган вакытта бер мескен бөжәкнең үлән буйлап йөргәннән тасвиравы өчен гаепләгәнә искә төште. Ә Жинүдән соң, Александр Твардовский болай дип сөйләгән: снаряд төшеп туздырган бер окопта ул Пришвинның снаряд кыйпылчыгы теткәләгән китабын табып ала. Яралы сугышчыдан сораштырып, политрукның күчмә китапханәсе булуын белә. Ял иткән арада солдатлар китап укый торган булганнар. Бигрәк тә Пришвинны үз иткәннәр, чөнки аның әсәрләре сугышны оныттырып торган. Политрук Мәскәү яны сугышларында һәлак була, ә китаплар блиндажда яналар. Кемнәндер солдат янчыгында Пришвин китабы гына исән кала. Кәгазь бетеп, махорка калганда, пехота тәмәкенә яфракларга төрөп тарта, ә китапка тими. Аларга кирәк була ул.

ГАИЛӘЛЕ КЕШЕ

Рәссам бормалы Касаткин урамында яши, ул, Феодосеев урамын кисеп, Казансу ярына килеп чыга. Биредә һәрбер йортның үз кәефе бар. Тәрәзә төпләрендә мәчеләр кояш нурына коенып изрәп ята, яраннар сагыш бөркеп утыра. Кышларын өй кыякларынан бәллүр тамчы тама, жәй көннәрендә арткы ишегаллары яшелчә бакчаларына әйләнә. Яшеллек коймаларның урам ягына ук чыгып үсә.

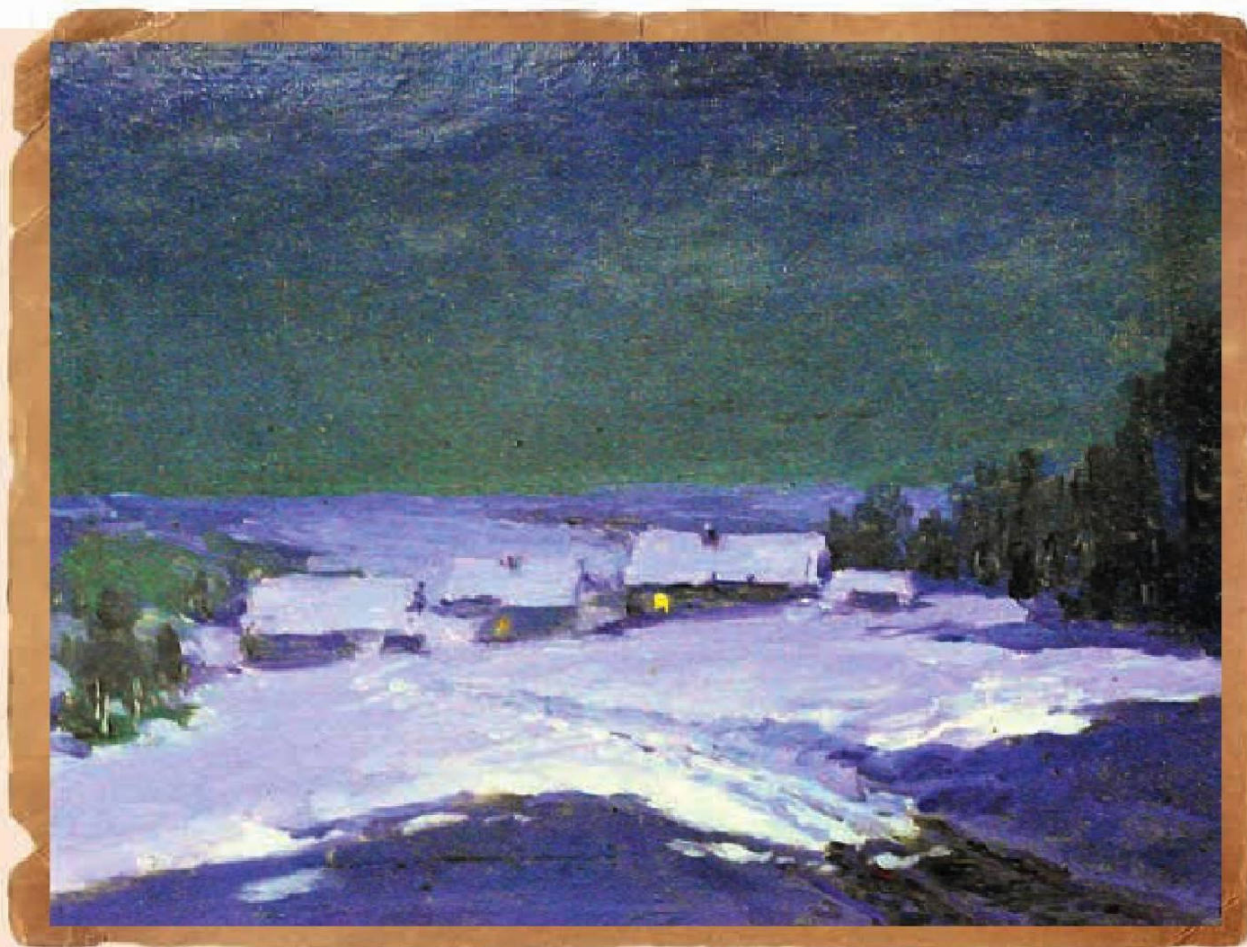
Кондрат Евдокимович беркайчан да хатыныннан аерым йерми. Бава суларга да бергә чыгалар, шифаханәгә дә бергә баралар. Хәтта этюдларга да хатынын чакыра торган була рәссам. Табигать – янәшәдә генә бит, «Рус Швейцариясе», алгарак – «немец»ларныкы. Хатыны агач төбенә утыра да китап укый, ә Кондрат Максимов үзенә ошаган табигать күренешен киндергә төшерә.

Шулай бервакыт ана төпчек кызы да иярә. Кыз хәзерге «Новаторлар» тимерьюл станциясеннән ерак түгел генә ага торган чишмәгә иелә дә үзенең чагылышына карап уйга тала. Максимов аны тиз генә күмер белән киндергә төшереп өлгөрә, ә остаханәсенә кайткач, кызына рус сарафаны кидереп, портретын майлы буяу белән язып куя. Әкияти картина туа.

Кондрат Евдокимович якыннарына һәм туганнарына бүләкләр ясарга ярата. Картонга майлы буяу белән зур булмаган пейзажлар төшерә дә артына гадәти откриткага язган кебек язып куя.

ТАМАШАЧЫЛАРЫНЫҢ ФИКЕРЕ – ХАТАЛЫ

50нче еллар ахырында рәссамның картиналары күпсанлы күргәзмәләрдә катнаша башлый. Аның ижатын сөючеләр даирәсе кинәйгәннән-кинәя бара. Фикерләр

«Ызба»
картинасы

язып калдыра торган дәфтәр тоташ сокланулардан гына тора: «Урман тере кебек, хәтта кошлар сайравы да ишелеп куя», «Сез – икенче Шишкин», «Афәрин, Максимов, сезнең пионнар чын кебек. Залга очып кәргән бал корты алдана язды!» һ.б.

Түгәлдән генә өзеп алып кәргән кыялар натюрмортын Кондрат Евдокимовичтан да остарак берәү дә яза алмаган. Хәтта голландлар да. Якташыбызның кыялары тере, сусыл, әле генә чыкларын койган кебек килеп чыккан киндердә. Аларның исе үк борынны ярып керә гүя. Кул үзеннән-үзе натюрмортка үрелә – төкле кыялар ымсындыра!

Ләкин бер кашык дегетне тәнкыйтьчеләр сала. Кондрат Максимовны үзешчәнлектә, һәвәскәрлектә, табигатьне артык бизәп күрсәтүдә гаеплиләр. «Тамашачы фикере – хаталы, ул аның зәвыгы юклыгы турында сөйли, алар бит лубоктан төшереп алынган тупас образларда төрбияләнган», – дип лаф ора бер күренекле тәнкыйтьче.

Максимов, тәнкыйтькә үпкәләмим, мыгым да селкенми, дип күпме генә ышандырырга тырышмасын, барыбер күңелгә тия бит ул. Төшенкелеккә бирелмәс өчен, ул янә дә шул табигатькә чыгып китә торган була. Этюднигын асып, урманга юл тотта. Кояш баегач кына күтәрәнке күңел белән кайтып керә. Күзләрендә – шатлык очкыннары, сакалы буяуга каткан, папкасыннан эскизлар тырпаеп тора, кулында кибеп өлгөрмәгән картина. Димәк,

көне бушка узмаган. Үтә алмастай чытырманлыкка да, исемсез инешкә дә дан җырлый алган бит ул!

РАИФА – УРМАН ЭНЖЕСЕ

Мәгълүм булганча, Раифа тыюлыгының бүгенге көндә гөрләп яшәве Кондрат Евдокимович исеме белән бәйле – заманында ул аны кисеп юкка чыгарудан саклап калган. Монастырь урманы өстендә балталар биешә башлауга, рәссам жәмәгәтьчелекне туган як табигатен сакларга өндәп чыга.

«Татарстан үзенең урман энжесеннән колак кага язды. Кешеләр йөзләргә еллар дәвамында бу матурлыкны саклап килгәннәр, сугыш вакытында да тимәгәннәр һәм аздан гына юк итми калдылар. Саклый алдык бит. Үзәбездән үзәбез саклап алып калдык, килчәк буын хакына!» – дип сөенә үз вакытында бу җиңүенә рәссам.

Раифа урманына рәссам этюдлар эзләп бара торган була: шунда таңны каршылай, кояшны озата. Үлән өстенә ятып, күңне күзәтә. Үзенең кышкы ызбасын да шушында эзләп тапкан, ахрысы...

Мегаполисның ыгы-зыгылы тормышыннан башканы күрмәгән тамашачы өчен ерып чыккысыз урман ешлыгында адашып калган бу ызба буй житмәслек хыял кебек – бара да бара ул анда, ләкин барып җитә алмый. Бу тын ызба – үз-үзенә таба торган урын, әйтерсез. Һәм шунда бик мөһим бер хакыйкәткә килергә мөмкин, көндәлек тормышта табып булмый торган хакыйкәткә.

КЕМНӘР САТЫЛА, КЕМНӘР УКЫЛА?

«Татарстан китап нәшрияты» директоры Илдар Сәгъдәтшин 2015 елда тулаем тиражы 400 мең данәдән артык булган 194 китап басылып чыгуы турында хәбәр итте. Ел дәвамында китап сатудан кергән керем 5%ка арткан, табыш алу динамикасы 10%ны тәшкил иткән, ә нәшрият складындагы сатылып бетмәгән китаплар 56%ка кимегән.

«Ә нинди китапларга ихтыяж зур соң?» – дип сорадым нәшрият директорыннан һәм хезмәткәрләреннән. Әйтүләренчә, балалар китапларына, бигрәк тә – рәсеме буягычлар, башваткыч, уеннар белән баetylганнарына. «Бармак уеннары»н бик теләп алалар, ди. Дәреслекләр, мәктәпләр өчен нәшер ителгән кулланмалар, аңлашыла ки, үз аудиториясенә жайга салынган юл белән барып ирешә. Истәлек-мемуарлар, татар тарихында зур урын тоткан шәхесләргә багышланган серияләр, һәртөрле альбомнар да үз интеллектуаль укучысын таба, диләр.

Нәшриятнең 3 кибете бар – кер дәрәжәләп сатып ал жаның теләгән китапны. Дәрес, башка еллардагы белән чагыштырганда, китапларның бәясе сизелерлек арткан. Әйтик, 2015 елда нәшер ителгән «Безнең Туфан» истәлек-хатирәләр жыйнтыгы 360 сум тора, проза китапларының бәясе 150-300 сум тирәсендә тирбәлә. Шигырь жыйнтыкларын 70-100 сумнан башлап сатып алып була. Болары – яңа чыкканнары. Ә складтагы продукцияне тарату юнәлешендә активлык артсын өчен бик тә үтемле юл уйлап тапканнар – китапларның бәясен шактый киметеп, акция рәвешендә сата башлаганнар. Әйтик, Хәсән Туфан томнары китап киштәдә тезелеп утырса да, томнарның хәзер унар сумнан сатылуын күргәч, тыйлып кала алмадым, бер 5-6 елдан соң аларны китапханәләрдә генә табып булчак бит.

Күзәтәм: укытучылар, нигездә, дәреслекләргә, язучыларның томнарын, истәлек-мемуарларны актара. Аларга бу чыганаclar эш өчен кирәк, аңлашыла. Мәктәп укучылары, студентлар да шул тирадәрәк бөтерелә, дәрес, алар матур әдәбият киштәләренә, бигрәк тә шигырь китапларына да күз йөртеп узгалый, журналлар актара. Өлкәнрәк яшәтгеләр, иң беренчә эш итеп, балалар китаплары белән тулы киштәләргә юл тоталар – күрсәң, оныкларны сөендерергә телиләр. Аларның сабыйлар өчен матур итеп бизәлгән басмаларны караштыруын, сайлавын күзәтеп тору күнелгә жылы индерде. Димәк, ничек кенә лаф орсак та, татар китабы сабыйлар кулына килеп керә әле. Яшәсән әбиләр, бу үрнәккә әниләргә дә күчәрсен иде алар!

Ә менә матур әдәбият белән хәлләр ничек? Шуң сорау белән кибет хезмәткәрләренә мөрәжәгат иттем. «Сатыла, шигырь китапларын студентлар алалар, прозага ихтыяж кимрәк, әмма аны да бөтенләй сатылмый, дип әйтәп булмый. «Ак чәчәкләр»не еш сорадылар быел», – диләр. Һәм, көтелгәнчә, «Татарстан китап нәшрияты»ның өч кибетендә дә: «Иң күп укыла һәм сатып алына торган проза китабы нинди?» – дип сорагач, «Зифа Кадырова китаплары», – дип җавап кайтардылар.

«ИНТЕЛЛЕКТУАЛКАЛАР ДА ГАП-ГАДИ ХАТЫН-КЫЗ БИТ»

Зифа Кадырова. «Синсез килгән язлар», 2015

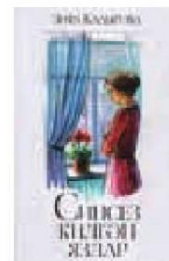
Китап нәшриятның үзәндә басылмаса да, «Татарстан китап нәшрияты» сату өчен аны үз кибетләренә урнаштыра. Парадокс, ләкин факт: бу китаплар нәшриятның үзәндә басылганнарына караганда тизрәк тарала.

«Зифа Кадырова профессиональ язучы исемен йөртәргә, Язучылар берлеге әгъзасы булырга лаек түгел», – дип никадәр генә кырт киссәләр дә, чынбарлыкны инкар итеп булмый: гомере бие төзү эшендә эшләр, хәзер лаеклы ялга чыккан ханымның китапларын укучы көтеп тора, бәяләре шактый «тешләнә» торган булуга да карамастан, ябырылып ала. «Мин үземне язучы дип санамыйм, бары тик үзем шәһити булган һәм башкаларга да житкерәсем килгән тарихларны, тормышны гына азам», – ди Зифа ханым. Бер әңгәмәсендә шулай ук популяр язучы Марат Кәбирев болай дигән иде: «Зифа Кадырова татар әдәбиятында үз «куыш»ын тапкан да шунда эшли. Ул укучысын яхшы белә. Классик булам, бөек булам, дип язмый, ә конкрет үз аудиториясенә йөз тотып яза. Көнбатышта язучылык эше нәкъ менә шундый конвейерга куелган да – һәр жанрның үз аудиториясе бар, һәр авторның – үз укучысы». Ә нәширләрнең – табыш алу линейкасы, дип тә өстисе килә бу урында.

Зифа Кадырованың әсәрләренә сәнгати яктан караганда, филолог буларак, үземдә дә скепсис бар. Әмма сүзне сәнгатилектән читкәрәк алып китеп, «Зифа Кадырова феномены» тирәсендәрәк алып барырга теләм. Әнием, татар теле һәм әдәбияты укытучысы буларак, гомере бие акны карадан аера белгән укучы булды, беркөн ул миңа шалтыратта: «Кызым, берәүдән тәүлек эчендә укыйм дип кенә алып торган идем, кибеттә булса, алып кайт әле», – ди. «Нәрсә белән шулай жәлеп итә син?» – дип сорыйм. «Һәммә кеше дә интеллектуаль тормыш белән яшәми бит, бу китапларда – тормыш йөген тартып баручы, гаилә, балалар, дөнья көтүнең бар якларын үзә аша чагылдыручы гадәти, ләкин көчле хатын-кызларның язмышы сүрәтләнгән. Анда теләсә кайсы хатын-кыз үзен таба ала, тормышында хыянәт, үлем кебек фажигалар килеп чыкканда, интеллектуалкалар да гадәти хатын-кыз һәм кеше генә булып кала бит», – диде ул миңа. Килешми булдыра алмадым. «Ә теле борчымыймы син?» – дим. «Борчий-борчуын, әмма шунысы да бар – детективларны, хатын-кыз романнарын русча укырга ияләшәп беткән татар укучысы барыбер дә үз телендә укый бит, димәк, авылында сөйләшәп үскән татар телендә», – булды җавабы. Уйлап куйдым: бәлки,

Автор:
Луиза Янсуар

бу феноменның тагын бер ягы шундадыр, колакка бәрәп торган авыл апайларының теле булуында?

Әсәрнең сюжеты гади, хәйләсез. Гомере буге заводта эшләгән Фирая, балалары үсеп житкәч, ире Газинур белән авылда йорт алып яши башлый. Йөрәк авырулы Газинур кинәт үлеп китәдә, аны жирләгәннән соң, Фираяга иренең хыянәтләре турында ишеттерәләр. Әсәрнең беренче битләрендә идеаль күренгән тормыш картинасы таркала, уала башлый. Баксаң, бөтен таныш-белешләре белгән, бер ул гына ир хакы дип яшәгән, бер ул гына дөм суык булган. Фирая иренең кырыгын кеше тел-теш тидермәстәй итеп уздырып жибәрә дө зиратка бүтән аяк басмый, Газинур рухына дога да укымый. Рәңжи үлгән иренә. Балалары, туганнары аны психотерапевтка яздыра. Шунда ул Алсуны очрата. «Ул хатын, һичшиксез, аннан яхшырак булырга тиеш иде, чөнки яхшыны начарга алыштырмыйлар, начарны яхшыга алыштыралар» – ир хакы, кайнана-кайната хакы, балалар хакы дип гомер иткән бу ике хатынны әнә шул гажизлек, өзгәләнү берләштерә.

Мондый сериалларны телевизордан атна буге карыйбыз, диючеләр булыр. Фон булып бара алар – аш бүлмәсендә әвэрә килгәндә, өй жыештырганда... Әмма әсәр белән әлегә дө баягы сериалларны берләштерүче уртак як бар – заман «кисемтәсе»: алардагы хатын-кызлар көчле булырга, дөнья тотарга мәжбүр. Никадәр булдыкты булса, шулкадәр ныграк тешен кысып, ызбадагы чүп-чарны урамга чыгармый яши бу хатыннар. Аларны шулай тәрбияләгәннәр. Яхшымы-яманмы, әмма безнең чынбарлык бу. Ә яңа үсеп килгән буында егетләр тагын да инфантильрәк. Димәк, аң катлавының акыл контроленә буйсынмаган өлеше Зифа Кадыйрова китапларындагы ситуацияне сканлыг да үз тормышына проекцияли? Ә бит сәнгати осталыктан төм табуны максаты итмәгән гадәти укучыга шул бик житә.

Борынгыдан килгән табигый балансны, гаилә институтының югалган матур традицияләрен кайтарырга омтылышны да тойдым мин Зифа Кадыйрова китабын укыганда. Авторның житкерәсе килгән фикере ачык аңлашыла: тормышны көчле рухлы, сүзен кистереп әйтә, эшен умырып эшли белә торган ир-егетләр алып барырга, ә аларның «муены» булып зирәк, назлы хатын-кызлар торырга тиешле. Әмма ул сүрәтләгән ир-егетләрдә бу умуртка, ни кызганыч, юк инде. Һәм югалган Эдемны яңадан табар өчен, белмим, нинди хак түләрә кирәктер? Сорау ачык булып кала. Шунсың да әйтергә кирәк, ул Эдемны төннәрен Зифа ханым китапларына йотылып, янә дө шул хатын-кызлар эзли.

әкияткә элэгәсәң килсә...

Сөмбел Гаффарова. «Чыңга ашачак хыял», 2015

Балачагыңда «Алиса в Стране чудес» китабын укымыйча, күпсанлы экранизацияләрен карамиыча үскән бала, минемчә, юктыр. Кайберәүләр аңардан үсеп житкәч та аерыла алмый. Үзем дө – шундыйлардан. Минем баш очымнан әле хәзер дө пропеллерын зырылдатып Карлсон очып киткәли, аяк астымнан үләнне кыштырдатып Муми Тролльләр чабышып уза... Хәер, «Алиса»ны сабийлар өчен язылган әкият дип кенә уйласак, ялгышабыз. Ул инглиз математигы Һәм язучысы Чарльз Лютвидж Доджсон, псевдонимы бугенча Льюис Кэрролл, тарафыннан абсурд жанрында ижат ителгән иң шәп әдәби үрнәкләрнең берсе исәпләнә. Балалар әдәбияты үрнәкләренең түгел, игътибар итегез. Китап күпсанлы математик, лингвистик Һәм фәлсәфи аллюзияләр, башваткычлар белән шылап тулган.

Ә Льюис Кэрролл татарча ничек аңгырап иде икән – бу хакта уйлап караганыгыз юкмы? Сөзен, бәлки, юктыр, ә менә Сөмбел бу хакта еллар буге уйланган, минемчә. «Алиса в Стране чудес»ның теленнән төшми торган, аеруча яраткан китап-ларыннан берсе икән беләм. Гомумән, Сөмбел «абсурд» төшенчәсенә тыныч, бигараф карый алмый. Моннантөп-төгәл 20 ел элек басылып чыккан «Безнең-сөзен заманда» китабында да бар иде инде аның бу чалымнары. Ә менә «Чыңга

ашачак хыял»да алар нәкъ менә жанр буларак тәгаенләнергә, стильгә әверелергә омтыла, минемчә.

Дөресен әйтим, яраттым мин бу китапны. Әлбәттә, гадәти укучы өчен «Чыңга ашачак хыял» – иң беренче чиратта, матур әдәбият үрнәге. Әмма минем өчен – тормышның чираттагы бер пазлы да. Мин аның китапка әверелгәнчә булган тарихын азмы-күпме беләм, йомгак кебектәгәрәп, жеп очы башланган урынга әйди ул мине. Әйдәгез, Суфиягә иярәп, Тылсымлы дөньяга атлап карыйк:

– Чагам! Чагам!

Суфия тавыш ишетелгән якка борылды. Сап-сары агач төбәндә кулына сөңге тоткан сап-сары Елан утыра иде. Елан ничек утыра алсын, дисемме? Бик моңаеп утыра икән еланнар... Бу Елан, койрык очын иягәгә терәп, күзләрен мөлдәрәтәп утыра иде.

– Кыяфәтегез бигрәк өркәтә! – дип карар чыгарды кыз.

– Ә-ә, – дип, карашын офыктан алмиыча гына җавап бирде Елан. – Кердеңмени?..

– Кая кердем? – дип апытырады Суфия. – Монда керерлек бериндә ишек та юк бит.

– Ишектән генә керәләрме синеңчә? – дип көлемсерәде Елан.

– Ә-ә... – Суфия әйтер сүз тапмады. – Каян керәләр тагын?

– Син минем төшемә кердең, – диде Елан, Суфиянең соравын бөтенләй ишетмәгәндәй.

– Ой, ә мин сезне борчымадыммы? – дип, үзе кайгырып куйды кызык.

– Этләр, мәчеләр генә борчыла түгелме? Аларның да борчасы булганнары гына, – дип моңсу гына дәвам итте Елан.

– Миңа калса, «борчу» Һәм «борча» сүзләре арасында бик зур аерма бар, хәрмәтле Елан.

Елан югалып калды. Бу сүзләр аны бик тетрәндергән иде:

– Аһ, ничек оят! Хәзер мин менә бу сөңге белән берәрсенә кадарга мәжбүрмен... Минем оятка калуымын белмәсеннәр...

Сөмбелнең сүз уйнатулары, логик чишелеш эзләүне таләп итә торган «төен»нәре китапны укыган баланы уйландырып, кызыктырып өчен – үтемле алым. Әйтик, Суфия бөтенләй башка чишелеш тәкъдим итә очраклы дустаны: «Бәлки, сез чага торган Елан түгелдер? Бәлки, сез... оца торган Еландыр?! Һава Еланыдыр?!» Менә бала да шул юнәлештә хәрәкәт итәргә тиеш була. Дөрес, боларны укыганда әлегә дө баягы «Алиса» һәрчак хәтеремдә тора. Әмма, ничек кенә булмасын, нәкъ менә татарча кызыклы табышлары, оригиналь борылышлары белән кыйммәтле «Чыңга ашачак хыял». Балага туган телендә сүз төмен төемләргә өйрәтер өчен нәкъ менә шундый көтелмәгәнлек кирәк тә, асылда.

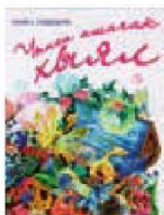
Китап мәктәпкәчә яшлугә Һәм мәктәп яшендәге балаларга тәкъдим ителә. Суфия белән аның дустаны Карим, Суфиянең сәяхәтә барышында очраган сәер-серле жанлекләр, төшенчәләр, формалар, фикерләр, проекцияләр... – болар безгә тормышыбыздагы предметларга, детальләргә, шулай ук сүзгә, уйларыбызга да башкача карарга мөмкин икәнне күрсәтә. Китапның эчендә Уен картонны бар – уйнап, кечкенә укучы Әкияткә тагын да ныграк якына – герой мажараларын квест кебек үтә. Ә кайсыбызның берәзгә гына Әкияткә элэгәсе килми?

3D ТУФАН

Безнең Туфан: әсәрләр,

мәкаләләр, истәлек-хатирәләр, 2015

Китапны төзүчеләр – Илфак Ибраһимов, Гөлзәдә Бәйрәмова, Фәйрүзә Мөслимова – гаять зур хезмәт башкарганнар: «туфановедение»гә нигез салганнар. Рус Һәм дөнья әдәбиятында язучының «Ипи алырга чыктым» ише кечкенә генә запискасын да жентекләп өйрәнәләр Һәм бу нәзерне киләсе буыннарда тапшыралар. Тулы институтлар өйрәнә әдипләрне. Бездә бу як аксырак төшә. Архивларның да күпчелеге кайлардадыр (еш кына төрле урыннарда) таралып ята. Язучы үзе киткәч, аның шәхесенә, калдырган

мирасына кадер-хөрмәт тә – шактый четерекле мәсьәлә. Бу жәһәттән бәхетле адилләр – йә үзләре тәртип яратучылар, йә булмаса, хатыннарыннан, дусларыннан уңган язучылар. Туфан Миңнуллинга багышланган бу китапны мин һәр ике критерийның да гармонияле кушылмасы буларак кабул иттем.

Дүрт бүлектән тора туплама. Беренчесендә Туфан аганың монарчы басылмаган, сонгы елларда язылган, шулай ук элгәгрәк язылып та дөнья күрми калган әсәрләре тупланган. Минем өчен «Кырларым-тугайларым»ның баян дип исемләнган проза варианты көтелмәгән сюрприз булды. «Үзгәрү (үзем турында үзем)» язмасы белән «Татарның әхлакий кодексы» да – киң масса укучыга таныш текстлар түгелдер, дип беләм, ә аларны уку берәүгә дә зыянга булмас иде.

Туфан аганың сөйләшү манерасы миндә һәрчак елмая уята иде. Язучылар берлегендә узган утырышлар вакытында да, телевизордан сөйләгәндә дә, каршыга очрап, икәүдән-икәү гәп корганда да гадәттә кычырып сөйләшә башлый иде ул. Үзе турында үзе язган язмасында менә нинди куллар бар:

«Кычырып сөйләшә торган гадәтем бар. Югыйсә саңгырау да түгел. Күрәсен, безнең гаилә гадәте миңа сөңгән. Бездә әтидән кала барыбыз да кычырып сөйләшә идек. Өбөз яныннан үтпә китүчеләрнең «болар ызгышлар икән» дигәннәре хәтердә. Көлгәндә дә кычырып көләбез. Барыбыз бергә кычырып көлгәндә, өй селкенә иде. Бу гадәтемне үзгәртсәң күпме тырыштым – булмды. Кешеләр еш кына: «Нигә кычырасың?» – диләр иде. Бигрәк тә нәчлестәе янына кергәндә уңайсыз иде. Чөнки түрәләр үзләре каршында койрыгын кысып, ыштангына утырып, гаепле кеше сыман курка-курка, акрен генә сөйләгәнне хуп күрәләр. Бигрәк тә әлеге гадәт гаиләдә жайсыз, акрен генә, сабыргына нәрсәдер аңлатырга тырышасың. «Нигә кычырасың?» – диләр. Юк, үзгәртеп булмас, ахры. Чөнки кычырып сөйләшүнең кайбер яхшы яаклары да бар. «Туфан абыйның яшерен эше, яшерен сүзе, мәкере юк аның», – диләр. Юктыр, һәм мин өрми торган эттән куркам, дәшми утырган мыштым кешеләргә өнәмим. Оятсызларны яратмыйм».

Китапның икенче бүлегендә Дания Заһидуллина, Гали Арсланов, Миләүшә Хәбәтдинованың Туфан ижатына әдәби-фәнни карашын туплаган мәкаләләре урнаштырылган. Өченче бүлектә – Туфанга, аның әдәби һаһарманнарына багышлаулар. Дүртенче бүлектә – истәлекләр, интервьюлар. Бу бүлектәгә хатирәләр шунысы белән дә кадерле – алар белән танышып чыккач, Туфанны 3D форматта күргәндәй буласың: язучы Туфан белән беррәттән театр дөньясында яшәгән Туфан да, жәмгыять эшлеклесе булган ил агасы да, гаилә башлыгы да килеп баса күз алдына. Үз заманында яшәгән шөхесләргә – ераграк торасыңмы, әллә бик якынмы – белү зарур. Алар сиңа үзенңе дә ныграк аңларга, бәяләргә – мөмкинлек, ә кайчагында дәрес тә бирә чөнки.

ЕРАККА КИТЕП КАРА... Татар сәяхәтнамәләре, 2015

Сәяхәткә күзгалганда, һәрчак блокнот һәм ручка кыстырып чыгам. Көн дәвамында күргәннәремне теркәп барыр өчен. Дөрөс, хәзер телефон, планшет бар, фотога төшереп аласың, Инстаграмга урнаштырасың да – вәссәлам! Лайклар жыеп, мин-минлегеннә дә «иркәләп» була өстәвенә. Янәсе, күрегез, менә мин кайларда йорим!

Әмма чын сәяхәт тәмен барыбер теркәлгән язмалар бирә. Вақыт узганнан соң, кайтып укыйсың да, кабат шул дингез комын тоясың сандалларда, магнолиялар, йә булмаса кар исен... Кем дә булса еллар узгач безнең сәяхәтләрне фотоленга буларак кына карап хозурлана алармы, дигән уй да туа күңелдә. Бәлки, ул заманда инде хәтта фото/видеога төшерү дә кирәк булмас, без Уртақ Уйлар базасына – Хроникаларгагына тоташырбыз да, телепатия ысулы ярдәмендә тәэсир-кичерешләрбез белән уртаклаша башларбыз.

Ә менә борынгы сәяхәтләр, мин яратканча, кәгазьгә каләм белән теркәүне таләп иткәннәр. Вазиҗалары да кинрәк булган – тәэсирләр белән уртаклашугына түгел, ә күргән жырлар, халыклар турында мәгълүмат туплау, карта, тарихи белешмә булдыру да. «Татарстан китап нәшрияты»ның биеглы аеруча кызыклы һәм көтелгән басмаларыннан берсе «Татар сәяхәтнамәләре» булды. Эчтәлегә буенча шактый чуар ул: Мөхәммәд Әминнең Мисыр, Гарәп иле, Төркиягә сәфәре, Габдрахман бине Габдулланьң Бразилия сәяхәтнамәсе, Каюм Насыриның Оренбургка һәм Каргалы бистәсенә барып кайту тарихы, Әхмәтшаһ бине Әхмәтжан әл-Казаниның Хаж сәфәре, Фатыйх Кәриминнең – Европага, Садретдин Максудиньң Англиягә сәяхәт язмалары, Галиәсгар Камалның Истанбул мәктүбләре һ.б.

Китапка кереш сүзендә төзүчесе, филология фәннәре кандидаты Әнисә Алиева болай яза: «Сәяхәтнамәләргә халык электән үк яратып укыган. [...] Бу китапта XVIII гасырдан алып XX гасыр башынача булган чорда ижат ителгән татар сәяхәтнамәләреннән бик аз өлеш генә тәкъдим ителә. Алар функциональ яктан төрле максатлар белән башкарылган сәфәр язмаларын тәшкил итәләр. Арада хажнамәләр дә, сәүдә, дипломатия, миссионерлык максатлары белән юл йөрүләрне яктырткан язмалар да, журналистлык вазыйфасын үтәп яки башка төрле сәбәп-максатларны алга куеп, чит илдә булучы татар адипләреннән сәяхәтнамәләре дә урын алган».

Галиәсгар Камалның «Йолдыз» газетасы репортёры буларак Истанбулда (1912 елның ноябрь азагы – 1913 елның февраль башына кадәр) язып, Казанга жибергән очеркларындагы (алар барлыгы 12 мәкалә) бер өземтәне китереп узасым килә.

«Минем монда килгәннән соң бер нәрсә дикъкатемне җәлеп итте. Мин моңа кадәр үземнең татарларымызны артта калган, эшкә яраксыз кешеләр дип хисаплап йөри идем. Халыкны эш алай түгел икән. Төркиядә һичбер дәшрә юктыр ки, анда татарларның катышы булмасын. Истанбулда иң яхшы хатиб саналган кеше – татардыр. Газитә идарәләрендә иң яхшы язучылардан саналган мөхәррирләр – татарлардыр. Төркиянең әркане хәрб (военный штаб) эгъзалары арасында да бер татар бар. Төркиянең игъдади мәктәпләреннән һәрберсендә бер татар – мөгаллимдер. Буннан магада башка дәшрәләрдә дә татарлардан эш башында булган кешеләргә күрергә мөмкиндер. Шуңа эшләргә күргәннән соң, «әгәр дә тырышсалар, безнең татарларның да кулларынан эш киләчәк икән» дигән фикер башыма килде».

Үйләндердү бу куллар мине. «Үз илендә пәйгамбәр булып булмый» гыйбарәсен искә төшерде. Заманыбыз белән параллельләр уздырырга этәрде. Туған туфрагынан читкә китеп танылган, дөньяны таң калдырган Рудольф Нуриев, София Гобәйдулиналар, замандашларыбыз – күп еллар дәвамында Англиянең Королева театры солисты, биоче Ирек Мөхәммәдов, дөнья тамашачысының алкышларын даими ишетеп торучы Альбина Шаһиморатова, рок-жырчы Земфира, актриса Чулпан Хаматова, артист Марат Бөшәров, Төркия дигәннән, күп еллар Төркиянең төрле югары уку йортларында рус һәм татар әдәбиятын укыткан галимә, шагыйрә Чулпан Зариф-Четин... Бөтен Россиягә шаулаган «Голос» тапшыруынан соң, Казанда да күккә чөярдәй итеп каршы алынган Эльмира Кәлимуллина, Динә Гариповалар... Бөтен Россия шаулап кабул иткән, үзәбездә нәкъ үзе кебек үк каләм ияләре, филологлар тарафыннан күпме битөр ишеткән язучы Гүзәл Яхина... Галиәсгар Камал әйтсә, үткән бер үзенчәлек һаман да үзгәрешсез кала – талантлы, чын мәгънәсендә талантлы безнең халык. Әмма бу талант даһи булып өверелсән өчен талант иясенә еракка китеп карарга кирәк. һәм анык, гадел бәя бирер өчен үзәбезгә дә – ерактанрак карарга...

P.S. Монда тәкъдим ителгән китаплар нәшрият басмаларының иң-иңнәре икән, дип, ялгыш нәтиҗә ясарга ашыкмагыз. Бу – минем шәхси сайланма. Ә сезгә үзегезнекең булдырырга мөмкин.

ТАВЫШСЫЗ МОҢ

Автор:
Марат
Хәбиров

– Ник син ил эшендә катнашмыйсың?
Көтмәгәндә-уйламаганда яңгыраган бу сораудан ул дертләп китте. Тирә-ягына күз йөгертәп алды. Аннан соң, нәрсә әйттең әле дигәндәй, аптыраулы карашын каршында торган иргә төбәде.

– Ил эшендә нигә катнашмыйсың? – дип кабатлады тегесе. – Бөтен халык һәлакәттән котылырга тырыша, ә син уйлап та бирмисең...

Ул дашмәде.

Дөнья матур иде. Күктә соклангыч нур сибеп кояш балкый, жирдә назлы талгын жил исә, агач яфраклары авыз эченнән генә дәртләнеп көй көйли, ара-тирә кошлар сайрап куя, гөл-чәчәкләр хуш ис бөркеп тора, күгүләннәр башын күккә чөя, үлән арасында чикерткәләр жирнең матурлыгын мактап туймый. Жәйнең якты нуры, якты моңы һәм хуш ис бергә үрелеп, тылсымлы бер хозурлык тудыра, бу дөньяны жәннәт итә иде.

Ул шушы матурлыкка сокланып атлый, шул матурлыкны жанына сәңдерә, табигатының шушы хозурлыгында эреп, үзе дә бер гүзәллеккә әйләнә баруын тоя иде. Күңеленә тулышкан хисләрдән ул безаз гына исерә дә төшкән кебек, колачларын жәеп жыллар артыннан йөгәрәсе, жиргә ятып үләннәрдә ауныйсы, кошлар булып сайрыйсы, яфрак булып шыбырдыйсы, тагын әллә нинди юләрлекләр эшлесе килә, ләкин ул үзенң бала-чага түгеллеген, болай кылангырга ярамаганын белә һәм ишетелер-ишетелмәс кенә бер көй көйли иде.

Ул гомере буге жырларга, күңелендәге кайнар тойгыларны жыр-моң итеп кешеләргә сибәргә, яктылыкка сусаган жаннарны моң белән сугарырга хыялланды. Бер генә кабат, бары тик бер генә кабат, туйганчы һәм теләгәнчә жырлап кешеләрнең йөрәгенә үтеп керер өчен ул бөтен көчен, бөтен осталыгын, бөтен саулыгын, гомумән, бөтен булмышын бирергә дә әзер, шул максатына ирешә алса, икенче көнне үк тыныч күңел белән дөньядан китәргә дә риза иде.

Ул жырчыларны яратты. Алардан якты көнләшү белән көнләште дә, чиксез зур ихтирам, олы мәхәббәт белән карады, жирнең башка гади кешеләре кулыннан килмәгән сәләткә ия булган бу изге затлар, күңелләрен сафлык белән сугара торган бу бөекләр аның күз алдында аллага тиң иде. Ул жырчы кошларны яратты. Сандугачлар гына түгел, хәтта каз кангылдауларында, карга тавышларында да ул үзенчәлекле якты моң ишетте. Елгалар агышында,

чишмаләр челтерәвендә ишетте ул сихри моңны. Аларны бирелеп тыңлаганда, ул үзе дә бер моңга әйләндер сыманиде.

Тик ул үзе жырлый белми иде.

Ул жырларга тели иде.

Бер мәлне мәжлестә жырлап та карады. Соңыннан бу хакта озак сөйләп йөрделәр. Моңлы кеше диеп. Ул гарыләне, ә авылының аксакалы, оста жырчы булып даны чыккан Габделхәй карт, аның үзен генә туры китереп, болай диде: «Кеше сүзләренә үпкәләмә. Син чынлап та моңлы бала, улым. Күңелендә чиксез моң бар синең. Тавышсыз моң».

«Тавышсыз моң...»

Аңа авыр иде. Күңелендә давил өзгәленде.

Тавышсыз моң...

Йөрәксез хис...

Ярсыз гашыйк...

Габделхәй карт аңа каршы төште:

– Ялгышасың, балам. Күңелдәге моң ул ятим булмый. Ул жыр булып туа алмаса да, бер матурлык булып бәрәп чыга. Ул жырга тиң эшләр эшләттерә...

Тик ул гомере буге гадиләрдән гади эштә булды. Балта тотты. Бик күп йортлар салды. Тик берсе дә жырга тиң булмады. Жир казыды... Әле дә менә көрәк тотып эштән кайтып бара.

Дөнья матур иде. Күктә соклангыч нур сибеп кояш балкый, жирдә назлы талгын жил исә, агач яфраклары авыз эченнән генә дәртләнеп көй көйли, ара-тирә кошлар сайрап куя, гөл-чәчәкләр хуш ис бөркеп тора, күгүләннәр башын күккә чөя, үлән арасында чикерткәләр жирнең матурлыгын мактап туймый. Жәйнең якты нуры, якты моңы һәм хуш ис бергә үрелеп, тылсымлы бер хозурлык тудыра, бу дөньяны жәннәт итә иде.

– Ник син ил эшендә катнашмыйсың? Бу тавыштан ул сискәнәп китте.

– Бөтен халык һәлакәттән котылырга тырыша, ә син уйлап та бирмисең.

Ул дашмәде.

Тирә якка күз йөгертәп чыкты.

Көнчыгышта яшыл күңел ача. Кулларында – сыра шешәләре, авызларда затлы сигаралар. Төтенләп кенә учак пыскый, әйтерсәңлә гомер пыскый үтә...

Көнбатышта алыш-биреш бара. Базар кайный. Кем – көмешкә, кемдер – икмәк, кемдер – гайбәт, кемдер жанын сата...

Ә төньякта – басу. Тиздән жиргә керәселәрен белеп, аңа кадер-хөрмәт күрсәтеп калырга теләгәндәй, карт-корылар жиргә туңкайганнар.

Ә көньякта – сазлык. Элек анда чишмә булган, диләр. Хәзер сазлык. Ул, көннән-көн зурая барып, инде авылга килеп терәлгән, кемнәрендер ындырына

көргән. Монда көн дә маллар батып үлә, исерек машиналар кереп чума... Монда жән-пәриләр яши, диләр. Хәтта дию пәрие дә шул сазлыкта гомер сөрә икән. Ул әлегә тик малларны гына суырып ала, килчәктә бар авылны йотарга тели икән. Монда жәннәр шундый явыз, азгын: алар авылдагы яш кызларны авылга уздыралар, ирләрне – хатынына, хатыннары иренә хыянәт иттерәләр, диләр. Авыл халкының моңа чыдарлыгы калмаган, хөкүмәттән терәк-яклау сорап ул көрәшкә чыккан.

Бөтен халык – авыл уртасында. Шаулашалар.

– Хөрмәтле авылдашлар! Бүгенгебез, килчәкгебез зур куркыныч астында. Диюләре, жән-пәриләре белән безгә сазлык һөжүм итә. Ул башта сыерларыбызны, сарыкларыбызны гына ала иде. Хәзер кешеләргә дә үрелә, авылдашларыбызны уйнашлыкка этәрә, кызларыбызның язмышын боза, егетләребезне жилбәзәклеккә әйди. Болай барса, авылыбыз тоташ сазлык астында калачак. Иген кырларыбыз, бәрәңге бакчаларыбыз, йортларыбыз, үзәккә сазлыкта яшәргә мәжбүр булалачабыз...

Ораторның көр тавышы бөтен тирә-юньгә таралды. Аны ишетеп, көнчыгыштан яшыләр килеп житте. Алар безаз кырын салган иде. Шундук ораторны жөпләделәр:

– Долой сазлык! Да здравствует свободный секс!

Көнбатыштан сәүдәгерләр төште. Алар безаз тыңлап тордылар да халыкка озын төрепкәләр сата башладылар:

– Сазга баткач, тын алыр өчен нык уңайлы нәрсә. Бик кыйммәтләр түгел.

Төньяктан карт-корылар төште. Алар үз тәкдимиен житкерделәр:

– Ата-бабалар рухына хыянәт итәргә ярамый, иптәшләр. Зиаратны тау башына күчерик!

Оратор аларның тәкдимиен игътибар белән тыңлап торды да дәвам итте:

– Мөхтәрәм авылдашлар! Мондый тизлек белән һөжүм итсә, сазлык тиздән безне күмеп китәр. Ләкин безнең белән генә тукталмас ул. Күрше авылларны һәлак итәр. Аннан район, аннан бөтен илне. Бөтен Рәсәй саз астында калыр. Шуңа күрә, мөхтәрәм авылдашлар, хөкүмәттән ашыгыч ярдәм сорыйк. Ярдәм итсен безгә!

Халык аны жөпләп шау-гөр килде. – ООҢга да языйк! – диде кемдер. – Рәсәйдән соң, ул жыр шарын басар. Бөтен дөнья саз астында калыр...

– Языйк! Бар кешелек безгә ярдәм итсен!

– Мир обязан! Мы ведь разводили!
В сорок первом!

– Дөрөс! Дөрөс!!! Хаклык безнең якта!
Мондый митинглар инде ун көнгә
якын дәвам итә, шуңа күрә ул нәрсә
буласын алдан ук белеп тора иде. Хәзер
мәңге исерек Галәветдин имәнәгеч тавыш
белән жыр сузачак:

Халлар белеп, самәй эчеп,

Йөрөп, йөрөшөп калыйк...

Күрешергә, үбешергә

Жир астында юллар юк.

Һәм шуннан тагы да ямьсезрәк тавыш
белән үкереп елап жибәрәчәк. Аның
артыннан микрофонны авылның
бердәнбер шагыйре – көтүче Гариф
алачак та калтыранулы тавыш белән
укырга тотыначак:

Авылыбызны сазлык баса,

Сазлык баса йөрәкләрне.

Сазлык белән көрәшергә

Сызганык без беләкләрне.

Беләкләрне сызганык та

Хөкүмәткә хатлар языйк!..

Ул инде боларның барсын да яттан
белә, шунлыктан күрмичә дә үтәргә
гадәтләнгән иде. Авылдашлар яклау
өмет итеп унынчы хат язачаклар бүген.
Аны зур тантана белән почта яшигенә
салачаклар. Мәчет әһеле теләкләрнең
кабул булуы өчен намаз укып дога кы-
лачак. Тик ни файда?!

Почта эшләми бит.

Бу хакта ул берничә кат әйтеп карады,
сазлыктан котылу юлын тәкъдим итте,
әмма ишетергә дә теләүче табылмагач,
кул селтәде. Хәзер анда митинг кайгысы
юк, үз эше дә баштан ашкан иде.

Ул жир казый иде. Иртә таңнан торып
кузгала да кара төндә генә кайтып керә.
Берничә кат аның янына килеп: «Үзең
кабер казыйсыңмы әллә?» – дип көлеп
китүчеләр дә булды. Ул дөшмәде. Вақыты
юк иде. Килүчеләр дә бүтән күрәнмәде.
Бәлки, вақытлары булмагандыр...

Ул жир казый... Юк, жир генә түгел,
һәр көрәктә – узган еллар ята, ул тарихны
казый, гадиләрдән-гади көрәк белән
үткәннәргә юллар сала иде.

Көмеш балдак чыкты. Суга килгән
берәр гүзәл кызының бармагыннан
төшөп калгандыр... Ул кыз, бәлки, аның
әниседер...

Пәке чыкты. Кызлар күзләп килгән
фырт егетнең кесәсеннән төшөп кал-
гандыр, ә ул егет, бәлки, бабасыдыр...

Ул биләннән салкын суга батып кайнар
тирән түктә, үткәннәргә таба атлады.
Ук башагы чыкты. Хәңжәр чыкты. Көмеш
тәңкә. Һәм, ниһаять!.. Эзләгәннән тапты!..

Ике қолач жир астында имән бура
чыкты.

«Ике қолач...» – дип уйлады ул. – Ике қо-
лач... Кабер тирәнлегә...»

Йөрәктәге кайнар моң шикелле,
ярсу чишмә агып ята иде. Ике қолач
жир астында. Тереләй гүргә кергән көше
сыман.

Ул чишмәне гүрдән алып чыкты.

Жиргә алып чыкты...

Матурлады.

Бүген аның эше тәмамланган иде.

Шуңа кайтырга да иртәрәк чыкты.
Дөнья матур, ә ул шушы матурлыкка
сокланып атлый, шул матурлыкны
жанына сеңдерә, табигатьнең шушы
хозурлыгында эреп үзәдә бер гүзәллеккә
әйләнә баруын тоя иде. Күңеленә ту-
лышкан хисләрдән ул берәз гына исерә
дә төшкән кебек, қолачларын жөеп
жилләр артыннан йөгәрәсе, жиргә
ятып үләннәрдә аунайсы, кошлар бу-
лып сайрыйсы, яфрак булып шыбыр-
дыйсы, тагын әллә нинди юләрлекләр
эшлесе килә, ләкин ул үзенә бала-чага
түгеллеген, болай кыланырга ярама-
ганын белә һәм ишетелер-ишетелмәс
кенә бер көй көйли иде. Чишмәләрдән
отып алган көйне.

– Ник син ил эшендә катнашмыйсың?!

Бу сораудан ул сискәнеп китте.
Тик дөшмәде. Бу сорауны кинәт бөтен
халык күтөрөп алды һәм нәфрәтләне
карашларын төбөп, чиксез гайрәт белән
кабатлады:

– Ил эшендә нигә катнашмыйсың?

Бу вақытта трибунада шагыйрь Га-
риф иде:

Авылыбызны сазлык баса,

Сазлык баса йөрәкләрне...

Кинәт ул шигырен өздә дә, нәфрәттән
калтыранып, яңасын укый башлады:

Күңелләргә сазлык баскан

Авыр заманнарда

Ләгънәт төшсәң ил эшеннән

Читтә калганнарга!

Халык ду килде:

– Ләгънәт төшсәң! Ләгънәт!

– Нинди ил эшеннән читтә калдым? –
дип сорады ул тыныч кына.

Халык тагын шау-гөр килеп алды:

– Карале, ул хәтта белми дә бит!..

– Надан! Несознательный!

– Соң бит, сазлык баса авылыбызны!

Ул мык астыннан гына елмайды
да чишмә ягына ымлады:

– Сазлык юк инде. Ул кипте. Хәзер
чишмә генә челтерәп ага.

Һәм кешеләр ул күрсәткән якка ка-
рап катып калды. Сазлык урынында
гөл-чәчкәлә болын, болын уртасында
челтерәп чишмә ага, аның сулары кояш
нурында аллы-гөлле төсләргә кереп
балкып китә иде. Бизәклә коймалар
белән уратып алынган чишмә янын-
да искиткеч матур йорт төзөп куелган.
Кичәге сазлык бүген әкият дөньясына
әйләнгән иде.

– Рәхмәт инде хөкүмәтебезгә
сүзебезне елмаган өчен! – дип куйды
кемдер. Икенчесе аңа каршы төште:

– Безнекеләр болай ук булдыра
алмас иде, малай... ООНнан килеп
эшләгәннәрдер...

– Эшләде, ди, сиңа... Көтеп тор!
Ходайның хикмәте бу. Мулла изге
бит безнең. Намазың эчми укыса, теләге
гел кабул була...

Ул дөшмәде.

Көрәген иңенә салып, өкрән генә өенә
кузгалды.

Күңеленнән моң ургыла иде.

Чишмәләргә сазлык иткән халыкның
да сазлыкларны чишмә итәр уулары бар.

«Һинди татар халык ашларын беләсез?» — дигән сорауга күпчелек «бәлем» дип җавап кайтарыр. Интернетта, мәсәлән, бәлем — лидерлардан. Әмма чын бәлемне белеп ата-бабалар күңел, дип үйләнийм. Башка милләт вәкилләре нигездә аның тавык итне һәм бәрәңге белән пешерелгән фаст-фуд варианты — өлеш яки вак бәлем белән таныш. Ә итле, ичмалы чын зур бәлемне тиз түкләп чалтәрләрендә, кафеларда әзерләгәннәр.

**БОРЫНГЫ ДА,
заманча да**

Автор:
Айсылу Хажиева

ТӨРКЕМ-ТӨРКЕМ БӘЛЭШ

Татар халкы гаять бай тарихка ия. Татар халык ашларының килеп чыгышы тарихы Болгар дәүләтенә барып тоташа. Кош-корт, мал-туар асрап, хужалык алып барган ата-бабаларыбыз сөт, йомырка, иткә беркайчан да кытлык кичермәгән. Шуңа да кайбер чыганакларда очраган «алар күчмә халык булган, ипи дә пешерә белмәгәннәр» дигән сүzlәр дөрөслеккә туры килеп бетми. Хәтта күчмә чорларында да борынгы бабаларыбыз ит, сөт ризыкларының төрлесен хәстәрли торган булалар. Ә камыр

ризыкларының төрлелеге бүгенге көндә дә шаккатыра. Апара белән изелгән камырдан, апарасыз төче камырдан әзерләнгән ризыклар – пилмән, токмач, бәлеш, коймак... Бер үк ризыкны мичтәдә, ачык утта та пешерәләр. Шунысын да әйтергә кирәктер: рус ашчыларын итне, камыр ашларын майда кыздырырга өйрәтүчеләр дә – без! Тарихка күз салсак, Иван Грозный чорында да өле рус пешекчеләре ризыклары бары суга салып яисә пардагына пешергәннәр. Шуңа да патша табында кызган ризыкларны да күрергә теләгәндә, татар аш-су

осталарын чакырты торган булган.

Ярый, бүгенге кунагыбыз белән дә якыннан танышуга күчк. Бәлеш дигәч, иң беренче булып күз алдына итле, бәрәңгеле, шулпалы бәлеш килеп баса. Ләкин бәлеш үл – үзе бер зур ашлар төркеме. Камыр эченә эчлек салып пешерелә икән, димәк, үл ризык бәлешләр төркеменә карый, дигән сүз. Яшелчә, жимеш, ит, төрле ярмалар салып пешерелгән бәлешләр дә була. Алар, үз чиратында, зурлыклары буенча тагын ике төркемгә бүленә: зур бәлешләр һәм вак бәлешләр. Шунысын да әйтергә кирәк: аш-су өлкәсендә өчпочмаклар да вак бәлеш санала. Эмнә жимеш бәлешләре халыкта ешрак гөбәдия дип йөртелә.

Дилбәр Фәиз рецепты

Бәлеш ясау өчен:

СЫЕК МАЙ –
1 АШ
КАШЫГЫ

СӨТ
250 Г

СУГАН
150-200 Г

МАЙОНЕЗ
150 МЛ

ОН

БӘРӘҢГЕ
1 КГ

СӨЯКЛЕ ИТ
1-1,5 КГ

ТИЗ ӨЛГЕРТИМ, ДИСӘГЕЗ...

Ни кызганыч, бәлешләрнең конкрет нинди бәйрәмнәргә пешерелүе турында тулы мәгълүмат сакланмаган. Бик борынгы ашларның берсе булуы хакында гына истәлекләр теркәлеп калган. Шунысы да билгеле: аны кунаклар килгәндә, олы бәйрәмнәр уздырганда һәрчак

пешерә торган булганнар. Эштәге кызлар белән бәләш темасын кузгатып карарга булдым. «Болгар радиосы» алып баручысы Дилбәр Фәиз белән сөйләшүбез нәкъ шуннан – борынгы бәйрәмнәр, традицияләрдән башланып китте. «Бәләш, зур, затлы ризык булуга карамастан, бик жиңел пешерелә бит ул», – ди Дилбәр. Шуңа да аны элек олы бәйрәмнәргә генә түгел, ә көндәлек тормышта да еш пешергәннәрдер, дип фаразлый ул.

Беренчедән, бер бәләш белән бөтен гаиләнең тамагын туйдырарга була. Икенчедән, чагыштырмача тиз һәм жиңел әзерләнә. Өченчедән, зур чыгымнар таләп итми. Дилбәрне тыңлый-тыңлый, үзем дә шулай булуына ышанып куйдым. Чынлап та, ә бәлки бәләшне кырда эшләүче ир-атларга пешереп алып барганнардыр? Борынгы ата-бабаларыбыз көтүчелек белән дә шөгылләнгән, бәлки төшке ашқа аларга нәкъ менә бәләш пешергәннәрдер?

«Ярар, борын-борын заманда ниләр булганын тарихчылар өйрәнсен, сез үзегез турында сөйләгез әле, сездә бәләш нинди очракларда пешерелә?» – дип сорадым Дилбәрдән. Ул көлеп жибәрде. «Ә без гомумән бәләш пешермибез!» – дигән җавап

мине аптырашта калдырды. Дилбәр Фәиз – Арча районы Алан авылы кызы һәм аның әнисе беркайчан да бәләш пешермәгән. Нигәдер алар өчпочмакны өстен күргәннәр. «Казанга килеп төпләнгәч кенә, бәләш пешереп карадым, анарчы бәләш белән кызыксынганым да булмады», – ди ул.

Бәләсездер, ит һәм бәрәңгә бәләше – классика, ләкин, моннан тыш, бодай, дөгә, борай бәләшләре дә бар. Болар инде, рус әйтмешли, «на любителя». Дилбәр бары тик бәрәңгелесен генә ошата икән. «Ярмалы бәләшләренә дә ашап караганым булды, ләкин итле, бәрәңгеле бәләш барыбер тәмлерәк инде», – ди Дилбәр. Без шундыен пешерергә булдық та.

Дилбәр камыр басарга керешүгә, мин аптырашта калдым: «Карале, йомырка салырга оныттың түгелме?» «Ә мин йомырка салмыйм. Майонез барысын да бик яхшы алмаштыра. Камыры да йомшак, пешеп чыккач та, тиз генә катмый. Шул майонезда инде аның йомыркасы. Әле шуны да әйтергә кирәк, татар халык ашларын пешереп сатучы затлы

кибетләрдә дә минем шикелле итеп басалар камырны», – дип сөйләп китте Дилбәр. Мин исә «Дилбәр бик уникаль пешекче икән, тагын берәр сер чишми калмас, әзер торыйм», – дип, блокнотымны алырга ашыктым. Һәм бик дөрес эшләгәнмен дә. Юныс Әхмәтҗановның «Татар халык ашлары» дигән китабында «Тиз өлгерә торган камыр» рецепты бар. Дилбәр Фәиз шундый ашлар китабы язарга алынса, аның рецепты да «тиз өлгерә торган бәләш» дип атала алыр иде.

КАПКАЧЫ БАР, ТӨБЕ ЮК

Әйतिक, сезгә тиз арада бәләш пешерергә кирәк ди, иң элек итне кәстрүлгә салып пешереп аласың, шулпасын да түкмисен. Бәләш камырларын әзерләгәч, бәрәңгеләрен турагач, эчлек әзерлисең. Шул пешкән иткә бәрәңгә, вак итеп туралган суган кушасың, тоз, борыч сибеп бутыйсың. Бәләш формасына кертәп, духовкага куясың. Ә инде бәләш пешеп чыгар алдыннан иттән калган шулпаны бәләш эченә салып, пешереп бетерәсең.

Икенче вариант та бар. Сыер, сарык итен тавык итенә алыштырасың да шулай пешерәсең. Тавык итеннән пешерелгән бәләш тә Дилбәр өстәләндә еш була икән. Бүгенге пешекчебез гади кеше генә түгел шул: артист! Күп кенә районнарда, авылларда булырга туры килгән ана, булган һәр авылда да бәләш салып көтеп торалар, димәдә, ләкин алай да Азнакай, Мамадыш, Саба, Минзәлә якларында аеруча да төмле була бәләшләре, дип мактады. «Бер районга концерт белән килдек. Бәләш пешергәннәр, каршы алалар. Ашый башлагач кына, бәләшнең гади булмавын аңлап алдым. Ялкау бәләш пешергәннәр», – дип сөйли. Мин тагын аптырашта калдым, аны-

сы ничек була инде... «Бәләшнәң камыры юк иде. Дөрөсрәге, өсте, ягъни капкачы бар, ә төбе юк», – дип аңлатырга кереште Дилбәр. Бәләш төбе дигәннән, чираттагы серне сезгә мин ачам. Бәләш тизрәк пешеп житсен, дисез икән, бәләшнәң төбен тишегез! Андыйм, сәер яңгырый. Бәләш камырын табага жәйгәннән соң, стакан авызы кадәр итеп урта бер жиреннән кисеп аласыз. Юк, шулпасы да агып чыкмый, бәләше дә көеп китми.

Менә шундый серләр сезгә...

ШУЛПАЛЫ ИТЛЕ БӘЛӘШ

Юныс Әхмәтжановның «Татар халык ашлары» китабында бәләшне болай пешерергә кушканнар:

Бер бәләшкә:

- 1,2–1,5 кг камыр
- 1,5–2 кг сөякле ит
- 2 кг бәрәңге
- 200–250 г май
- 400–500 мл шулпа
- 150–200 г суган
- Тоз, борыч

Камыр өчен:

- 3 йомырка
- 500–700 г он
- 200 г сөт өсте
- Сыёк май – 1 аш кашыгы
- Тоз

Гадәттә, шулпалы бәләшне төче камырдан ясыйлар, өче камырдан ясаганда шулпасы агып бетүе ихтимал. Савытка йомырка сыталар да, тоз сибеп, сөт өсте, май һәм су салып болгаталар. Шунда илөгән он салып, камыр басалар. Камырның дүрттән бер өлешен алып куялар. Зуррак өлешен 4–5 мм калынлыгында зур табаның кырыеннан бер аз артып торырлык итеп жәяләр. Камыр таба кырыеннан өзәлөп төшмәсен өчен, таба тирәли тастымал уруга мөмкин.

Сыер яисә сарык итен сөякләреннән аералар да ит белән бәрәңгене, кузы чикләвеге кадәр туруп, бергә болгаталар. Вак кына ту-

рап суган өстиләр, тоз, борыч сибеп, май салып болгаталар. Гадәттә шулпалы бәләшкә лавр яфрагы салмыйлар, шулай да теләгән кеше 1–2 яфрак салырга мөмкин. Кайберәүләр, яфракны кайнатып, суын гына өстиләр. Эзәр эчнә табадагы камыр өстенә өеп салалар һәм камырның кырыен күтәрөп бөрөләр. Аннары калдырган камырны жәяләр дә, бәләшнәң өстенә ябып, читләрен чөметеп ябыштыралар. Бәләшнәң капкачында тишек тишәләр һәм, камырдан бөке ясап, аны каплап куялар. Бәләшнәң өстен майлылар да миңкә яисә духовкага тыгалар. Миң кызу булып, бәләшнәң өсте көя башласа, өстенә арыш оныннан басып жәймә яисә дымлы кәгазь ябалар. Бәләшнә миңтә 1–1,5 сәгать тоталар, аннары, алып, бөкесен ачалар да алдан эзәрләп куйган шулпаны салалар, бөкесен кабат ябып, өзәр булганчы, миңтә тоталар. Бәләшнә табасы белән табынга чыгарганчы, тагын бер аз шулпа өстиләр.

P.S. Гадәттә, рецептлар төрлө булса да, бәләш ясау кагыйдаләре бер үк. Гади генә бер бәләш тә үзенә шулай күп серләр сыйдырган икән, башка татар халык ашлары өле нинди хикмәтләр яшерәдер. Серләренә ачуны киләсе саннарда дәвам итәрбез.

ВАДИМ МАРКЕЛОВ,

«Архитектура һәм төзелеш буенча ТР дәүләт экспертиза һәм бәяләр билгеләү идарәсе» ДАУ киңәшчесе

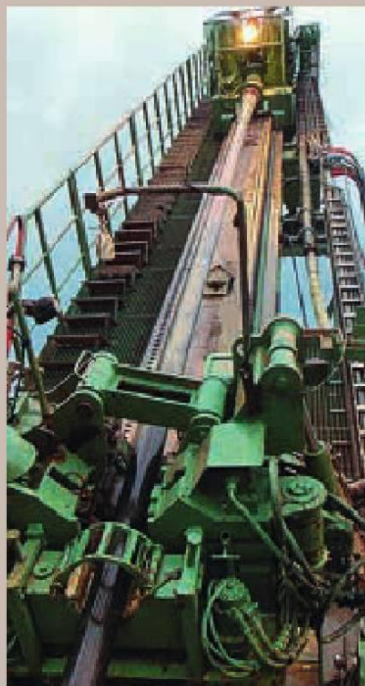
Алга таба да профессиональ уңышлар юлдаш булсын!

Хөрмәтле Вадим Сергеевич, Сезне ихлас күңелдән 65 яшылек юбилеегыз белән котлыйбыз! Сез инде унөч елга якын Архитектура һәм төзелеш буенча ТР дәүләт экспертиза һәм бәяләр билгеләү идарәсендә житәкче вазыйфасы билисез. Идарәгә Сез килүгә, аның эшендә мөһим үзгәрешләр башланды, нәтиҗәдә оешма яңа һөнәри дәрәҗәгә күтәрелде.

Сезгә дә, сезнең житәкчелектә формалашкан Идарә коллективына да эш нәтиҗаләрегез мәсьәләсендә югары дәрәҗәдәге шәхси һәм һөнәри җаваплылык хас. Республикадагы бер генә җитди проект та Идарә экспертлары бәяләмәсеннән башка гамәлгә кертелә алмый. Мәгълүм булганча, проектлаштырудагы хаталар зур зыян китерергә мөмкин. Үзегезгә йөкләнгән бурычның бөтен катлаулылыгын һәм җитдилеген аңлап, Сез һәр проектны җентекләп һәм күп көч куеп эшлисез.

«Татнефть» Гавами акционерлык җәмгыяте белән Архитектура һәм төзелеш буенча ТР дәүләт экспертиза һәм бәяләр билгеләү идарәсен күптәннә һәм тыгыз хезмәттәшлек мөнәсәбәтләре бәйли. Соңгы ике елда гына да «Татнефть» ГАЖнең үз объектларын төзү һәм модернизацияләү буенча уннан артык проекты уңай эксперт бәяләмәсә алды. Алар арасында – Ашәлчә үтә үзле нефть чыганагындагы инфраструктураны тәэмин итү объектлары, Әлмәт шәһәрәндәге мини-ТЭЦ өчен тышкы инженерлык челтәрләрен төзү, ипотека төзелеш программасы буенча торак йортлар проектлары һ.б. Әлеге объектларны төзү «Татнефть» ГАЖнә предприятиенең үсеш стратегиясенә кергән проектларны үз вакытында һәм уңышлы гамәлгә кертү мөмкинлеген бирде.

Бу бәйрәм көнендә безнең ихлас тәбрикләүләребезне кабул итегез! Без Сезгә бердәм коллективыгыз хуплавын тоеп яшәвегезне, күңел күтөрәнгелеге, гайлә иминлегә һәм киләчәктә һөнәри уңышларга ирешүегезне телибез!

Николай Глазков,
«Татнефть»
ГАЗ генераль
директорының
капиталь
төзелеш буенча
урынбасары

Без Вадим Сергеевич белән 1990нчы елларда танышкан идек. Бу вакытта ул Идел бие районы хакимиятен җитәкләде. Безнең компания төзелеш белән шөгыльләнгәнә, еш хезмәттәшлек итәргә туры килде. Масштабы нинди булуга карамастан, Вадим Сергеевич һәр мәсьәләне хал итүдә профессиональгә, аралашудагы ихласлыгы, тормыш проблемаларын тирән аңлап эш итүе белән аерылып тора иде.

Соңрак, ул Архитектура һәм төзелеш буенча ТР дәүләт ведомстводан тыш экспертиза идарәсенә житәкче вазыйфага күчкәч, безнең хезмәттәшлек тагын да ныгыды. Идарә белән 13 ел хезмәттәшлек итү дәвамында без күп төзелеш объектлары проектларын эшләдек.

Экспертиза идарәсенә Вадим Сергеевич житәкчелегендә хезмәткәрләре проектны җентекләп һәм күп көч куеп өйрәнә. Ул биргән бәяләмәләр һәрвакыт сыйфатлы, югары техник дәрәҗәдә һәм тирәнтен эшләнгән булуы белән аерылып тора.

Озак елларга сузылган хезмәттәшлек чорында безгә тормыштагы төрле хәлләргә очарга туры килде. Кризиска китергәннәре дә булды. Вадим Сергеевич безнең проблемаларга гел игътибарлы булды, ярдәм күрсәтте һәм аларны хал итүнең иң яхшы вариантларын тәкъдим итте. Ул бәяләмә биргән күп проектларны без тормышка ашырдык. Шунисын да әйтеп үтәсе килә – аларның берсендә дә, бер тапкыр да гадәттән тыш хал булмады.

Вадим Сергеевич эшендә искейткеш профессиональ гына түгел, гайләсенә дә бик бирелгән кеше. Ул үзенең ике улы белән дә чын мәгънәсендә горурлана ала. 65 яшылек юбилее белән котлап, гайләсенең һәрвакыт янәшәсендә булуын, аны гайлә учагы җылытуын телесе килә.

Вадим Сергеевич! Эшкә бирелеп, сәламәтлегегезне кайгыртырга онытмагыз. Сез – Казан һәм республика өчен бәһәсез шөхәс һәм белгеч, әмма гайләгезгә һәм яқыннарыгызга Сез тагын да кадерлерәк һәм кирәгрәк. Үзегезне саклагыз! Сез безгә һәм шәһәребезгә кирәк! Сезгә саулык, муллык һәм сөнеч телибез!

Рәшит Исхаков,
«Итиль
ТехноСервис»
ГАЗ генераль
директоры

МОННАН 40 ЕЛ ЭЛЕК – 1976 ЕЛНЫҢ 16 ФЕВРАЛЕНДӘ КАМАЗНЫҢ БЕРЕНЧЕ АВТОМОБИЛЕ – БОРТЛЫ КАМАЗ-5320 КОНВЕЙЕРДАН ТӨШТЕ

1976 елның азагына кадәр биредә 5 мең авыр йөк автомобиле жыела, аларның кайберләрендә шул ук «№1» билгесе тора. Чаллыга яңа машина алырга килгән шоферларның күбесе машина капотларына газета битләре һәм телевизор экраннары аша хәтерләрендә калган 0000001 саннарын ясауны сорыйлар. Малярларның әлеге беренче графәтлары шулай итеп шактый озак хезмәт итә әле.

1977 елда КАМАЗ үз автомобильләрен ерак чит илләргә дә җибәрә башлый. Аларны күпләп чыгара башлауның икенче елында житештерү табышлыга әйләнә. Биш елдан соң, үзенең икенче чиратын эшләтә башлау алдыннан, производство инде 8 үрнәккә үзләштерә, алар арасында, мәсәлән, КАМАЗ-5410 иярле йөк тракторы, КАМАЗ-5511 үзбүшаткыч һәм КАМАЗ-4310 маркалы беренче полноприводник була. Шушы еллар эчендә СССРда һәм чит илләрдә КАМАЗлар паркы 250 меңгә җитә.

2002 елда генераль директор постына Сергей Когогин килү КАМАЗга яңа сулыш өрә. Двигательләр житештерүдә егәрлекләр яңартыла, сату базары тәртипкә китерелә, дилер һәм сервис челтәре эшә үзгәртеп корыла һәм тәртипкә салына, лизинг схемалары кертелә, Россия һәм импортер илләрнең дәүләт органнары белән хезмәттәшлек оештырыла, үз илебездәге финанс даирәләре, бизнес-структуралар һәм инвесторлар белән элемтәләр ныгытыла. КАМАЗ производство базасында дөнья күләмдә әйдәп баручы житештерүчеләр белән уртак предприятиеләр төзелә һәм Чаллыга аларның заманча технологияләре кайтартыла.

КАМАЗ Россия йөк автомобильләре төзелешендә техник һәм технологик үсешнең әйдәп баручысына, «Евро» халыкара стандартларның һәм техник регламентларның илебездә үзләштерелгән барлык баскычларын кертүдә инициатор, лоббист һәм башлап юл салучыга әйләнә. Бүген КАМАЗ – халыкара автомобиль бизнесында кооперацион һәм интеграцион процессларның тулы хокуклы катнашучысы.

Бүгенге КАМАЗлар 70нче елларда конвейердан төшкән беренче автомобилләрдән нык аерыла. Алар камилләшкәнрәк, сыйфатлырак, күәтләрәк һәм ышанычлырак, йөк күтәрүчәнлегә дә зуррак һәм озын гомерләрәк.

Хөрмәтле коллегалар!

Сергей Торопов,
«Северсталь»
Российская
сталь» дивизионы
генераль
директоры

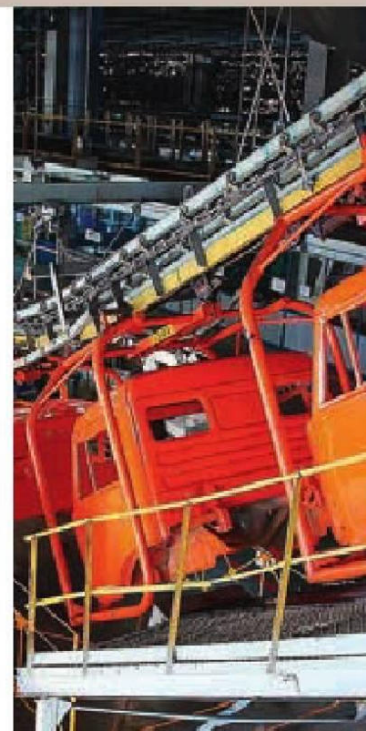
«Северсталь Российская сталь» дивизионының барлык хезмәткәрләре һәм шахсән үз исемемнән «КАМАЗ» Гавами акционерлык җәмгыяте эшчәннәрен исталекле вакыйга – «КАМАЗ» маркалы беренче автомобиль чыгарыла башлауның 40 еллыгы белән тәбрик итәм!

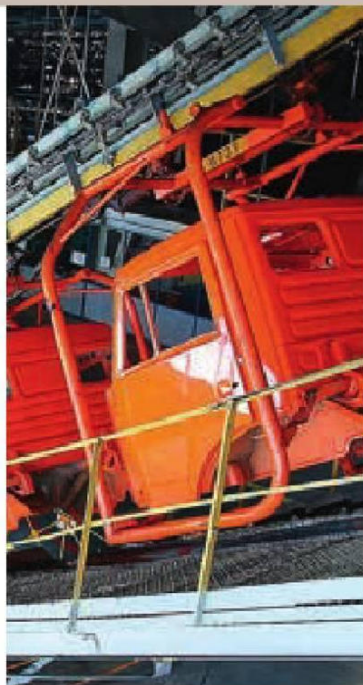
Шушы бренд астында житештерелә торган автомобиль һәрвакыт сыйфат һәм ышанычлылык эталоны булды, һәм без аны төзүдә катнашуыбыз белән горуруланабыз. Озак еллар дәвамында «Северсталь» компаниясә КАМАЗлар житештерүен металлопрокат белән төп тәэмин итүчеләрнең берсе булып исәпләнә. Монда сүз шул исәптән автомобильнең энергия биру элементларын житештерүдә файдаланыла торган аеруча жаваплы сортамент белән тәэмин итү турында да бара.

Безнең компанияләрнең узара хезмәттәшлегә тарихы – ул даими үзгәрешләр тарихы. Без вакыт һәм көндөшлек мөхите таләп иткән яңа идеяләр һәм чаралар эзләү белән өзлексез шөгыльләнәбез, югары сыйфатлы, файдаланучыга кирәкле продукт чыгару өчен, тармакның тулаем үсешен алдан күзалларга тырышабыз. «Северсталь», «КАМАЗ» ГАЖ белән тыгыз хезмәттәшлек иткән хәлдә, корычның яңа маркаларын эшкәртү буюнча туктаусыз эш алып бара, автомобиль модельләре үсешендә актив катнаша.

Инде формалашкан эш ысуллары алдынгы тәҗрибә һәм яңа техник эшләнмәләр белән үрелеп барып, узара мөнәсәбәтләребезне сыйфат ягыннан яңа дәрәҗәгә күтәрер, һәм бу алга таба да базар таләпләренә җавап бирә торган продукт житештерергә мөмкинлек бирер, дип ышанам.

Күпсанлы тәбрикләүләргә кушылып, «КАМАЗ» ГАЖнең барлык коллективына уртак хезмәттәшлек өчен рәхмәт белдерәм һәм аңа яңа уңышлар теллим.

Олег Якушкин,
«ЛМЗ» ЖЧЖ
генераль
директоры

Тизлекне киметмәскә һәм бары тик алга таба хәрәкәт итәргә!

Лениногорск механика заводы коллективы исемненн Сезне, хөрмәтле Сергей Анатольевич, һәм «КАМАЗ» ГАЖнең хезмәт коллективын истәлекле дата белән тәбрик итәм!

Нәкъ 40 ел элек КАМАЗ автомобильләренә беренчесе конвейердан төште. Бүген бу машиналар Россия һәм халыкара базарларда Россиянең иң яхшы автомобильләре брендлары арасына керә. Автомобильләренә Якин Көнчыгыш илләренә, Һиндстанга, Азиягә, Африкага, БДБ һәм башка чит илләргә экспортлана торган өлеше барлык продукциянең биштән берен диярлек алып тора. Предприятиенә шул дәрәжәдәге динамик үсешенә нигезендә шактый күп казанышлар ята. Шул исәптән – «КАМАЗ» ГАЖ коллективының гаять зур тәҗрибәсе: 1976 елдан башлап, компания 2 миллионнан артык машина җитештергән.

Компаниянең «фирма стили» – җитештерелүче продукциянең һәрчак югары сыйфатлы булуы: республикада беренчеләрдән буларак, предприятие Россия һәм дөнья стандартларының заманча таләпләренә тәнгәл рәвештә даими камилләшеп торучы сыйфат менеджменты системасын кертте, «КАМАЗ» ГАЖ – әлеге юнәлештәге эшә өчен бирелгән күпсанлы республика һәм Россия бүләкләре иясе.

Тармакның башка вәкилләре арасында предприятие инновацияле проектларны инвестицияләргә өзер булуы белән аерылып тора. Моңа ачык мисал – газ ягулыгында эшләүче техника линейкасын киңәйтү һәм пилотсыз КАМАЗ (моңа клиентлар һәм җәмәгатьчелек тарафыннан кызыксыну зур тизлек белән арта бара) кебек амбициоз һәм стратегик яктан әһәмиятле проектларны тормышка ашыру.

Лениногорск механика заводы һәм «КАМАЗ» ГАЖ 12 елга якин партнерлар булып исәпләнә. Шушы вакыт эчендә КАМАЗның җыю конвейерына ЛМЗда җитештереп тапшырылган автокомпонентлар исемлегә 5тән 43кә артты.

Логистик чыгымнарны оптимальләштерү һәм КАМАЗ бүлекчәләре белән тагын да тизрәк һәм җайлырак эшләү өчен, 2013–2014 елларда «ЛМЗ» ЖЧЖ Чаллыда үзенең аерым бер бүлекчәсен – «Чаллы-Агрегат» җитештерү корпусын төзде һәм файдалануга тапшырды.

2014 елның IV кварталында «КАМАЗ» ГАЖнең автомобиль җитештерү реинжинирингы программасы буенча, «ЛМЗ» ЖЧЖ әлеге яңа корпуста КАМАЗ двигательләре өчен май насослары җитештерүне үзләштерде һәм бүген җыю конвейерын запас частылар белән дә уңышлы тәэмин итеп тора.

12 ел давамында Лениногорск механика заводы «КАМАЗ» ГАЖ заводлары һәм бүлекчәләре белән (аерым алганда, металл кою, тимерчелек, ремонт-инструменталь, рам пресслау, автомобиль җыю заводлары, двигатель заводы, шулай ук сатып алу үзәге, «КАМАЗ» Сәүдә-финанс компаниясе склады) ЖЧЖ, «МАСТЕР» КИП) уңышлы һәм нәтиҗәле хезмәттәшлек итә. Ул «КАМАЗ» ГАЖнең читтән кертелә торган комплектлау эшләнмәләрен җитештерүне локальләштерү программасында да актив катнаша.

Без «КАМАЗ» ГАЖ коллективының бары тик алга карап хәрәкәт итүен телибез. Икътисадый вазгыять нинди генә булса да, предприятие базарда һәм технологияләр буенча җиңү яулавын давам итә. «КАМАЗ-Мастер» командасының быелгы «Дакар-2016» ралли-марафонының пьедесталына менүе һәм көмеш бүләк белән кайтуы да символик мәгънәгә ия. Уңышлар һәм яңа җиңүләр юлдаш булсын сезгә!

Павел Каничев,
«АвтоЗапчасть
КАМАЗ» ЖЧЖ
генераль
директоры

Алга таба да үсеш һәм уңышлар телибез!

Хөрмәтле Сергей Анатольевич, Сезне һәм «КАМАЗ» ГАЖ коллективын истәлекле дата – конвейердан беренче КАМАЗ автомобиле төшү көне белән тәбрик итәбез!

Бу вакыйга «КАМАЗ» ГАЖнең бүгенге статусына бару юлында беренче адым булды. Аны, һич курыкмыйча, Татарстанның ғына түгел, бөтен Россия сәнәгатенең драйверы дип атарга була. Ул истәлекле көннән соң узган вакыт эчендә предприятиедә технологияләрне камилләштерү бер минутка да тукталмады. КАМАЗ нинди генә икътисадый кризислар булганда да һәрвакыт үз алдына югары максатлар куя белде һәм аларга уңышлы ирешә барды.

Без «КАМАЗ» ГАЖнең өзлексез үсешенә үз өлешебезне кертү, Россия базарында компаниянең имиджын күтәрүгә һәм технологияләрне камилләштерүгә ярдәм итү мөмкинлеге тууга бик шатбыз. 2011 елдан башлап, КАМАЗның оригиналь запас частыларын Россия төбәкләренә чыгаруны тормышка ашырабыз. Безнең дилер челтәренең даими үсүе һәм киңәюе – «КАМАЗ» ГАЖ житештерә торган продукциянең кирәкле һәм көндөшлеккә сәләтле икәннән раслаучы факт. Бу нигездә предприятие житәкчелегенең тырышлыгы, аның идарә итү таланты һәм профессиональлеге, алдан күрүгә һәм иң югары дәрәжәдәге нәтижеләргә ирешүгә омтылуының күрсәткече.

КАМАЗ коллективына гөрләп яшәвен һәм алга таба да ныклы үсеп баруын телибез. Сезнең белән хезмәттәшлек итүебез белән горурланабыз, һәм киләчәктә дә «КАМАЗ» ГАЖнең югары сыйфат планкасына тигезләшеп эшләячәкбез, дип ышандырабыз.

Яңа хезмәт казанышларына ирешү өчен, көч һәм илһам телибез!

Сергей Баданов,
«Полус» ПКФ»
ЖЧЖ директоры

Хөрмәтле Сергей Анатольевич, Сезне һәм коллективыгызны чын күңелдән күренекле дата белән тәбрик итәбез!

Яшел Үзән шәһәрндәге «Полус» ПКФ» ЖЧЖ коллективы, продукциясен төп конвейерга куеп, менә 20 елдан артык «КАМАЗ» ГАЖ хезмәткәрләре белән иңгә-иң торып эшли. Буыннар алмашына, әмма КАМАЗны тагын да ышанычлырак, заманчарак итү һәм дөнья автомобиль төзелешенең алдынгы рәтенә куя бурычы үзгәрешсез кала.

«КАМАЗ» ГАЖ үсешенә үз өлешебезне кертүгә мөмкинлек бирелү белән без горурланабыз.

Соңгы елларда предприятие Сезнең житәкчелектә, йөк автомобилләре житештерү буенча дөньяда иң яхшы заводларның берсе исемен алу юлында чираттагы адымын ясап, технологияләрне һәм житештерүне яңартуда гаять зур адым ясады. Бүген технологияләр, заманча, базар таләпләренә туры килә торган КАМАЗ автомобиле – эшгездәге нәтижелелекнең ачык мисалы. Соңгы берничә ел эчендә аның бизәлешендә, двигатель куәтендә, эчке системаларында мөһим үзгәрешләр булды.

«КАМАЗ» ГАЖ үзе өчен генә түгел, партнер предприятиеләр эшчәнлеген өчен дә һәрвакыт югары стандартлар куя. Сезнең үрнәккә ияреп, без максатларыбызны һәм бурычларыбызны төгәл билгелибез, житештерү процессын нәтижәле оештырабыз һәм шул рәвешле үзәбезнең компаниябезне дә камилләштерәбез. 40 елга артка борылып карап, КАМАЗ тарихын язган фидакарлар белән горурлану хисе кичерәбез һәм предприятиенең иң яхшы традицияләрен саклауның буыннан-буынга күчә баруына ирешергә тырышабыз.

«КАМАЗ» ГАЖнең барлык коллективына чын күңелдән уңышлар, яңа хезмәт казанышларына ирешү өчен, көч һәм илһам телибез!

ГЕОГРАФИЯЛЕ БИОГРАФИЯ

ВАСИЛИЙ НОСОВ,

«МехТрансМонтажЛогистик» ИК
директорлар советы рәйсе

Ул Кама буйлап сал агызган, Байконурда хезмәт иткән, киләчәктә «Төньякның нефть башкаласы» булчак Усинскины, Идел бие һәм Себердәге иң эре нефть һәм газ химиясе предприятиеләрен төзүдә катнашкан. Һәм менә 36 ел дәвамында «ТАНЕКО», «Нефтехим», ТАИФ, «Аммоний», «Казметро-строй» объектларында уңышлы эшләп килүче төзелеш компаниясен җитәкли.

Үзенә 70 яшендә ТР атказанган төзүчесе, Россиянең Мактаулы төзүчесе Василий Носов Татарстанда гына түгел, чит төбәкләрдә дә, шул исәптән Идел бие округында уникаль исәпләнгән кечкенә күләмле һәм авыр йөкләрне ташучы буларак дан казанган «МехТранс-МонтажЛогистик» (МТМЛ)

Идарәче компаниянең директорлар советын җитәкли. Бу компаниягә караган краннарның, грузовикларның һәм тралларның тоннажы һәркемне көнләштерерлек.

Гаиләләре Иске Чишмәдән Соколка авылына күчкәнчә, Василий Иванович үн яшылек чагынан ук сал агызучылар белән рейдка чыга башлый. Агачларны ылысты һәм яфрагыларга аергач, салларны башта Нократ һәм Кама буйлап, аннары Кама һәм Идел буйлап, Әстерхан һәм Донның түбәнге өлешенә кадәр агызалар. Жырларда жырлана торган иркенлек, кинлек аны шул чакларда ук үзгә тартып тора.

Носов элек-электән җиңел сөякле була: Васильеводагы автомеханика техникумында укый һәм Оренбург өлкәсенә юллама белән эшкә китә; өч еллык армия хезмәтендә дөньяның беренче космик державасы өчен гаят әһәмиятле объектны саклауда катнаша; аннан кайткач, 1968 елда, Түбән Кама төзелешенә китә – биредә аның абыйсы белән апасы инде эшли торган була. Үзгә дә эшчеләрнең тулай торагын аерым фатирдагы гаилә жылысына алыштырырга вакыт җитә. Әмма төзелеш институтын яңа гына тәмамлаган хатыны юллама буенча Ухтага китәргә тиеш була.

Бер-ике елдан туган якларына кире әйләнеп кайтырга планлаштырсалар да, Ухтада дистә елга диярлек тоткарланалар. Носов индустрия институтын тәмамлый, өч ел эчендә автобаза инженер-механигынан Тимано-Печерск провинциясе чыганакларына (Ухта, Печора, Инта, Воркута, Усинск, Вуктыл...) хезмәт күрсәтә торган «Главкомгазнефтьстрой» транспорт берләшмәсе директорына кадәр күтәрелә. Бөтен төньякны иңләп эшлиләр. Коми Республикасында Носовны «Транспорт Алласы» дип атыйлар, ул теләсә нинди юлдан йөри алучы йөк тракторлары һәм машиналары колоннасы белән генә түгел, Печора һәм Уса буйлап хәрәкәт итүче елга транспорты белән дә идарә итә. Йөзмә краннары, кече баржалары һәм катерлары тиеше урыннарга төзелеш материаллары, агулык, азык-төлек ташый, алар ярдамендә, мәсәлән, Усинск та ялан кырда төзелгән.

1979 елда хатыны Носовны Түбән Камага әйләнеп кайтырга үтетли: «Балалар җәйне дә күрми үсә!» – ди. Түбән Кама «Татнефтехиммонтаж» механикалаштыру тресты идарәсендә Василий Ивановичның монтажчы карьерасы башланып китә, озакламый ул идарәнең җитәкчесе итеп билгеләнә. Объектларның зурлыгы һәм төрле урыннарда урнашуы аның өчен күнәлгән хәл була инде. Техника белән җиһазландырылган участоклар Казанда, Яр Чаллыда, Түбән Камада урнашкан. Оргсинтезның 4нче чиратын торгызалар, Шәмәрдәндә Помары – Ужгород газүткәргеченең компрессор станциясен коралар, Түбән Кама Нефтехимның яңадан-яңа житештерүләрен төзиләр. Бөтен ил буенча да эш җитәрлек була: Әстерхан һәм Оренбургта газ эшкәртү заводларын, Тобольскида нефть химиясе комбинатын аякка бастыралар.

Василий Носов 36 ел дәвамында җитәкли торган идарә соңгы елларда «Түбән Кама механикаштыру һәм төзелеш идарәсе» ЖЧЖ, ә 2011 елда «МТМЛ» ИК дип үзгәртелә.

Производстводан тыш, төзелеш ветераны үзен башка өлкәдә дә танытты. 90нчы еллардан башлап, ул «Түбән Кама Рус җәмгыяте» җитәкли һәм аңа финанс ярдәме күрсәтә, бу җәмгыятьнең эшчәнлегә халыкны иҗтимагый һәм мәдәни тормышка тартуға, халыкның гореф-гадәтләрен, био һәм жырларын саклауға һәм үстерүгә юнәлтелгән. Җәмгыятьнең иҗат коллективлары республикада гына түгел, аннан читтә дә чыгышлар ясы. 2013 елдан шушы ук эшен Василий Иванович республика дәрәжәсендә алып бара, «Татарстан Республикасы Рус милли-мәдәни берләшмәсе» җитәкли.

Аның бихисап бүләкләре арасында «Почет билгесе» ордены, төрле медальлар, ТР Президентының Рәхмәт хаты, күпсанлы дипломнар һәм грамоталар бар. Шәһәрнең социаль-иқтисади үсешенә төрле яклап өлеш керткәне өчен, якташлары аны «Түбән Каманың почетлы гражданы» дигән исемгә лаек дип таптылар.

Ә Василий Ивановичның иң зур казанышы – тату гаиләсе; аның эшен дәвам итүче ике улы; менә дигән алты оныгы; ике акыллы килеңе һәм аңа һәрйаклап ярдәм итеп торучы хатыны.

Марат Рәхимов,
«Казметрострой»
ААҖ генераль
директоры

Язмыш миңа югары профессиональ осталыкка ия эшлекле партнер бүләк итте!

Хөрмәтле Василий Иванович, «Казметрострой» ААҖ коллективы һәм шәхсән үз исемемнән Сезне 70 яшылек юбилеегыз белән тәбрикләргә рөхсәт итегез!

Гасыр проекты – Казан метрополитены төзелешендә эшли башлавымның беренче көннәреннән үк язмыш миңа Сезнең кебек җаваплы һәм югары профессиональ осталыкка ия эшлекле партнер бүләк итте.

Сезнең бүгенге «МТМЛ» ИКнең нигезен тәшкил иткән «НУМС» ЖЧЖ компаниягез тарафыннан Казанга «Сөембикә», «Алтынчәч», «Алсу», «Ләйсән» казу комплекслары кайтарылды, компания аларны бер объекттан икенчесенә тиз һәм профессиональ төстә, кыйммәтле механизмнарга зыян китермичә генә күчереп урнаштыруны да тәэмин итә. Шуның аркасында без Татарстан башкаласының көнчыгыш һәм көнбатыш чикләрен жир асты магистралә белән куелган срокка тоташтыра алдык.

Мондый профессиональ команданы туплау, аны уникаль техника белән тәэмин итү һәркемгә дә ансат кына бирелми, шуңа күрә Идел буе федераль округында бүген дә мондый кечкенә күләмле, әрә тоннажлы йөкләр белән эшли торган бүтән бер оешма да юк. Ә Сөз, СССР һәм Россия Федерациясенә иң әрә сәнәгать объектлары төзелешендә озак еллар нәтиҗәлә эшләү тәҗрибегезгә таянып, моңа ирешә алдыгыз.

«Түбән Кама Рус җәмгыяте» иҗтимагый оешмасы һәм «Татарстан Республикасы Рус милли-мәдәни җәмгыяте» житәкчеләргә постында Татарстанның күпмилләтле халкы арасында дуслыкны ныгытуга керткән өлешегез дә баялап бетергесез.

Сөзгә чын күңелдән ныклы сәламәтлек, иҗади озын гомер, гаиләгездә татулык һәм бәхет телим! Балаларыгыз һәм оныкларыгыз Сөзне һәрчак сөендереп торсын!

Алтын юбилеең белән, кадерле дуслым һәм хезмәттәшем!

«Яр Чаллы
Рус җәмгыяте»
Жирле иҗтимагый
оешмасы һәм бар-
лык чаллылылар
исемнән
Анатолий Рябов

Яшътән кереп китеп зур тормышка,
Үр артыннан үрләр яулуйсың;
Нинди юллар буйлап атласаң да,
Тәүге максатыңа тугрысың.
Жиңүләрдән жиңүләргә бардың
Сикәлтәле юллар аркылы;
Күпме язмышларга юл күрсәтте
Йөрәгеңнең юмарт ак нуры!
Гомер буе сиңа көч өстәде
Хезмәт дәрте, төзү шатлыгы.
...Шешма яры, Ухта тугайлары,
Себер тайгасының таң чыгы...
Чулман буеның да күкрәк тутырып
Сулый алдың чиста һавасын.
Җагылың тирән – һәрбер проблеманың
Чишелешен таба аласың.
Син рус үзең. Тормыш сөйгән кебек,

Яратасың эшчән халкыңны;
Бабаларның васыять-догаларын
Илтә сиңа Чулман дулкыны.
Син рус үзең. Тик аксөяк түгел.
Синдә хыял, синдә куәт бар.
Татарстанны хур итәрлек түгел
Син төзөгән сарай-пулатлар.
Россиянең горурлыгы булып
Калыр без төзөгән гигантлар;
Без рус халкы. Бездә бит ниндидер
Бер илаһи күркәм сыйфат бар.
Гөрләп яшә. Безнең мең ел буе
Русьне саклап килгән Ходай бар.
Йөз яшә син. Гасырларга калсын
Син төзөгән затлы сарайлар!

«МӘХӘББӘТ УЛ – ЙӨРӘК ЭШЕ»

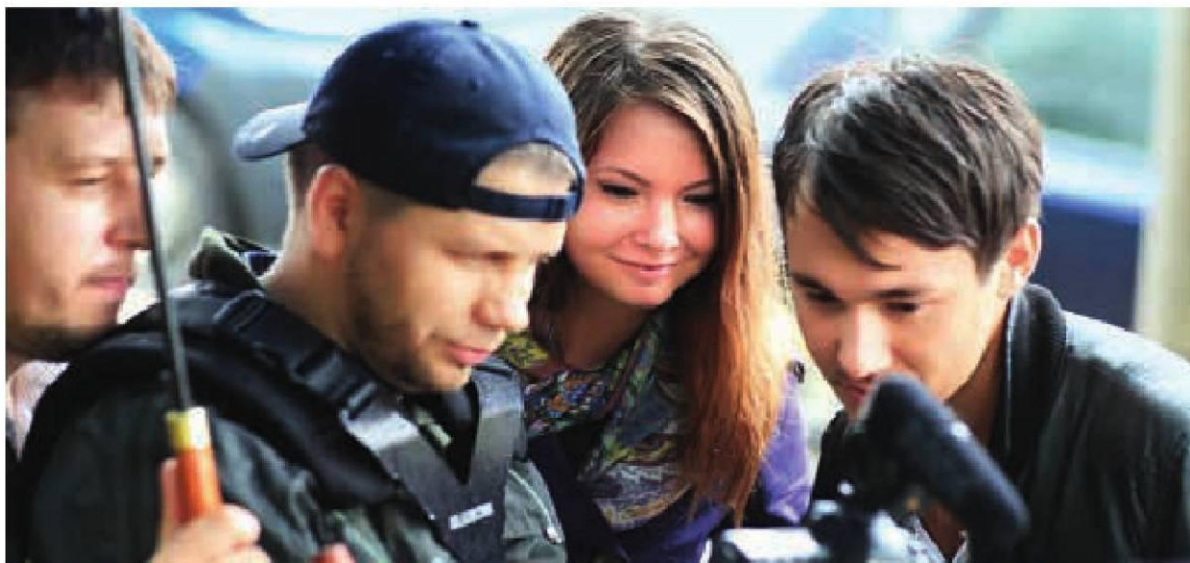
Автор:
Әлфия Арсланова

«Жаны теләгән елан ите ашаган» ди халык мәкале. Түбән Новгород өлкәсенең Сафажай авылында туып-үскән, хәзер Мәскәүдә яшәүче эшмәкәр Гаяр Нуриманов «Мәхәббәт ул – йөрәк эше» дигән тәүге фильмын төшерде. Аның премьерасы 24 февральдә – Россия башкаласында, 5 мартта – Казанда, «Мир» кинотеатрында, 12 мартта – Уфада,

19 мартта Самарада күрсәтеләчәк. Сюжеты буенча фильм гаилә кыйммәtlәренә багышлана һәм шактый кискен мәсьәләләрне колачлый. Ул драма жанрында эшләнгән, анда профессиональ актерлар булмаса да, халык арасында танылып өлгәргән диджей Радик Яруллин, жырчылар Радик Юльякшин, Сөмбел Билалова, Айрат Сафин һ.б. катнаша.

Фильм рус телендә, әмма кайбер урыннарында актерлар татарча сөйләшә.

Куючы операторы – КФУның журналистика факультетының татар бүлеген тәмамлаган, озак кына «Татарстан – Яңа гасыр» каналында ТР ЮХИДИ белән берлектә эшләнгән «Ышаныч һәм иминлек» тапшыруын алып барган журналист Арслан ГАНИЕВ фильм турында үз фикерләре белән уртаклашты:

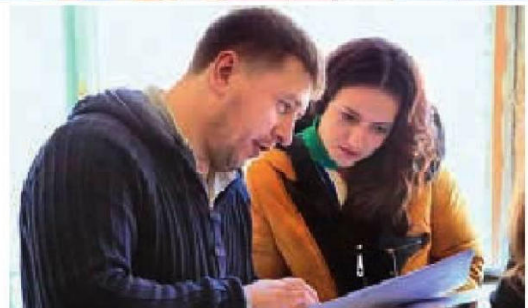

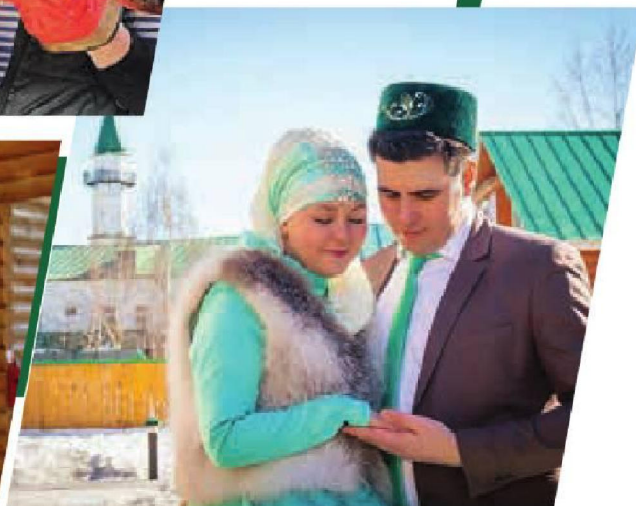
– Тулы метражлы фильм төшерү безнең студия өчен беренче тәҗрибә иде. Фильмны ясауга нибары өч ел вакыт китте. Актерлар, продюсерның дуслары – эш кешеләре. Шул сәбәпле фильмны ял көннәрендә генә төшердек. Төшерү процессы гына да елдан артык вакытны алды. Аны тизләтү өчен, сериал принцибы буенча эшләдек: күренешләргә төшергәндә, төрле ракурслардан берничә камера белән эшләргә туры килде. Бюджет булмаганлыктан, беренче күренешләргә, 3 камера куеп, үзем генә төшердем, дияргә дә була.

Беренче көннәрдә кемдер төшерү җайланмалары юнәтү артынан йөрдә, кемдер ашарга пешерде... Иртәнге 4тә төшәрә башлап, эшчән төн уртасында гына тәмамлаган вакытлар да булды.

Ә кайвакыт, туктамайча, икешәр көн рәттән төшәрә идек. Камера артында йокыга киткән чаклар да хәтердә (көлә). Ләкин чынчынлап фильм төшерү максаты көч бирде, һәм без берничә дә бирешмәдек. Көндөз дә, төнлә дә, эсседә дә, салкыннарда да, яңгыр яуганда да төшердек. Мондый сынауларга бөтен кеше дә чыдый алмый. Иң уңайлы шартлар беренче күренешләргә төшергәндә – татар меценаты, миллитәпәрвәр Халик Әнгам улы Шәрифүллин йортында булды. Калган вакыт монтажга, төсләргә җайлауга һәм фильмның дубляжын ясауга китте.

Бу проект мине һөнәри яктан чынныктырды һәм зур тәҗрибә бирде. Ә фильм ничек килеп чыккан, яхшымы-юкмы – бу хакта тамашачы үз фикерен үзә белдерер.

ТАТАРСТАНДА ЯШИСЕҢ –

«ТАТАРСТАННЫ» УКЫ!